

MİLLETLERARASI
ÇAĞDAŞ TÜRK ALFABELERİ
SEMPOZYUMU

18 - 20 KASIM 1991

İstanbul 1992

Tertip Komitesi:

Prof. Dr. İnci Enginün

Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız

Doç. Dr. Nadir Devlet (Sekreter)

Nesrin Sarıahmetoğlu (Sekreter Yardımcısı)

Bu Sempozyumun Gerçekleşmesinde Maddi Yardım Sağlayan

Başbakanlık Tanıtma Fonu

*TEK-ESİN Türk Kültürünü Araştırma ve Geliştirme
Vakfi'na Şükranlarımızı Arzederiz.*

*Bu Sempozyum Marmara Üniversitesi
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü ve
TEK - ESİN Türk Kültürünü Araştırma ve Geliştirme Vakfı
İşbirliği ile Gerçekleştirilmiştir.*

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

Milletlerarası

ÇAĞDAŞ TÜRK ALFABELERİ

Sempozyumu

(18-20 Kasım 1991)

YAYINA HAZIRLAYAN: Doç.Dr.Nadir DEVLET

M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

İstanbul, 1992

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ISBN : 975-400-054-9

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

M.Ü. Tıp Fakültesi Mikrobiyoloji Anabilim Dalı

İstanbul, 1993

MİLLETLERARASI
ÇAĞDAŞ TÜRK ALFABELERİ SEMPOZYUMU
(18-20 Kasım 1991)

M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
İstanbul-Türkiye

İÇİNDEKİLER

- ÖNSÖZ	I
- GİRİŞ	1
- KATILANLARIN Listesi (I., II., III. ve IV.Guruplar)	4
- SEMPOZYUMA GELEN TELGRAFLARDAN ÖRNEKLER	6
- Prof.Dr. Orhan OĞUZ (Rektör)'un KONUŞMASI	7
- Prof.Dr. İnci ENGİNÜN (Enstitü Müdürü)'ün KONUŞMASI	10
- Doç.Dr. Nadir DEVLET (Sempozyum Sekreteri)'in KONUŞMASI	14
- I.GURUP OTURUMU (18 Kasım 1991)	20
- TARTIŞMALAR	30
- II. GURUP OTURUMU (19 Kasım 1991)	35
- III. GURUP OTURUMU (19 Kasım 1991)	45
- IV. GURUP OTURUMU (20 Kasım 1991)	48
- LATİN ALFABESİ PROJELERİ	54
- KARAR TOPLANTISI	62
- KAPANIŞ KONUŞMALARI	64
- SONUÇ BİLDİRİSİ ve İMZALAR	67
- BASINDAN SEÇMELER	69

YAYIN NO: 100-100-100
 (1991 KASIM AYI)

Yayın Kurulu Başkanlığı
 İstanbul-1991

1	Özgeçmiş
2	Özet
3	KATILIMININ İZLENİMLERİ (11.11.1991 ve 17.11.1991)
4	ŞİRKETİNİN İZLENİMLERİ
5	Prof. Dr. Ömer ÖZEL (Rakort) ile görüşme
6	Prof. Dr. İsmet İZMİR (Rakort) ile görüşme
7	Prof. Dr. Nefis İZMİR (Rakort) ile görüşme
8	1. GİRİŞ (1991)
9	2. GİRİŞ (1991)
10	3. GİRİŞ (1991)
11	4. GİRİŞ (1991)
12	LATİN ALFABESİ İZLENİMLERİ
13	KARNE İZLENİMLERİ
14	KARNE İZLENİMLERİ
15	SONUÇ İZLENİMLERİ VE İZLENLER
16	SONUÇ İZLENİMLERİ

Ö N S Ö Z

İkibin yılında nüfusları 200 milyona yaklaşacak ve böylece dünyadaki sayılı ırkların arasında yer alacak olan değişik Türk boylarının son 50-60 yıldır ortak bir alfabelerinin olmadığı bilinen bir gerçektir. İnsan topluluklarının birbirlerini anlama, eski düşmanlıklarını gömerek uzlaşma yollarını aradıkları şu son yıllarda aynı tarihten gelen ve bir hayli ortaklıkları olan Türk topluluklarının birbirlerinin yazılarını okuyamaz duruma getirilmeleri oldukça düşündürücüdür. Dünyadaki uzlaşmaya birbirine yakın toplulukları birleştirerek erişmek en mantıklı yol olacaktır. İşte 18-20 Kasım 1991 tarihlerinde toplanan "Çağdaş Türk Alfabeleri" Sempozyumu bu konunun boyutlarını incelemek, değişik Türk boylarına mensup temsilcilerin konu hakkındaki görüşlerini ve önerilerini almak maksadıyla düzenlenmişti. Kanımızca Sempozyumumuz genelde göz önünde tutulan bu maksatlarına erişti ve oy birliği ile bazı tavsiye kararları da aldı. Tarihten nitelikteki bu Sempozyumda 13 değişik Türk boyuna (I. Tatar, Başkurt, Çuvaş, Kırım Tatarı, Karacay-Malkar; II. Azeri, Türkmen, Gagauz, Anadolu; III. Özbek, Uygur ve IV. Kazak, Kırgız) mensup ilim adamlarının belittikleri görüşleri, yapılan tartışmalar ve oy birliği ile alınan tavsiye kararlarını yayınlamanın gerekli olduğu kanaatine vardık. Neticede ses bantlarına yapılan kayıtlar, bazı iştirakçilerin tebliğleri, değişik Türk Cumhuriyetlerinde yayınlanan (veya yayınlanmak üzere hazırlanan) Latin alfabesi projelerini inceleyerek, gerekli bulduğumuz bölümleri derleyerek bu kitapçıyı hazırlamış bulunuyoruz. Bu kararımızda Türk basınının, değişik kuruluşların ve şahısların Sempozyumumuza beklediğimizin üstünde ilgi göstermelerinin de büyük etkisinin olduğunu belirtmemiz gerekir.

Bu derlemenin hazırlanmasında bana yardımcı olan Araştırma Görevlileri Nesrin Sarıahmetoğlu ile Göksele Öztürk'e teşekkürü bir borç bilirim. Tabii ki, ekonomik sıkıntıların arttığı bugünlerde sınırlı bir okuyucuyu ilgilendirecek bir konuda eser vermenin ne kadar zor olduğu kanaatimizce takdir edilmelidir. Dolayısıyla bu derlemenin yayınlanmasında, her türlü faaliyetimizde olduğu gibi, bunda da bizi destekleyen ve gerekli maddi imkânları bulan Enstitümüz yönetim kurulu üyesi ve Fen-Edebiyat Fakültemiz Dekanı Prof.Dr. Hakkı Dursun Yıldız'a Sempozyumumuzun başarılı bir şekilde gerçekleşmesi için canla başla çalışan Enstitümüz Müdürü Prof.Dr. İnci Enginün'e, bu toplantının yapılması için bizlere manevi destek veren Rektörümüz Prof.Dr. Orhan Oğuz'a ve adını burada sayamayacağımız şu veya bu şekilde yardımcı olan Araştırma Görevlileri arkadaşlarımızla diğerlerine en içten şükranlarımı sunarım.

İstanbul'da bulunan 100 yıllık binanın restorasyonu için...

bu binanın restorasyonu için 1987 yılında...

restorasyon çalışmaları için...

restorasyon çalışmaları için...

restorasyon çalışmaları için...

restorasyon çalışmaları için...

restorasyon çalışmaları için...

restorasyon çalışmaları için...

restorasyon çalışmaları için...

restorasyon çalışmaları için...

restorasyon çalışmaları için...

restorasyon çalışmaları için...

restorasyon çalışmaları için...

restorasyon çalışmaları için...

restorasyon çalışmaları için...

restorasyon çalışmaları için...

restorasyon çalışmaları için...

restorasyon çalışmaları için...

restorasyon çalışmaları için...

restorasyon çalışmaları için...

restorasyon çalışmaları için...

restorasyon çalışmaları için...

restorasyon çalışmaları için...

restorasyon çalışmaları için...

restorasyon çalışmaları için...

restorasyon çalışmaları için...

restorasyon çalışmaları için...

restorasyon çalışmaları için...

restorasyon çalışmaları için...

restorasyon çalışmaları için...

restorasyon çalışmaları için...

restorasyon çalışmaları için...

restorasyon çalışmaları için...

restorasyon çalışmaları için...

restorasyon çalışmaları için...

restorasyon çalışmaları için...

restorasyon çalışmaları için...

restorasyon çalışmaları için...

restorasyon çalışmaları için...

1992 yılına girdiğimizde eski Sovyetler Birliği'nde değişik adlar taşıyan Türk boyların toplam nüfusları 50 milyonu aşarak Türkiye'deki soydaşlarının sayısını da geçmiş bulunmaktadır. Buna göre Türk toplulukları yoğun bir şekilde eski Sovyetler Birliği'nde şimdi bağımsızlıklarını ilân etmiş olan Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan Cumhuriyetleri ile 17.075.000 km²'lik yüzölçümlü büyük Rusya'daki Tatar, Çuvaş, Başkurt, Tuva, Yakut gibi özerk(muhtar) Cumhuriyetlerinde bulunmaktadır. Bağımsız Cumhuriyetlerdeki Türk nüfusu 38 milyonun biraz üzerinde Rusya'daki Türk nüfusu ise 12 milyon civarındadır. Türk soyuna mensup insanlar bu yörelerin dışında yoğun bir şekilde İran İslâm Cumhuriyeti'nde, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Doğu Türkistan Bölgesinde, Balkan ülkelerinde (başta Bulgaristan olmak üzere eski Yugoslavya'da, Yunanistan ve Romanya'da), Batı Avrupa ülkelerinde (başta Almanya olmak üzere Fransa, Hollanda, Belçika v.b), Arap ülkelerinde (Irak, Suudi Arabistan, Suriye v.b), KKTC, Avustralya, ABD, Afganistan Halk Cumhuriyeti gibi ülkelerde bulunmaktadırlar. Bu toplulukların başta Türkiye olmak üzere 50-60 milyonu Latin harflerini kullanırken 50 milyondan fazlası Kril(Rus) harfleri esasına dayanan değişik alfabeleri, kalanları ise Arap harfleri esasına dayanan değişik fonetik alfabeler kullanmaktadırlar. Kısacası değişik dil, lehçe ve şivelerde konuşan ve yazan Türk toplulukları yarım yüzyıldan beri yazıda anlaşamamaktadırlar. Bu ise aralarında hayli sahada ortaklıklar olmasına rağmen sağlam kültürel ilişkiler kurmalarına engel teşkil etmektedir. Dünyamızda toplulukları birbirine yakınlaştırmayı, dostlaştırmayı öngören hızlı siyasî değişimler ortak Türk alfabesi konusunu da gündeme getirmiş bulunmaktadır. Tabii ki, ortak bir alfabenin kabulü ancak siyasî kararlarla gerçekleştirilebileceği görüşünden hareketle eski Sovyetler Birliği'nde çoğunluğu bağımsızlığını ilân etme şansına kavuşan Türk topluluklarının bu imkânı yakaladıkları düşünülebilir. Ancak bu konuda onların şuurlandırılması gereklidir.

Şüphesiz bu konuda alınacak bir kararda Türk toplulukların bünyesine en uygun alfabeyi tesbit etmek gerekecektir. Değişik Türk toplulukların ilim adamlarının genel kanaati Latin alfabesinin Türk dil, lehçe ve şivelerine en uygun olduğu doğrultusundadır. 18-20 Kasım 1991 tarihlerinde Enstitümüzce düzenlenen "Çağdaş Türk Alfabeleri " Sempozyumunda da bu görüşün oy birliği ile desteklenmesi bu kanaati doğrular mahiyettedir. Tabii bu nevi kültürel değişiklikler toplulukların serbest iradesiyle ve kalıcı olacak bir şekilde yapılması en arzu edilenidir. Latin harflerinin Türk topluluklar tarafından kabulü genel Türk kültür tarihinde şüphesiz büyük bir devrim olacak. Çünkü ortak bir alfabe değişik Türk toplulukların yazıda anlaşmaya başlamaları için en mühim temeli oluşturacaktır. Bilindiği üzere değişik Türk topluluklar kendi arzularının dışında alfabelerini değiştirmek

1992 yılına girdiğimizde eski Sovyetler Birliği'nde değişik adlar taşıyan Türkî boyların toplam nüfusları 50 milyonu aşarak Türkiye'deki soydaşlarının sayısını da geçmiş bulunmaktadır. Buna göre Türk toplulukları yoğun bir şekilde eski Sovyetler Birliği'nde şimdi bağımsızlıklarını ilân etmiş olan Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan Cumhuriyetleri ile 17.075.000 km²'lik yüzölçümlü büyük Rusya'daki Tatar, Çuvaş, Başkurt, Tuva, Yakut gibi özerk(muhtar) Cumhuriyetlerinde bulunmaktadır. Bağımsız Cumhuriyetlerdeki Türk nüfusu 38 milyonun biraz üzerinde Rusya'daki Türk nüfusu ise 12 milyon civarındadır. Türk soyuna mensup insanlar bu yörelerin dışında yoğun bir şekilde İran İslâm Cumhuriyeti'nde, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Doğu Türkistan Bölgesinde, Balkan ülkelerinde (başta Bulgaristan olmak üzere eski Yugoslavya'da, Yunanistan ve Romanya'da), Batı Avrupa ülkelerinde (başta Almanya olmak üzere Fransa, Hollanda, Belçika v.b), Arap ülkelerinde (Irak, Suudi Arabistan, Suriye v.b), KKTC, Avustralya, ABD, Afganistan Halk Cumhuriyeti gibi ülkelerde bulunmaktadırlar. Bu toplulukların başta Türkiye olmak üzere 50-60 milyonu Latin harflerini kullanırken 50 milyondan fazlası Kril(Rus) harfleri esasına dayanan değişik alfabeleri, kalanları ise Arap harfleri esasına dayanan değişik fonetik alfabeler kullanmaktadırlar. Kısacası değişik dil, lehçe ve şivelerde konuşan ve yazan Türkî toplulukları yarım yüzyıldan beri yazıda anlaşamamaktadırlar. Bu ise aralarında hayli sahada ortaklıklar olmasına rağmen sağlam kültürel ilişkiler kurmalarına engel teşkil etmektedir. Dünyamızda toplulukları birbirine yakınlaştırmayı, dostlaştırmayı öngören hızlı siyasî değişimler ortak Türk alfabesi konusunu da gündeme getirmiş bulunmaktadır. Tabii ki, ortak bir alfabenin kabulü ancak siyasî kararlarla gerçekleştirilebileceği görüşünden hareketle eski Sovyetler Birliği'nde çoğunluğu bağımsızlığını ilân etme şansına kavuşan Türkî toplulukların bu imkânı yakaladıkları düşünülebilir. Ancak bu konuda onların şuurlandırılması gereklidir.

Şüphesiz bu konuda alınacak bir kararda Türkî toplulukların bünyesine en uygun alfabeyi tesbit etmek gerekecektir. Değişik Türkî toplulukların ilim adamlarının genel kanaati Latin alfabesinin Türk dil, lehçe ve şivelerine en uygun olduğu doğrultusundadır. 18-20 Kasım 1991 tarihlerinde Enstitümüzce düzenlenen "Çağdaş Türk Alfabeleri " Sempozyumunda da bu görüşün oy birliği ile desteklenmesi bu kanaati doğrular mahiyettedir. Tabii bu nevi kültürel değişiklikler toplulukların serbest iradesiyle ve kalıcı olacak bir şekilde yapılması en arzu edilenidir. Latin harflerinin Türkî topluluklar tarafından kabulü genel Türk kültür tarihinde şüphesiz büyük bir devrim olacak. Çünkü ortak bir alfabe değişik Türkî toplulukların yazıda anlaşmaya başlamaları için en mühim temeli oluşturacaktır. Bilindiği üzere değişik Türkî topluluklar kendi arzularının dışında alfabelerini değiştirmek

zorunda kalmışlar ve neticede büyük bir kültürel darbeye uğramışlardır. Başka bir ifadeyle yazıda birbirlerinden kopmaları kendi hür iradelerinin dışında gerçekleşmişti.

Eski Sovyetler Birliğinde bulunan Türkî toplulukların kamuoyunda bu konuda tartışmaların başlaması " Çağdaş Türk Alfabeleri" konulu Sempozyumu düzenlememiz için de vesile olmuştur. Türk bölgelerindeki tartışmalar resmî makamları da etkilemiş ve neticede Kril esasına göre teşkil edilen alfabelerde ve yazım kurallarında bazı düzeltmeler yapılması doğrultusunda kararlar da alınmıştır. Mesela Tatar Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti prezidiumu 27 Haziran 1989 tarihli kararnamesinde Kril Tatar alfabesine üç yeni harfin eklenmesine (q, ğ, w) karar vermiştir. Buna benzer değişik görüşler başka cumhuriyetlerde de ileri sürülmüş ve halen de sürülmektedir. Buna göre bir grup 1940'lardan beri kullanılan alfabe ve orfografik kurallardaki hataların düzeltilmesi ile iktifa ederken, başka guruplar ise Latin, Arap ve hatta Orhun alfabelerinin kullanılması gerektiği fikrini ortaya atmaya başlamışlardır. Her bir ana görüşün kendi içinde de çeşitli yorumlar, teklifler yapılmaktadır.

Aynı durum Latin alfabesi taraftarları için de geçerlidir. Bir kısım 1928-1940 yılları arasında eski Sovyetler Birliği' ndeki Türkî halkların kullandıkları ortak Latin alfabesine geri dönmeyi, bir kısmı buna yeni ekler yapılmasını, diğer bir kısmı Türkiye'de kullanılan Latin alfabesi esasında, birkaç harf ilavesi ile yeni alfabe teşkili veya kendilerine has bir Latin alfabesi teşkil edilmesini teklif etmektedirler. Kısacası henüz Latin alfabesi konusunda da ortak bir görüş yoktur. Eski Sovyetler Birliğindeki Türkî halklar bu konuda ortak bir görüşe varmışlardır diye düşünmemiz için vakit henüz erkendir. İkinci olarak siyasi, kültürel bir tercih yaparak Latin esasında alfabe kabul etseler dahi, bunun hangi çeşit bir Latin alfabesi olacağı da ayrı bir sorundur. Bu konuda da "Yeni" veya "Eski" Latin gibi değişik seçenekler mevcuttur. En kolayının 1928-1940 yılları arasında kullanılan ve bu alfabeyi kullanmış olan bir kuşağın da mevcudiyeti gözönünde tutularakeski Latin alfabesine geçmek olduğu düşünülebilir. Böyle bir tercih ise gene ortak bir alfabeye kavuşmamıza engel teşkil edecektir. Çünkü bu alfabadeki on harf bizimkinden değişikdir. Üçüncü sorunu da Türkî toplulukların kendi bölgesel farklılıklarına göre değişik tercihler yapma ihtimali teşkil etmektedir. Mesela eski Sovyetler Birliği'nde en fazla nüfusa sahip olan Özbeklerin de Arap harflerine geçme eğiliminin çok güçlü olması ortak Türk alfabesini gerçekleştirmede çok mühim bir engel olacaktır.

Şu anda bu konuda değişik Türk Cumhuriyetlerinde ortak bir siyasi iradenin oluşması da hayli zor görülmektedir. Bağımsızlıklarını ilân eden Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan'ın Latin harflerine geçmek

konusunda siyasî iradeyi elde etmiş görünmektedirler. Azerbaycan parlamentosu 1991 yılı Aralık ayının 2. yarısında Latin alfabesini kabul ederek bu konuda ilk adımı atan ülke olmuştur. Aynı zamanda Alma Ata'da toplanan değişik Türkî halkların gayr-î resmî kuruluşları da Aralık 1991'de bütün Türkler için ortak bir Latin alfabesinin gerekli olduğu doğrultusunda bir karar almışlardır. Ancak yeni teşkil edilen bağımsız Rusya (SSCB'nin eski Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti)'nin hakimiyeti altında kalan Tatar, Çuvaş, Başkurt, Yakut, Tuva gibi özerk Cumhuriyetlerdeki ve herhangi siyasî-idarî statüye sahip olmayan Kırım Tatarı, Gagauz gibi Türklerin bu ortak alfabeyi kullanabilmeleri eskiden olduğu gibi şimdi de Moskova'nın iradesine bağlı kalacaktır. Aslında eskisinden farklı olmayacak yeni Rus yönetiminin kendi hakimiyeti altındaki Türkler'e bu hakkı tanıyacağını ümit etmek oldukça zordur.

Bu nevi zorluklardan hemen yılmamız mı gerekir sorusu akla gelmektedir. Buna cevabımız tabii ki hayır olacaktır. Bu durumda Latin alfabesinin gerek kültürel gerekse teknik yönlerden sağlayacağı yararları izah etmek, bu konuda bilimsel tanıtım çalışmalarımızı ısrarla sürdürmekte yarar vardır. Bunu yapmadığımız takdirde biz Türkler'in ortak bir alfabeye kavuşması mümkün olmayacak ve yazıda son 50-60 yılda olduğu gibi birbirimizle anlaşmadan yaşamak zorunda kalacağız. "Çağdaş Türk Alfabeleri" Sempozyumu dar bir çerçevede gerçekleştirdiği çalışmasıyla mantığın tek bir yol olacağını göstermiş oybirliği ile bütün Türkler için ortak bir alfabe projesi teklif etmiştir. Eski Sovyetler Birliği'ndeki Türkî toplulukların bu nevi sorunları ortaklaşa inceleme ve çözme imkânları şimdiye kadar olmadığı için Sempozyumumuzda alınan tavsiye kararları bu konuda atılan mühim bir adım olmuştur. Temnenimiz de bu adımı diğerlerinin takip etmesi ve ortak alfabemiz ile dostluk köprülerini kurmamızdır.

Doç.Dr.Nadir DEVLET

SEMPOZYUMA KATILANLAR

- I. Gurup Oturum Başkanı: Prof.Dr. Ahmet Temir (Türkiye), Dilci, emekli
- Mustafa Arifov (Kırım)
 - Doç.Dr. Ali Çeçenov (Karaçay-Balkar), Dilci
 - Doç.Dr. Nikolay Egorov (Çuvaşistan), Dilci
 - Prof.Dr. Talmas Garipov (Başkurdistan), Dilci
 - Rafeel Muhammetdinov (Tataristan), Dilci
 - Doç.Dr. Almas Şayhulov (Başkurdistan), Dilci
 - Razil Veliev (Tataristan), Yazar, Milletvekili
 - Prof.Dr. Mirfatih Zekiev (Tataristan), Dilci
- II. Gurup Oturum Başkanı: Prof.Dr. Hasan Eren (Türkiye), TDK Başkanı
- Prof.Dr. Alovset Abdullaev (Azerbaycan), Dilci, emekli
 - Doç.Dr. Alaeddin Aliev (Azerbaycan), Dilci
 - Doç.Dr. Vagif Aslanov (Azerbaycan), Dilci
 - Prof.Dr. Feridun Celilov (Azerbaycan), Dilci, Parlamento üyesi
 - Prof.Dr. Beşim Çariyarov (Türkmenistan), Dilci
 - Doç.Dr. Cebbar Göklenov (Türkmenistan), Dilci
 - Prof.Dr. Sapar Kurenov (Türkmenistan), Dilci
 - Doç.Dr. Stephan Kuroglu (Gagauz), Edebiyatçı
 - Doç.Dr. Yavuz Akpınar (Türkiye), Edebiyatçı / 9 Eylül Üniversitesi
- III. Gurup Oturum Başkanı : Doç.Dr.O. Fikri Sertkaya (Türkiye),
- Dilci / İ.Ü. Edebiyat Fakültesi
- Doç.Dr. Velinur Mahpirov (Kazakistan), Dilci
 - Dr. Holcigit Sanagulov (Özbekistan), Tarihçi
 - Doç.Dr. Berdiyar Yusupov (Özbekistan), Dilci
 - Dr. Muhammet Muhammethanov (Dağıstan), Edebiyatçı

IV. Gurup Oturum Başkanı : Prof.Dr. A.Bican Ercilasun (Türkiye),
Dilci, Gazi Üniversitesi

- Dr. Çetin Cumagulov (Kırgızistan), Dilci
- Doç.Dr. Erden Kacibekov (Kazakistan), Dilci
- Doç.Dr. Kadıralı Konkobaev (Kırgızistan), Dilci
- Doç.Dr. Taşbolat Sadıkov.(Kırgızistan), Dilci
- Doç.Dr. Amantay Torgaev (Kazakistan), Dilci
- Prof.Dr. Kenesbay Musaev (Kazakistan), Dilci
- Prof.Dr. Köbey Husainov (Kazakistan), Dilci

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

TELGRAFLAR

Prof.Dr. Orhan Oğuz

Marmara Üniversitesi Rektörü

Sultanahmet - İstanbul

Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü tarafından 18-20 Kasım 1991 tarihinde düzenlenecek " Çağdaş Türk Alfabeleri " adlı Milletlerarası Sempozyumun açılış töreni için göndermek nezaketinde bulunduğunuz davetiyeyi memnuniyetle aldım. Böyle bir Sempozyumun özellikle uluslararası ilişkilerin köklü bir değişikliğe uğradığı ve yakın komşularımızla hızlı gelişmelerin yaşandığı bir dönemde düzenlenmesinin önemi daha da arttırdığı kanısındayım. Sempozyumun yeniden yapılarma çabası içinde olan Sovyet Cumhuriyetleri ile aramızda mevcut tarihî ve kültürel bağların güçlenmesine katkıda bulunacağı gibi bu Cumhuriyetlerde yaşayan toplumların yeni alfabe arayışları çerçevesinde Latin alfabesini benimseme girişimlerine de ışık tutacağı şüphesizdir. Sempozyum çalışmalarının başarılı sonuçlara ulaşması dileğiyle saygılarımı sunarım.

İsmet Birsal

Büyükelçi

Dışişleri Bakanlığı Kültür İşleri

Genel Müdürü

Sempozyumun Türk Dünyası için hayırlı olmasını diler, bu mânâlı ve değerli teşebbüsünüz için Sizleri yürekten kutlar, toplantınıza iştirak edenlere bu vesile ile saygılar sunarız.

Kardeş Edebiyatlar Dergisi

İbrahim Bozbey- Yavuz Akpınar

Çağdaş Türk Alfabeleri adlı Milletlerarası Sempozyumun başarı ile sonuçlanmasını diler, saygılar sunarım.

Kerim Aydın Erdem

TRT Genel Müdürü

Hepiniz hoşgeldiniz ! Hem Türkiye'ye hoş geldiniz, hem de Marmara Üniversitesi'nin bu toplantısına hoş geldiniz. Şeref verdiniz. Bize mutluluk verdiniz. Allah hepinizden razı olsun. Bugün gerçekten Türk Dünyası için tarihi bir günü beraberce idrak ediyoruz. Kazakıstandan, Kırgızıstandan Türkiye'ye kadar her Türk toplumu temsilcilerini görüyorum aranızda. Yıllarca, yıllarca birbirinden uzak olan, birbirinden az haberdar olan haberdar olmayan diyemeyeceğim, az haberdar olan insanlar bugün ortak meselelerini tartışmak için bir araya geliyorlar ve kendi öz dilleriyle, kendi öz meselelerini teknik düzeyde tartışıyorlar. İşte bu husus yıllarca özlemine çektiğimiz bir husustu. Ben Türk Dünyasıyla bundan 30-40 yıl önce temasa geldim. Ben Türkolog değilim, Ekonomistim. Ama 1950'li yılların başında Afganistan'ın Kabil Üniversitesinde misafir profesör olarak bulundum, davet edildim. Dört yıl orada hocalık ettim. O günlerde Afganistan'da yaşayan, Afganistan'ın bugünkü nüfusunun aşağı yukarı yarısını Türk soyundan gelen insanlar teşkil eder. Orada bulunan Özbekleri gördüm, Kırgızları gördüm, Türkmenleri gördüm ve onlarla sohbet ettim. Anadolu'nun kıraç bir yöresinde doğdum, büyüdüm. Lise tahsiline kadar orada kaldım. Ufak bir dükkanımız vardı. Babam zahirecilik yapardı. Dükkanımızda 20-30 tane çalışan insan vardı, Bunlar Tatarıstan'dan, Kazakıstan'dan, Romanya'dan gelen Türklerdi. Orada çalışırlardı, kendi dillerini kendi aralarında konuşurlardı, biz daha çocukluk yıllarında o dillerle o Türk dilinin değişik biçimleriyle karşılaştık, konuşmaya başladık. Tatarca'yı çocukluk yıllarında oldukça iyi öğrenmiştim. Afganistan'a gittiğim zaman oradaki Özbeklerle karşılaştım, onlarla tabiatıyla seviştik, dost olduk, konuştuk. Arkadaşlarım soruyordu. Sen nasıl anlaşıyorsun bunlarla, nasıl tanışıyorsun. Gerçi öz dilimizi konuşuyoruz ama yinede ufak-tefek farklılıklar vardı. Çocukluk yıllarındaki beraberliğimizin verdiği alışkanlıkla konuştuk seviştik dostluklar kurduk. Afganistan'ın her tarafını doluştım. Oradaki Türklerin durumunu gördüm. Oradaki Özbeklerin, oradaki Türkmenlerin durumlarını gördüm. Üzüldüm, gerçekten üzüldüm. Onlar Sovyetlerden, o nizamdan kaçmışlar Afganistan'a iltica etmişler, oralara yerleşmişler, oraları yurt edinmişler ama onların yetişmelerine, gelişmelerine orada üst düzey yönetime gelmelerine engel olucu çeşitli mekanizmalar oluşmuştu. Mesela Mezar-ı Şerif (Afganistan'ın kuzeyinde) Türk bölgesinde Türkler yaşıyor, okuyor ta lisenin 9. ve 10. sınıfına kadar. O bölgede 11. sınıf açılmadığı için lise mezunu olamıyorlardı. Niye? 11. sınıfa bitirirlerse Üniversiteye giderler, 11. sınıfı bitirirlerse Harbiye'ye giderler, üst düzey yönetici ve kumandan olurlar. Buna engel olmak için kendi aralarında o yörenin yöneticileri öyle bir sınır getirmişlerdi. Ateş gibi insanlar 10. sınıfa kadar okuyor, orada öğrenimlerini bitiriyorlardı. Onun için devlet kademelerinde

hükümette o soydan gelen insanların sayısı çok azdı. Üç-beş kişi olsa da onlar dikkatli takibe alınıyordu. Gene o tarihlerde Kabil Üniversitesini ziyarete: Özbekistan'dan profesörler geldi. O tarihlerde uluslararası ilişkiler fazla değildi, azdı. Gelen Özbeklerle Türkçe konuşmadık. Yanlarında başka insanlar'da vardı. Denetim altında geliyorlardı. Türkçe konuşmadık sadece el sıkıştık,sıkıştığımız zaman el gözlerden ikişer damla göz yaşı aktı. Bu her şeyi ifade etti, konuşmadan. Dostluklar kurduk birkaç gün içerisinde. Fırsat buldukça da biraz konuşma imkanı bulduk.

Türk yörelerinde Mevlana Celaleddin Rumi'nin doğduğu Belb şehrinde dolaştım, oradaki köylere gittim, yaşlı zevatla karşı karşıya geldim. Aynı duyguyu aynı heyecanı oralarda da yaşadım. Şimdi zaman geçti, yurt içinde ve yurt dışında tanışıklıklarımız çoğaldı. Özellikle, son yıllardaki bu gelişmeden sonra. Sovyetlerdeki son gelişmeden sonra ilişkilerimiz çoğaldı, sıklaştı, birbirimizi tanımak,birbirimizle konuşmak,birbirimizle fikir alışverişinde bulunmak,birbirimizden istifade etmek,birbirimizden kültürel, sosyal-bilimsel alışverişte bulunup dayanışmada bulunmak şansı ortaya çıktı. İki hafta evvel Azerbaycan'dan davet ettiler, oraya gittim, oranın Üniversite mensuplarıyla ,hocalarıyla konuştum. Kendi öz dilimizle konuştuk. Kendi meselelerimizi tartıştık. Birbirimize faydamız olacak birçok konuları tespit ettik.Azerbaycan'dan iki-Üç tane Azeri profesörü getirdik. Bugün Marmara Üniversitesinde Türkiye'deki Türk öğrencilerine hizmet veriyorlar. İstanbul Üniversitesinin değerli öğretim üyeleri İşletme Fakültesinden arkadaşlarımız Bakü'de Enstitüde muntazam gidip-gelip ders veriyorlar. Bilimsel konularda onlara destek veriyorlar. Başlamış, daha kuruluş tamamlanmadan yılların özlemi onları tahrik etmiş, teşvik etmiş, yok kültür antlaşması yok dostluk antlaşması vesair falan beklemeden ilişkiler başlamış, yürüyor. Halk birbiri ile her türlü alışverişe arzulu ve büyük heyecanlı olarak başlamış. Şimdi dünyayı gezip dolaşıp, dünyadaki bilimsel toknolojik çalışmaları görüp yeni şekillenmiş dünyada Türklerin kendi öz kişilikleri, kültürleri ve dayanışmalarıyla menfaatlerinin, çıkarlarını koruyarak birbirlerine destek olarak yaşamalarına fırsat çıkmış oluyor, adeta fırsat verilmiş oluyor. Bunu iyi kullanma meselesiyle karşı karşıya bulunuyoruz. biz Marmara Üniversitesinde öğretim üyeleriyle bugün Türkiyat Enstitüsünün kurucuları olan değerli arkadaşlarımızla oturup tartıştık. Dünyada ne kadar Türk var? Dünyada nerelerde Türk var, bunların ekonomik durumları ne? Sosyal durumları ne? Kültürel durumları ne? bilmiyoruz. Nasıl yaşıyorlar? Nasıl yetişiyorlar? Hangi düşüncelerle hangi heyecanlarla dolu lar bilmiyorlar, aramızda iletişim yok çünkü. Arkadaşlarımız araştırma yaptı Türklük Dünyasının durumunu tespit eden kitap yayınladılar. Orada Rusya'da bulunan, Sovyetlerde bulunan bazı küçük Türk guruplarından dahi haberdar olduk. Gönlül istiyor kibiribirimizden haberdar olalım. Birbirimize yardımcı olalım.

Bugün Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetine gittiğimiz zaman iftihar ediyoruz. Aynı bir devlete gidiyoruz ama kardeş bir devlete gidiyoruz. Yöneticileri var, öğrencileri var, insanları var, sanatçıları var, kültür adamları var. Gidiyoruz siyasal, sosyal, kültürel faaliyette bulunuyoruz ve birbirimizden haz ediyoruz, zevk alıyoruz ve birbirimize yardım ediyoruz. Niye on tane onbeş tane Türk Devleti olmasın bugünkü coğrafyada, niye o Türk Devletleriyle aynı düzeyde ilişkilerimizi sürdürmeyelim, niye birbirlerimizle kendi dilimizle, kendi yazımızla, kendi kültürümüzle temas etmeyelim. Bizi uzun yıllar çeşitli siyasal ve kültürel politikalarla birbirimizden koparmış, aramıza duvarlar örülmüş. Şimdi o duvarları kaldırmanın zamanı. Bu duvarlar nasıl kalkacak, önce anlaşacağız, konuşacağız, iletişim kuracağız. Birbirimize yazacağız. Birbirimizle konuşacağız ve birbirimizden haberdar olacağız. Ben geçen hafta gittiğim Azerbaycan'da gazeteleri okuyamadım. Kril harfleriyle yazışma var. Hiçbir şey anlamadım. Hepsi Türkçe, bir başka şekilde yazılmış olsa ben de anlayacağım. Ben anlamadığım gibi buradaki 60-65 milyon insan anlamıyor. Onun için birbirimize yaklaşmanın, birbirimizle elele tutuşmanın birlikte hareket etmenin sosyal, kültürel ve ekonomik yönden hareket etmenin zamanını iyi kullanalım. Araya başka fikirler sokmak isteyenlere fırsat vermeyelim, bir bütün olarak birbirimize saygılı insanlar olarak, birbirimize hizmet etmekten zevk alan insanlar olarak tamamen bilimsel, kültürel alanda hizmetlerimizi sürdürelim yürütelim genişletelim derim. Onun için bugünkü toplantıya tarihf bir toplantı sıfatını verdim. İlk defa böylesine güzel ve geniş kapsamlı bir toplantıya tanık oluyoruz. Hiç olmazsa Marmara Üniversitesi olarak ben tanık oluyorum. Bundan sonra bu tür toplantıların genişlemesini, yaygın hale gelmesini ve her sektörü kapsamasını, her kesimi kapsamasını temenni ediyorum. Türkiye'de kardeşleriyle, soydaşlarıyla görüşüp, iyi günler geçirmenizi yürekten diliyorum. Hepinize tekrar tekrar hoş geldiniz diyor, saygılar sunuyorum.

PROF.DR. İNCİ ENGİNÜN'ÜN KONUŞMASI

Sayın Rektör, sayın misafirler.

Hemen hemen bütün Türk boylarından gelen dil bilginlerini birarada Enstitümüzün misafiri olarak ağırlamaktan mutluluğumuzu belirterek sözlerime başlamak isterim. Hepiniz hoş geldiniz. Sempozyumumuz Çağdaş Türk Alfabeleri hakkında, sempozyum sekreteri ve Enstitümüzün müdür yardımcısı Sayın Doç.Dr. Nadir Devlet gerekli açıklamaları yapacaktır. Ben de Enstitümüz hakkında biraz bilgi vermek ve amaçlarımızı belirtmek istiyorum.

Enstitümüzün fikir kaynağı Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk ve edebiyat tarihinin ülkemizdeki kurucusu Prof.Fuat Köprülü'dür. 1924 yılında henüz kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti bütün Türk alemindeki kültür faaliyetlerini, ilmi faaliyetleri incelemek ve takip etmek amacıyla Türkiyat Enstitüsünü İstanbul Üniversitesine bağlı olarak kurmuştur. Bu Enstitünün kuruluşundan itibaren ne kadar faydalı yayımlar yaptığını ve Türkiyat mecmuasını çıkardığını biliyoruz. Ne yazık ki, Bilge Kağan'ın siyasi bir vasiyet mahiyeti taşıyan bilgece sözlerinden biri olan "Oğullar, babaları gibi yaratılmadıklarından" daha sonraki yıllarda Türkiyat Enstitüsü, Üniversitenin en çok ihmal edilen birimlerinden biri haline döndü. Merhum hocalarımızdan Prof.Dr. Ahmet Caferoğlu'nun himmeti ile Milletlerarası Türkoloji Kongrelerini düzenlemeye başlayarak yeni bir canlılık kazanır gibi olduysa da 1982'de Yüksek Öğretim Kurumu bütün Enstitüleri birer Merkez haline getirirken, Üniversitemizin ilk kurulan Türkiyat Enstitüsünü de önemini ve mânâsını farketmeksizin araştırma merkezi haline getirdi. Halbuki Türkiyat sahası çok çeşitli ilim dallarıyla ilgili olduğu için onlar arasında işbirliği sağlayacak ve Yüksek Lisans programlarında çok dar sahalarda kalmadan genişleyebilecek ve günümüzün şiddetle ihtiyaç duyulan araştırmacılarını yetiştirecekti

Biz, İstanbul Üniversitesinden yetişmiş olan yeni bir nesildik. Üniversitemizden ayrılıp, yeni kurulan Marmara Üniversitesinin Fen-Edebiyat Fakültesini kurarken ilk yıllardan itibaren Türkiyat Enstitüsünü hiç değilse bu yeni kurumumuzda kurmayı hayal ettik. Fakültenin Dekanı Sayın Prof.Dr. Hakkı Dursun Yıldız, merhum meslektaşımız Prof.Dr. Mehmet Akalın ile birlikte bunun hayallerini kurmaya başladık. İlk önce Türklük Araştırmaları Dergisi adlı bir dergi yayınlamaya başladık. Bu derginin 6. sayısının baskısı bugünlerde tamamlanmak üzeredir. 1986 yılından beri Üniversitelerimizde Türkoloji sahasında muntazaman çıkmakta olan yegane dergi budur. Bunun şerefi de öncelikle Sayın Dekanımız Prof.Dr. Hakkı Dursun Yıldız'a aittir.

Sayın Rektörümüze Türkiyat Enstitüsü kurma teklifini götürdüğümüzde çok zor dedi. Bize bir birim kurmamızı teklif etti. Sanırım o da haklı idi. Ne yapacağımızı

Önce görmesi, inanması gerekiyordu. Birimimizi kurduk ve ilk milletlerarası toplantımızı da yaptık. 29-30 Eylül 1986 tarihinde düzenlediğimiz Dünyada Türklük Araştırmaları ve Türkiye adlı Sempozyuma tam toplantımızın yapılacağı günlerde bir müjde geldi. Birimimiz, Araştırma Merkezi olmuştü. Sempozyuma hatırasını saygıyla andığımız Aleksandre Bennigsen, Chantal Lemercier-Quelquajay, Nadir Devlet , Masayuki Yamauchi, Hasan Eren, Azade Aşye-Rorlich, Hans Braeker katıldılar. 1986'da yapılan bu toplantıda söylenen bazı sözler, masal gibi gelmişti. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nde olup bitenleri görünce, insan bunlar 1986'da nasıl söylenmişti, Prof.Bennigsen yoksa bir kâhin mi idi diye düşünmekten kendini alamıyor. Elbette Prof.Bennigsen kâhin değildi, ama ilmin objektifliği; insanların doğruyu görmesini mümkün kılar. Doğrusu, bugün yapmış olduğumuz o ilk Sempozyuma bakınca iftihar etmekten kendimi alamıyorum.

Bu toplantıda Sayın Rektörümüz, yaptığı konuşmada, bizi ne kadar benimsemiş olduğunu da açık seçik belirtti ve " Ülkemizin Türklük araştırmaları sahasında birinci safta bulunmasından daha tabii ve zaruri bir şey düşünülemez. Bu saha başka ülkeler için hayati değildir. Fakat bizim için kendimizi tanımak ve kendimizi dünya içindeki yerimizle anlamak mânâsını taşır ki, Türklük Araştırmalarının merkezi olmak ve bu görevi yerine getirmek mecburiyetini de bize yükler. Marmara Üniversitesinin Rektörü olarak Türklük Araştırmaları ve Uygulama Merkezinin bütün çalışmalarını desteklemek de bana düşer ".

Merkezin ikinci büyük toplantısı 21-25 Ağustos 1989'da V.Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi idi. Bilim çevrelerinde bu Kongrenin uyandırdığı ilgi ve saygı bizim için haklı bir gurur kaynağı oldu. İlk Sempozyumumuzun tebliğleri Türkçe ve İngilizce olarak iki ayrı kitapta toplanmıştı, bu Kongrede sunulan tebliğlerin de 1990 yılında yayımlanması ilim çevrelerinde çok olumlu karşılandı, hatta şaşkınlıkla karşılandı. Zira bilindiği gibi, konuşmak kolay, onu yazılı hale getirmek hele bastırmak bizim sahalarımızda çok güçtür. Bu güçlüğü aşan ve her toplantımızın sonucunu yazılı hale getiren şahsiyet Prof.Dr. Hakkı Dursun Yıldız'dır. Onun tecrübe, iyi niyet ve idareciliği olmasa bunların basılması gerçekleşmeyebilirdi. Tanzimatın 150.Yıldönümü dolayısıyla V.Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresinin bir oturumu Tanzimat ile ilgili bildirilere ayrılmıştı. Konuyla ilgili diğer yazılarla birlikte bu bildiri-ler de bu günlerde çıkmak üzeredir.

Nihayet Merkezimizin Enstitü haline getirilmesi çalışmaları hızlandı ve uzunun bir maceradan sonra 3366 sayılı kanunla gerçekleşti. Her ne kadar Merkezin devamı ise de yeni bir teşkilatlanma gerekmekte. Halen bu faaliyetimiz devam etmekte olup, ilmi toplantılarımızı da gerçekleştirmeye çalışmaktayız. 2 Mayıs 1991 tarihinde Unesco'nun aldığı karar çerçevesinde Yunus Emre hakkında bir

toplantı düzenledik. Onu şimdi daha geniş bütün Türk boylarının ilim adamlarından seçkin bir gurubu toplayan bu Sempozyum takip ediyor. Dilerim bu da daha öncekiler gibi başarılı olur.

Enstitümüzün bugün mekân, eleman ve bütçeden başlayarak pek çok eksiklikleri vardır. Ama bunun yanında, kurulduğu günden beri zaten bunlar mevcuttu. Enerjik ve milletine karşı sorumluluğu bilen ufak bir gurup gayretini sonuna kadar kullanarak, az önce kısa özetini verdiğim faaliyetleri gerçekleştirmişlerdir. Ama yapılacak daha çok iş var. Bu konuda Sayın Rektörümüz'ün yardımlarını esirgemeyeceğini ve bu enerjik gurup iş başından ayrıldıktan sonra da kendi başına devam edecek sağlam bir kurum kurmamıza yardımcı olacaklarından, vaadlerine güvenerek eminim. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü bütün Türk Dünyasının iletişim merkezi olmak amacındadır. Bilgi depolamak, isteyenlere bu bilgileri ulaştırmak, sonraki hedeflerimizden biridir. Çok geniş bir coğrafyada, değişik diller ve kültürlerle haşır neşir olmuş, birbirinden farklı görünen, ancak köke doğru indikçe birliklerini farkederek aynı soyun dalları elbette birbirlerini tanımak isteyeceklerdir. Tanışmanın yolu ilmi araştırmalardan geçer. Çok geniş bir araştırmacı gurubuna ihtiyacımız vardır. Hem Enstitümüzde, hem de Sayın misafirlerimizin geldikleri bölgelerde. Hiç bir araştırmacının kendi kozasını örerek tek başına çalışması mümkün değildir. Geniş bir bilgi, tecrübe alışverişi, kendi sahamızı kendi insanlarımızın incelemesi şarttır. Bu amaç için, Enstitümüzün bütün imkânlarını seferber edeceği şüphesizdir. Bu konuda Siz seçkin ilim adamlarının mensup olduğunuz kurumlarda ne türlü bir iş birliğini gerçekleştirebileceğinizi lütfen bize bildirin. Bizim öğrencilerimizi kabul edin ve onların yetişmesine katkıda bulunun. Öğrencilerinizi bize gönderin, biz de onların yetişmesine katkıda bulunalım.

Bunlar çok uzak, masallara has hülyalar gibi görünüyor. Ama başlangıçta daima hayal yok mudur? Bundan on yıl önce hepinizin böyle bir toplantı için İstanbul'da bulunabileceğiniz hayal bile edilebilirdi mi? Gelecekte Türkiyat sahasındaki araştırmalar büyük bir önem taşıyacaktır. Asya ve Avrupa'yı Türkler söz konusu olmadan anlamak mümkün değildir. Bizim görevimiz, Türkiyat sahasına giren her konuyu derinlemesine, ciddiyle incelemek ve incelemektir. Türkiye'de edebiyat tarihinin kurucusu Prof. Fuad Köprülü, yazdığı bir kitapta bütün Türk gençlerine, Türk edebiyat tarihini yazmak için çalışmaya, bu abideyi kurmak için birer taş getirmeye çağırıyordu. Vaktiyle lise kitaplarına alınmış olan bu metin bana çok tesir etmiş belki de bu sahayı seçmene yol açmıştı. Şimdi bize düşen görev aynı. Aramızda bir iş birliğinin başlatabilirsek, enerjimizi, bilgimizi, malzememizi ve tecrübelerimizi birleştirirsek, Türkiyat sahası inanılmaz genişliği ve cazibesıyla ortaya çıkacak ve binlerce araştırmacıyı da kendisine çekecektir.

Ben müsaadenizle hepinizi yardımlaşmaya, beraberce çalışmaya davet ediyorum. Bu saha, çeşitli bilim adamlarını kucaklayacak bir disiplinler arası sahadır.

Onun için Enstitümüzün çatısı altında değişik disiplinlere mensup şahsiyetlere şiddetle ihtiyacımız vardır. Beraberce çalışırsak önümüzde açılacak yollar da çoğalacak ve çalışmalarımızdan başkaları da yararlanacaktır.

Bu Sempozyumun tertip komitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü olarak ben, müdür yardımcısı Doç.Dr.Nadir Devlet ve Enstitü yönetim kurulu üyesi Prof.Dr. Hakkı Dursun Yıldız'dan oluşmaktadır. Her iki meslektaşına da sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Büyük yükü onlar taşıdılar. Sempozyumu iki kurum beraberce düzenledi. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü ve Tek-Esin Türk Kültürünü Araştırma ve Geliştirme Vakfı. Merhum Emel Esin'in kurmuş olduğu Tek-Esin Türk Kültürünü Araştırma ve Geliştirme Vakfı da onun ömür boyu ilgi duyduğu araştırma sahasından gelenlerin katıldığı bir toplantıya katkıda bulunarak bir anlamda çalışmalarına başlıyor. Sempozyumun gerçekleşmesinde en büyük maddî desteği Başbakanlık Tanıtma Fonu sağlamıştır. Başbakanlık Tanıtma Fonu Genel Sekreteri Nedim Öztürk ile Tek-Esin Türk Kültürünü Araştırma ve Geliştirme Vakfı Başkan vekili Ahmet Aydın Bolak ve Vakıf Yönetim Kurulu üyelerine sonsuz teşekkürleri sunarım. Böylesine toplantılarda adları ortada görülmeyen ama her biri işin ucundan tutarak işlerin tamamlanmasını gerçekleştiren başta bütün genç meslektaşlarımız, öğrencilerimiz olmak üzere herkese teşekkür ederim. Sayın Rektörümüz bu Sempozyumun gerçekleşmesine imkân sağlamışlardır. Kendilerine de şükranlarımızı sunarız ve sizlere, çok uzaklardan gelerek Sempozyuma katkıda bulunacak olan değerli meslektaşlarımıza hoş geldiniz diyerek teşekkür ediyorum. Gelecekteki çalışmalarımıza başlangıç teşkil edecek Sempozyuma başarılar diliyor, hepinize saygılarımı sunuyorum.

DOÇ.DR. NADİR DEVLET'İN KONUŞMASI

İnsanlık tarihinde Türkler kadar değişik alfabeler kullanan topluluklar yok denecek kadar azdır. Bu kısa konuşmada bunun çeşitli sebepleri üzerinde durmamız mümkün olmayacaktır. Biz burada, bilgilerimizi tazelemek gayesiyle, geçmişte ve bugün Türklerin kullandıkları değişik alfabeleri sıralamakla yetineceğiz.

Batılı ilim adamları arasındaki genel kanaate göre, Türkler Milattan Sonra IV-V.yy'larda yazıya kavuşmuşlardır. Thomsen'in Orhun Alfabesini deşifre etmesine kadar ise Türkler, yazısız-alfabesiz kavimler olarak yorumlanıyorlardı. 1970 yılında Kazakistan'da Issık Kurgan'da yapılan arkeolojik kazı neticesinde gün ışığına çıkan "Altın Elbiseli Adam" ın yanındaki çanakta bulunan iki satırlık kitabe Türklerin Orhun Alfabesini Milattan Önce V-VI. yy'larda dahi kullandıklarını göstermektedir. Ancak yine de bazı Sovyet Türkologlarının bu yazıyı Sogdçaya bağlamak eğiliminde olduklarını da belirtmemiz gerekir. Ayrıca bu alfabenin Türkler tarafından icat edilmediği hakkında görüşler de mevcuttur. Biz burada bunun münakaşasını yapmak arzusunda değiliz. Aslında " Runik " de denilen bu alfabenin kimler tarafından icat edildiği konusu da o kadar büyük önem taşımaz. Mühim olan Türklerin tâ M.Ö. V-VI. veya daha önceki yüzyıllarda alfabesi-yazısı olan bir kültür topluluğu olmaları ve bu alfabeyi geniş bir coğrafyaya yaymalarıdır. On asırdan fazla süren Orhun Alfabesini kullanan Türkler, değişik nedenlerle ve bilhassa İslâmiyetin geniş Türk toplulukları tarafından kabul edilmesinden sonra X.yy'dan itibaren Arap harflerine geçmişlerdir. Bu arada Uygur, Ermeni, Grek alfabeleriyle kaleme alınan Türkçe metinlere de rastlanmaktadır. Fakat bunlar genelde mühim bir yekün tutmamaktadır. İslâmiyeti kabul eden Türk toplulukları XX.yy'ın ilk çeyreğine kadar bazıları ise hâlâ bugün Arap harflerini kullanmaktadırlar. Doğu Türkistan'daki Uygur ve Kazaklar, İran ve Irak gibi ülkelerdeki değişik Türk toplulukları buna örnek teşkil ederler. Ancak Doğu Türkistan'da kullanılan imlâ ile, diğer yerlerdeki imlâ arasında farklılıklar mevcuttur.

XX.yy Türklerin hızlı bir alfabe değişimine girdiği asır olmuştur. Sempozyumumuzun gayelerinden birini de, işte bu değişiklikleri incelemek teşkil etmektedir. Arap harfleri değişik Türk dil, lehçe ve şivelerine fonetik yönden pek uygun olmamak, öğrenilmesi ve yazılması zor olmak gibi mahzurlarına rağmen her hangi bir reform yapılmadan XX. yy'ın başına kadar kullanıla gelmiştir. Asrımızın başında Rusya'daki "Cedidçilik " hareketinin bir etkisi olarak yazıda "ünlü" harfleri de okutmak üzere ekler yapılarak imlâda reform hareketine girildi. Osmanlı Türkleri ise bu nevi bir reform yapma gereğini duymadılar ve neticede iki ülke arasında Arap harflerini kullanan Türklerle yazıda ilk farklılık baş gösterdi. Rusya'da çarlık rejimini deviren Bolşevikler hakimiyetlerini sağladırdıktan sonra Ermeni, Gürcü toplulukların dışındaki azınlıkların alfabelerini değiştirme fikrini ortaya attılar.

Rejimin bu arzusu doğrultusunda 1926 yılında Bakü'de toplanan Türkoloji kurultayı uzun tartışmalar, bilhassa Tatar üyelerin itirazlarına rağmen Türkî halklar için Latin esasına dayanan yeni alfabeyi kabul etti. 1928 yılında ise Türkiye de aynı doğrultuda bir reform yapmış ve Latin esasına dayanan yeni alfabeyi kabul etmişti. Ancak Sovyetler Birliği ile Türkiye'de kabul edilen Latin harfleri arasında yedi harfte (c,ç,i,j,ö,ü,y) farklılık mevcut olup, üç harf de Türkçe alfabede bulunmuyordu. Yani SSCB'de kullanılan Latin harfleri ile Türkiye'de kullanılan alfabe arasında bariz farklılıklar bulunuyordu. Başka bir ifade ile SSCB'deki değişik Türkî topluluklar Arap harflerinde olduğu gibi bu yeni Latin alfabesinde yazıda anlaşma imkanına sahiplerken, Türkiye'de basılan eserleri okumak hayli zor geliyordu. Benzer zorluklar Türkiye'dekiler için de geçerli idi. 1926 yılında Bakü'de alınan kararlar her Türk ilinde birkaç yılda tatbikata konuldu. Ancak başta bu harfleri kullanmada bazı teknik zorluklar çıktı. Mesela, kapalı "e" bazen kullanılıyor, bazen ise kullanılmıyordu. İlk doğum sancıları atlatılarak Latin harfleri ile eğitim gören bir nesil yetişmişti ki, bu sefer rejim "Türkî halklar yönetim dili Rusça'yı iyi öğrenmiyorlar, dolayısı ile onların alfabelerini Kril esasına göre yeniden düzenlemek" gerektiği fikrini ortaya attı. Neticede Latin harflerinden vazgeçilerek Kril yani Rus alfabesi esas alınarak, bu sefer her Türk boyu için ayrı ayrı alfabeler türetildi. Bu yapılırken her Türk dili, lehçesi veya şivesinin "özelliklerine" göre, ayrı ayrı alfabeler yaratılmanın yanında, gereği olmadığı halde "yu", "ya" gibi sırf Rus diline has harflere fonksiyon verildi. Buna ilaveten yeni orfografik kurallar ihdas edildi. Kısacası Türk dillerine has yazım kuralları alt-üst edildi. Bütün bu değişiklikler lehçe veya şiveleri en yakın olan Türkî toplulukların dahi birbirlerinin yazısını okuyamayacak duruma getirdi. İşte şimdi değişik Türk boyları 1940'tan beri, yani yarım asırdan beri bu alfabeleri kullanmakta ve aynı harflerle neşriyat yapmaktadır.

1985 yılından itibaren ise SSCB'de meydana gelen siyasî değişiklikler aydınların diğer konularla birlikte alfabe meselesine eğilmelerine de imkan yarattı. Değişik Türk boylarının yazarları, dilcileri Kril esasına dayanan bu alfabelerin yarattığı problemleri dile getirmeye başladılar ve bu konuda değişik fikirler ortaya çıktı. Bu konuya yalnız uzmanların değil, değişik sosyal branşlardaki ilim adamlarının, din adamlarının ve hatta halkın değişik kesimine mensup olanların fikir üretmeye başlamaları, alfabe konusunun ne kadar büyük ehemmiyete haiz bir kültür sorunu olduğu ortaya çıktı.

İnceleyebildiğimiz kadar Sovyetler Birliği'ndeki değişik Türk topluluklarında bazı nüansları bir tarafa bırakırsak alfabe konusunda üç ana eğilim olduğunu söyleyebiliriz. Bir kısmı 50 yıldan beri kullanılmakta olan Kril esasına

göre düzenlenen hali hazırdaki alfabelerini muhafaza etmeyi, diğer bir kısım ise Arap harflerine geçilmesini ve başka bir gurup ise Latin harflerine dönülmesini desteklemektedirler. Kril alfabesinin kullanılmasına devam edilmesi tarafında olanlar, değişik bir alfabe kabul edildiği taktirde, son elli yılda verilmiş olan eserlerin yeni nesile aktarılamayacağı ve kültürel bir kayba uğranılacağı iddiasındadırlar. Arap harflerinin kabul edilmesini arzu edenler, ihtilalden önce bir yıl süreyle verilen eserleri yeniden okumak imkanına kavuşulacağını ve buna ilaveten "Kur'an-ı Kerim" ile diğer din kitaplarının takip edilme şansına erişileceği görüşünü ileri sürmekte. Latin alfabesinin kabulünü isteyenler ise, bu alfabenin Türk dillerinin fonetiğine en uygun olduğunu ve batı ile daha kolay bütünleşileceği hususlarını vurgulamaktadırlar. Şüphesiz her üç eğilimin de iddialarında gerçek payı bulunmaktadır.

Bu eğilimlerde Türk toplulukların bağlı buldukları bölgelere göre de farklılıklar gösterdiğini belirtmekte yarar vardır. Bilebildiğimiz kadar Arap alfabesinin propagandası, daha doğrusu bunu öğretme çabası ilk olarak Kazan'da başlamış, değişik edebî ve sosyal dergilerde Arap harflerini öğreten sayfalar ayrılmış ve hatta müstakil eserler de, yayımlanmıştır. Kazanla aynı zamanda veya biraz sonra başta Özbekistan olmak üzere diğer Türk illerinde de, benzer faaliyetler başlamıştır. Bugün ise Arap harflerine en fazla ilginin Özbekistan'da olduğu söylenebilir. Tataristan'da ise Arap harflerine olan ilgi azalmaya başlamış ve onun yerine Azerbaycan'daki gibi Latin harflerine ilgi artmıştır.

Burada Latin harfleri-alfabesi konusunda da, tam bir fikir birliğinin mevcut olmadığını kaydetmek gerekir. Öncelikle her Türk boyu kendi, lehçe veya şive özelliklerini, fonetiğine en uygun olduğunu düşündüğü Latin harflerini uygulamaya koymak istemektedir. Bir gurup yukarıda bahsini ettiğimiz 1928-1940 yılları arasında kullanılan Latin alfabesini savunurken, diğer bir gurup Türkiye'dekine yakın fakat yine de bazı harflerde değişiklik ihtiva eden değişik bir alfabe teklifinde bulunmaktadır. Bir başka gurup ise, birkaç harf ilavesiyle Türkiye'de kullanılan alfabeyi esas almaktadır.

Ancak gerek Azeriler ve gerekse Türk boylarının temsilcileri Türkiye Türkçesinin alfabesinde mevcut olmayan açık "e"; Türkiye Türkçesinde kaybolmuş olan iyelik bildiren, genizden gelen " nğ " sesi veren sağır kef, Arap alfabesinde kaf'la belirtilen " q " ile yine Arap alfabesinde ayın'la belirtilen, gırtlaktan gelen "g" harfinin eklenmesi gerektiği fikrini ileri sürmektedirler. Aynı şekilde sert ve yumuşak " ha ", " he " ayırımı da yapılmaktadır.

Sempozyumumuz süresince Sovyetler Birliği'nden gelen gelen ve değişik Türk halklarının temsilcileri olan meslektaşlarımızın gerek alfabe gerekse imlâ meselelerini bizi aydınlatacaklarını ümid ediyoruz. Bizleri ilgilendiren hususları aşağıdaki gibi

Özetlememiz mümkündür: Kendi Cumhuriyetlerinde alfabe konusunda ne gibi görüşler ortaya atılmaktadır ve bu görüşler ne kadar taraftar bulmuştur. Kendi görüşlerine göre herhangi bir alfabe değişikliği için gerekli maddî ve manevî şartlar mevcuttu mu Sempozyumumuzun gayesi gerçek durumu tesbit ederek, bununla ilgili var ise çözüm yollarını aramaktadır.

Türkiye'mizde kardeş toplulukların problemleri ancak son yıllarda gündeme gelmeye başlamış olup, bu konulardaki bilimsel çalışmalarımızın yeterli olduğunu iddia edecek durumda değiliz. Maalesef yabancılar değişik Türk dil, lehçe veya şivelerini öğrenme işini daha ciddi ele almışlardır. Biz Türk lehçe ve şivelerini zaten biliriz gibi bir yaklaşımla bu konularda oldukça geri kalmışız. İşte bu nevi Sempozyumlar bu eksikliklerimizi tamamlamada büyük yararlar sağlayacaktır diye düşünüyoruz. Dolayısıyla da Sovyetler Birliği'nden katılan kardeşlerimizin kendilerini bizlere tanıtmalarını rica ediyoruz.

Sovyetler Birliği'nde yaşayan değişik Türk topluluklarının son 50-60 yıldan beri birbirinden kopuk yaşadığını ve bir hayli konuda menfaat çatışmalarına girdikleri gerçeğini göz ardı edemeyiz. Bu kopukluk o raddeye ulaşmıştır ki, provakasyon ve başka nedenlerle kendi aralarında kanlı çatışmalara da girmişlerdir. Değişik boylara mensup Türkî aydınlar anlaşma dili olarak Rusça'yı kullanmak zorunda kalmışlardır. Şimdi ise belli başlı Türk topluluklarında alfabe değiştirme meselesi gündeme gelmiş bulunuyor. Ancak bir-kaç teşebbüsün dışında bütün Türk boylarının ortak bir alfabesini meydana getirme konusu henüz aktüel değildir. Kanımızca gerçekleştirilecek ortak bir alfabe değişik Türkî halkların anlaşmasında ilk adım olacaktır. Tabii ki, bu da kafi gelmeyecek, bundan sonra ortak kavramlar-terimler meydana gelecektir. Böylece birbirini daha iyi tanıma fırsatını elde edecek topluluklar arasında verimli işbirliğini gerçekleştirme şansı da artmış ve insanlığın özlediği topluluklar arasındaki barışı hayata geçirme mümkün olacaktır. Ümid ederiz ki, Sempozyumumuz alfabe-İmlâ konusunu daha etkili bir şekilde gündeme getirir ve Sovyetler Birliği'ndeki Türkî topluluklar ortak bir fikre ulaşırlar. Ötümüzdeki yılın Temmuz'unda Kazan'da toplanacak Milletlerarası Türkoloji Kongresi buradaki çalışmalarımızın bir yekününü, neticesini değerlendirme fırsatı da verebilir. Sempozyumumuza katılanlar Kazan'da da bir araya gelerek geçen bu süre içinde kendi ülkelerinde bu konuda ne gibi gelişmeler olduğunu da bizlere aktarabilirler.

Yaklaşık bir asırdan beri ortak alfabemiz olmadığı için birbirimizin neşriyatını takip edemez olduk. XX.yy'ın başında İstanbul'da basılan gazete, dergi ve kitapları Rusya'da veya tersine orada çıkanları Türkiye'de okumak mümkündü. Şimdi tekrar anlaşmak, yazışmak, dialog kurmak istiyoruz. Ancak bunun için ilk engellerden biri olarak " ortak alfabemizin " olmamasını görüyoruz. Şayet Türk Dünyasında Latin esasına dayanan bir alfabe birliği sağlanırsa, bu kültürel bağlarımızın yeniden canlanmasına, işbirliğimizin artmasına yol açacaktır.

Türkiye'nin bu konuda 63 yıllık bir tecrübesi ve teknik imkanları mevcuttur. Şüphesiz kardeşlerini bu imkandan yararlandıracaktır. Buna ilaveten kalkınmış batı ülkelerinin dillerini öğrenmede, bilgisayar gibi teknik araçları kullanmada Latin harflerinin yararları da gözardı edilemez. Tabii ki, sizlerin kendi ülke-
rinizde alacağınız her türlü karara saygımız sonsuz olacaktır. Ancak siz kardeş-
lerimiz İstanbul ile Ankara'nın bizler ise Taşkent, Alma Ata, Pişkek, Aşhabed,
Bakü, Kazan, Ufa, Çeboksarı ve Kızıl'ın sokaklarında dolaştığımızda okuduklarımızı
anlarsak kardeşliğimizin daha da pekişeceği gerçeğini de düşünmeliyiz.

Konuşmamı tamamlarken bir kaç teknik hususu da belirtmeyi gerekli buluyorum. Sempozyum çalışmaları bir oturum başkanı yönetiminde guruplar şeklinde sürdürü-
lecektir. Konuşmacılar müstakil tebliğler sunmak yerine kendi bölgeleri ile ilgili
meseleleri bir program çerçevesinde dile getireceklerdir. Sempozyum sonunda ise
genel bir değerlendirme yapılacaktır. Sempozyum süresince her Türkî temsilcinin
konuşmasını kendi dil, lehçe veya şivesinde yapmasını tavsiye ediyoruz. Gerekli
hallerde bu konuşmaları Türkiye Türkçesine de aktarmaya çalışacağız. Çünkü
kardeşlerimiz alışık olmadıkları Türkçede konuşma yapmaya kalktıkları takdirde,
bu zaman kaybına, yanlış anlamalara ve ifade kıtlığına sebep olacaktır. Ayrıca
bizler de değişik Türk dil, lehçe ve şivelerini hakkıyla dinleme fırsatından
mahrum kalacağız. Bir ufak uyarımız da, davetli dinleyicilerimize olacak. Zaman
darlığı ve esas gayemizin Sovyetler Birliğinden gelen kardeşlerimizi dinlemek
olduğu için davetli dinleyicilerimizin sorularını veya yorumlarını yazılı olarak
başkanlık divanına ulaştırmalarını rica edeceğiz. Bu konuda herhangi bir istisna
uygulamayacağız ve oturum başkanlarının hassasiyetine sığınıyoruz.

Sempozyumumuza Sovyetler Birliğinin değişik cumhuriyet ve bölgelerinden
27 kişi katılıyor. Yanılmıyorsam bu toplantı spesifik bir konuda bu kadar çok
ilim adamının katıldığı ilk Sempozyum olma şerefini taşıyor. Sempozyumumuzda
sırasıyla Özbek, Kazak, Tatar, Azeri, Türkmen, Kırgız, Çuvaş, Başkurt, Uygur,
Kırım Tatarı, Gagauz, Karaçay olmak üzere oniki değişik Türk boyunun temsilcisi
bulunuyor. Kendileri cumhuriyet veya bölgelerinin ilim adamı, yazarı ve milletvekili
gibi toplumun ileri gelen şahıslarıdır. Oturumlar sırasında kendilerini teker
teker tanıma fırsatı bulacağız. 27 kişinin sekizi ise bir süreden beri Kültür
Bakanlığımızın, Prof.Dr. A. Bican Ercilasun yönetimindeki sözlük çalışmalarına
katılanlardan oluşmaktadır. Oturum başkanlarını ise Türkiyemizin değerli dilcileri
ve dış Türkler konusunda uzmanlaşmış olan TDK Başkanı Prof.Dr. Hasan Eren,
A.Ü. DTC Fakültesinden Prof.Dr. Ahmet Temir, Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Okulu
Müdürü Prof.Dr. Ahmet Bican Ercilasun ve İ.Ü. Edebiyat Fakültesinden Doç.Dr.
Osman Fikri Sertkaya üstlenmektedirler.

1926 Bakü Kurultayından sonra, daha ufak çapta olmakla birlikte, ilk
defa olarak değişik Türkî halkların temsilcileri biraraya geliyorlar, Dolayısıyla

kendilerini büyük görevler bekliyor. Bizler de kendilerine bu kültür hayatımız için çok mühim diye kabul ettiğimiz çalışmalarında başarılar diliyoruz.

Bu vesile ile başta misafirlerimizi Sempozyumumuz sona erdikten sonra ayın 29'una kadar ağırlamak lütfunda bulunacak Tarsan Tarım Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketine ve İlim Yayma Vakfına şükranlarımızı arz ederiz. Sempozyumumuzu düzenlemek için bizlere yeşil ışık yakan Sayın Rektörümüz Prof.Dr. Orhan Oğuz'a, Enstitümüz Müdürü Sayın Prof.Dr. İnci Enginün'e ve şu veya bu şekilde yardımcı olan genç çalışma arkadaşlarına en içten teşekkürlerimi sunarım. Son özel teşekkürü ise Fen-Edebiyat Fakültemiz Dekanı ve Tek-Esin Türk Kültürünü Araştırma ve Geliştirme Vakfı Müdürü Sayın Prof.Dr. Hakkı Dursun Yıldız'a ayırıyorum. Kendileri gerek Fakültenin gerekse Vakfın imkanlarını seferber ederek, ağır bir ameliyat geçirmiş olmasına rağmen son dakikaya kadar canla başla çalışarak bu Sempozyumun gerçekleşmesinde büyük rolleri olmuştur. Kendilerine huzurlarınızda hepimiz adına şükranlarımı arz eder ve Sempozyumumuza başarılar dilerim.

İstanbul, 18 Kasım 1991

I. GRUP OTURUMU (18 KASIM 1991)

Ahmet TEMİR(Oturum Başkanı-Ankara)

Türk Dünyasında alfabe meselesinin ehemmiyetine dayanarak daha fazla sözü uzatmak istemiyorum. Bunun ne kadar mühim olduğunu hepimiz idrak ettik ve yıllarca bu mesele üzerinde yapılan tartışmaları da hazır olan bilim adamlarımız pekala biliyorlar. Konuşmalarda dile getirildiği gibi Türk Dünyasında şimdiye kadar uzun ömürlü birkaç alfabe kullanılmıştır ki, bunların başında Arap alfabesi ve Arap yazısı gelir. En uzun zaman kullanılmış olması bakımından ve Türk Dünyasında bütün incelikleri ve her şivenin inceliğini göstermemesi bakımından; birlik sağlama kültür birliğini temin etmesi bakımından; büyük rol oynamış olan Arap alfabesinin durumunu biliyoruz. Bu kısaca konuşmalarda da dile getirildi. Burada şimdi Türk Dünyasında İslâmiyetten evvelki alfabeler üzerinde duracak değiliz. Orhun yazıtları ve bilhassa Uygur yazısı, bunlar zamanını yaşamış ve artık ortadan kalkmış olan yazılardır. Bugün burada bizi ilgilendiren daha çok Türkiye'deki tabirle "Dış Türkler" dediğimiz yani Türkiye'nin dışında kalan Türk Dünyasında ve Türk boylarında kullanılmış olan ve bugün de kullanılmakta olan alfabelerdir. Fakat Türkiye'nin dışındaki bu "Dış Türkler" dünyası umumiyetle kendi fikirlerini her zaman kendi arzularına göre söylemek veya tatbik etmek imkanından mahrum idiler. Bu yüzden "Dış Türkler" dünyasında alfabe meselesi her zaman serbest bir mesele olmamıştır. Buna; Türk boylarının siyasi durumu ve baskı altında bulunmaları mühim rol oynamıştır. Türk Dünyasının çevresindeki dünyanın tesiri de mühim bir rol oynamıştır. Bu bakımdan ele alınınca bazı politik durumlardan faydalanma imkanları olmuştur.

Şimdi bilhassa Rusya ve Sovyet Rusya içindeki Türk boylarının karşılaştıkları duruma kısaca temas edelim. Rusya içinde çarlık devrinde kültür hayatı bakımından Türk boyları için bir serbestlik devri II. Yekaterina devrine rastlıyor. Şimdi Sovyetler devrinde, Gorbaçov devrinde "Yeniden Yapılanma" diye yeni bir devir açıldı. Bu hiç beklenmedik ortaya çıkan bir durum idi. Bu yeni durumdan istifade ederek birçok milletler kendi durumlarını düzeltmek imkanına kavuşmuşlardır. Bazı milletler hürriyetlerine, yalnız hürriyetlerine değil bağımsızlıklarına, istiklallerine kavuştular. Sovyet Rusya içindeki birçok Rus olmayan milletler de kendi kültür hayatlarının üzerinde açıkça fikir beyan etmek imkanına sahip oldular. Bunlardan biri de, işte Türki halklar dediğimiz Rusya içindeki türlü Türk boylarının kendi kültür hayatları hakkında fikir yürütmeleri imkanı çıktı ve dolayısıyla "Demirperde" kalkınca bu Türk boylarıyla Türkiye arasında da bir kardeşlik, tarihi bir akrabalık olması bakımından münasebetler başladı, gelip gitme imkanı açıldı. Yalnız o değil kültür hayatında bazı münasebetler kurma-imkanı çıktı.

Bunun neticesi olarak eskiden fikirlerini açıkça ortaya koyamayan birçok Türk asıllı Türk halklar denilen Türk boyları açıkça dil, edebiyat ve alfabe meselelerinde konuşma imkânına sahip oldular. Şimdi bu konuda Türkiye'de de birçok şeyler yazıldı, çalışıldı ve işlendi. Şimdiye kadar bu demirperde ülkelerinde Türkiye ile Dış Türkler arasında münasebet kurma imkanı olmadığından Türkiye'deki çalışmalar mevzî kaldı. Aynı şekilde Dış Türkler de kendi aralarında çalışmalarını yaparak Türkiye ile münasebet kuramadılar. Bugünkü durumda bu "Demirperde" ile bölünmüş olan dünyada biz Türkiye'deki Türkologlar Sovyet Rusya içindeki Türk boylarının durumunu açıkça öğrenemiyoruz, ancak tahmin yürütüyoruz. Yahut bize gelen bazı haberlerden ancak böyleymiş gibi bir kanaat elde edebiliyoruz. Şimdi bu işler açılınca, duvarlar, perdeler yıkılınca görüyorsunuz ki, Dış Türkler'den gelen kardeşlerimiz buraya kadar gelip bizi ziyaret ettiler ve dolayısıyla Türkiye'deki Türkologlar da Dış Türklerin Türklük Araştırmaları mütehassısları ile bir araya gelerek tartışma imkanına sahip oldular. Bu kültür işlerinin başında gelen meselelerin biri de alfabe meselesidir. Biliyorsunuz ki, bu alfabe meselesi kültür meselesinin, dil meselesinin başında gelen çok karışık ve çok çetrefilli bir iştir. Çünkü anladığımıza göre Sovyet Rusya'daki Türk boyları arasında alfabe meselesi ayrı ayrı cumhuriyetlerde kendi başlarına göre yürütülmekte, fakat tahminimize göre bu henüz oradaki Türk cumhuriyetleri içinde devlet işi olarak ele alınmamış gibidir. Bunun için bizim ilk öğrenmek istediğimiz şey, Sovyet Rusya'daki Türk boyları arasında alfabe meselesi ne durumdadır? Türkiye'den durup açık olarak bu meseleyi şimdi öğrenmeye başladık. Evet, biliyoruz. Türkiye'de Latin harfleri kabul edildiği sıralarda Sovyet Rusya'daki Türk boyları da Latin alfabesini aldılar. Bu 1928/29/30 senelerine rastlıyor. Fakat bu Latin alfabesinin ömrü kısa oldu. On sene ancak yaşayabildi. Zaten bu alfabeden maksat da Stalin devrinde bir geçiş devri olarak planlanmıştı. Stalin devrinde maksat Türk halklarına Latin harfleriyle yazdırmak değildi. Maksat kısa zamanda Rus harflerine geçmekti. Ama Arapçadan birden bire Rus harflerine geçilseydi o zaman büyük Türk Dünyasında Sovyetler'deki Türk boylarında büyük bir aksülamel yaratırdı. Onun için evvela Latin harfleriyle yazdıralım ondan sonra Rus harflerine geçmek kolay olur diye plana göre yapılmış bir iştir bu. Görüyorsunuz bu alfabe meselesinde bütün de karar verilmiş bir durum yoktur. Sovyet Rusya'daki bütün Türk boyları Kril yani Rus alfabesini kullanmaktadırlar. Latin harfleri atılınca onun yerine plana göre, bu Stalin devrinde hazırlanmış olan Rus harflerine geçildi. Şimdi bu serbestlik devrinde bir faaliyet başladı. Duyuyoruz ki, bu Türk boyları arasında alfabe meselesi sık sık konuşulmakta, yazılmakta, ele alınmaktadır. Fakat ne diyeyim ki, bunların arasında fikir birliği kurulmamıştır, öyle bir şey görmüyoruz ve alfabe hususunda da tereddütler olduğu ortaya çıkıyor. Türk halkların münevverlerinin

bir kısmının Latin harflerine dönmek taraftarı olduğu anlaşılıyor, bir kısmının da Arap harflerine dönmek taraftarı olduğu anlaşılıyor. Tabii, burada İslâm dünyasının, İran ve Arap dünyasının büyük tesiri oluyor. Din dilidir, din yazısıdır Kur'an Arapça yazılmıştır. Onun için de Türkler, Türk boyları da Arap yazısını da kullansınlar gibi fikirler de mevcut. Bunları da duyuyoruz. Fakat kanaatimizce Türkiye'nin Latin alfabesi kullanması diğer Türk Dünyasını da Latin alfabesi üzerinde etkileyecektir. Ama biz burada bunu zorla empoze etmiyoruz. Yalnız her bakımdan, bütün dünyanın kullanmış olması bakımından, Türkiye'de de Latin alfabesi hala devam ettiğine göre, diğer Türk boylarının da herhalde bu istikamette bir karara varacaklarını tahmin ediyoruz, ümid ediyoruz. Şimdi bu durumda sözü fazla uzatmadan biz gelen misafirlerimizden şu birlikte oturduğumuz değerli ilim adamlarımızın ayrı ayrı fikirlerini öğrenmek istiyoruz. Bir defa yalnız şu var; bundan birkaç yıl evvel Türkiye gazetelerinde Kazan'da bütün Türk cumhuriyetlerinden Türkologlar toplandı. Orada Rus harflerini bırakıp, onun yerine Latin alfabesine dönme üzerine karar verildi diye bir karar çıktı. Bu ne derece doğrudur. Şimdi konuşuyorum bazı arkadaşlarla böyle bir şey olmadı, bu hususta kati bir karar alınmadı diyenler var. Lütfen arkadaşlar bu alfabe meselesi hakkında son malumat nedir, bu hususta bizi aydınlatınız. Yalnız bazı hareketler gözümüze geliyor. Bazı gazeteler ve dergilerden edindiğimiz bilgilere göre, bir Latinleşme hareketi var, kuvvetli bir Latin yazısına dönme hareketi var fakat bu, cumhuriyetlerde devletçe ele alınmamış gibi görünüyor. Türlü türlü projelerle karşılaşılıyor. Bir yazı alıyorum Kazan'dan kendisine göre bir Latin alfabesi yapmış, eski Latin alfabesinden farklı, onunla makale yazmış, başka biri biraz daha farklı alfabe yapmış, o da kendi başına bir alfabeyle çalışıyor. Yani çalışmalar arasında birlik olmadığı gözüküyor. Şimdi arkadaşlarımızdan rica ediyorum, kim konuşmak ister bu meselede? Rafael Muhammetdinov bu hususta bilgi vermek üzere söz alacak.

Rafael MUHAMMETDİNOV (Kazan) :

Sayın Türk kardeşlerimiz, sayın dostlar!

Birinci sırada, müsadenizle Türk halklarının zor meselelerini çözmek üzere bizi yani Sovyet Türkleri ve Tatar aydınlarını bu Sempozyuma davet ettiğiniz için biz size çok minnettarız ve size kardeş Tatar halkından çok selamlar getirdik!

Ben bu Sempozyumdaki konuşmalara bilgin ve aynı zamanda politik olarak katılmayı isterdim. Bence, Latin alfabesine geçmenin 4 yönü vardır. Bunlar; politik, eğitim, lengüistik ve teknoloji yönleridir. Bundan dolayı zannediyorum ki, Latinleştirme esasen lengüistik ve teknolojik bir problem değil, bu daha çok eğitim ve politik problemdir.

Bu cihetten Sovyetler Birliğinin çapında durumumuz nasıl? Siz biliyorsunuz ki

bu yılın Nisanında Tatarıstan'da geçirilen Türk halklarının birinci kurultayında Latinleştirmeye ait kararlar da kabul edildi, ama bildiğime göre Latin alfabesiyle ancak Azerbaycan'da resmen uğraşmaktadırlar, başka Cumhuriyetlerde ise, yalnız amatör guruplar çalışmakta. Şimdiye kadar böyle guruplar Kazan Tatarlarında, Kırım Tatarlarında, Gagauzlarda ve Yakutlarda var diye biliyorum.

Bana kalırsa, bu sahada resmî çevreler kendileri faaliyet gösteremeyecekler, buna göre içtimaî örgütler Türk yazı makinaları bulup kendi yayınlarında Latin harfleriyle küçük küçük metinler ve makaleler basmaya başlamalıdır. Şimdi harekete geçmek lazım, halkı yavaş yavaş Latin harflerine alıştırmak lazım, yoksa biz resmî Dil Enstitülerimizde harfler oyununu yıllarca oynayacağız veya bu işle ilgisi olan daireler bizi mahsus oynatacaklar.

Sovyet Türk Resmî makamlarının, hükümetlerinin Latinleştirme işinde o kadar tereddüt ve cesaretsizlik nereden geliyor diye sorabilirsiniz?

Bunun iki sebebi var, birincisi Latinleştirme düşüncesi aynı zamanda Türk Cumhuriyetlerinin kendi egemenliklerini müdafa etmesine tesadüf etti. Buna göre aynı zamanda ikisini de yapmak çok zor şeydir zannedilmektedir. İkinci sebep bazı Türk halklarının, özellikle şehirlerde çok ileri derecede Ruslaşmasıdır. Buna göre bazıları da böyle düşünüyorlar: Bizim zayıf millî eğitim sistemimiz böyle de olur olmaz çalışır. Fakat bu zor durumda harfler reformunu da yaparsak eğitim sistemimizi tamamen ortadan kaldıracacağız. Yani millî okullar önce Kril harfleriyle ayağa kalsın ve kuvvetlendikten sonra Latine geçsinler derler.

Bana kalırsa, bu iki sebepten korkmamak için tek çare var. O da bütün Türk Cumhuriyetlerinde kuvvetli Türkçülük öğretisinin ve ideolojisinin yayılmasıdır. Ama şimdi durum böyle değildir. Türkçülüğün dağılması için, onun üzerine Türkiye'de yazılmış ve basılmış kitapları başka Türk Cumhuriyetlerinden satmak, onları tercüme etmek lazım.

Tatarıstan'a gelince bizde durum şöyledir:

Latinleştirme taraftarları üç kısma bölünmüştür. 1) Bunlar 30'lu yıllardaki özel Tatar Latin alfabesinin taraftarlarıdır ki, bunların çoğu yaşlı aydınlardır. 2) Bunlar da uluslararası ilmi fonetik transkripsiyona dayanmış, ama Türk alfabesinden ayrılmış bir Latin alfabesinin taraftarlarıdır. Çoğu teknokratlar, kompütürde çalışanlardır. 3) Türk alfabesi esasında yapılmış yeni Tatar alfabesinin taraftarlarıdır. Bunların çoğu gençler ve siyasi hayattan uzaklaşmayan aydınlardır. Ben ise üçüncü gurubun taraftarıyım.

Niçin böyle? Zannediyorum ki, Sovyet Türkleri için gelecekte Rusya baş rolü oynamayacaktır. Onunla birleşme suni ve yalan bir birleşmeydi. Gelecekte Türk Dünyasında baş rolü doğal olarak Türkiye oynayacak ve onun civarındaki başka Türk Cumhuriyetleri de ilerleme yoluna gideceklerdir. Bu dünyadaki jeopolitik gelişmeler bütün Türk alfabelerini de Türkiye'deki Türk alfabesine yakınlaşmaya

mecbur edecekler.

Tataristan'da yeni Tatar alfabesini Türk alfabesi esasında yapılmasına karşı olan çevreler de var. Onların delilleri şöyledir: Okul çocukları 20-30'lu yıllardaki eski Latin harfleriyle basılmış kitapları okuyamayacaklarmış. Bence bu fikir doğru değil, bu uydurma bir problem.

Başkaları ise bizi, Türk alfabesinin taraftarlarını Pantürkizm (Pantürkçülük) yani Tatarları sezdirmeden Türkiye tarafından Türkleştirmekle korkutuyorlar. Biz Tatarlar, Tatarlığımızı ve kendi Tatar dilimizi kaybedip Türkiye Türkleri gibi olacaktık derler. Bu gibi hafif fikirlere ne cevap verelim? Bu günlerde bizim (Tatar) halkımız kültür ve biolojik bakımdan Ruslar tarafından yutulduğu halde, Kazan nüfusunun %60'ı Rus olduğu halde Türkiye tarafından nasıl bir Türkleştirme söz konusu olabilir? Ben de onlara sormak istiyorum: "Normal toplumda kardeş kardeşten korkar mı?" Cevabım şöyle: "Hiç korkmaz!" Ama hasta toplumda kardeş kardeşten korkar. Demek bizim bazı adamlarımızın tedavi görmesi lazım. Onlara ben bir ilaç teklif ederdim. O da Türkçülük öğretisidir.

Pratik işlere gelirsek, ben bütün Latin alfabesi üzerinde çalışan uzmanları dört kısma, yani Oğuz, Kıpçak, Karluk ve Sibirya-Altay dilleri kısımlarına bölerdim. Öncelikle bu dört kısım kendi içinde alfabe birliğine ulaşmalı ve ancak bundan sonra bu kısımların başkanları kendi kendileriyle söyleşerek Sovyetler Birliği çapında da bir ortak alfabe yapmalıydılar. Bana kalırsa en iyisi Sovyetler Birliğinde "Latinleştirme Haberleri" adlı bir dergi yayınlamaya başlanmasıdır.

Zannediyorum ki, bu Sempozyum bize derin ve mânâlı fikirlerden başka birbirimizle de çok iyi tanışma fırsatı ve potansiyelimizi teşkilatlandırma imkanını mutlaka verecektir.

Talmas M.GARİPOV (Ufa) :

Sayın bayanlar ve baylar, meslektaşlar !

Bildiğimize göre, Türk toplulukları tarihte Orhun, Uygur, Yahudi, Ermeni, Arap ve başka alfabelere baş vurmuştu. Bunların hepsi tarih bakımından aynı olmakla beraber eksik ve fazla yönleri de olmuştu. Örneğin, Arap alfabesi Türk vokal zenginliğini göstermemesine rağmen İslâm devrinde bütün Türk edebiyat dillerini öyle birleştirmişti ki, Ön Asya, Orta Asya ve İdil-Ural bölgesel ayrımları ancak tür ayrımlar halinde yürütmüşlerdi.

Son yetmiş sene süren Türk dillerinin birbirinden politik, kültürel ve alfabe dağınıklığı yerine Latin alfabesi esasında yeni bir yazı birliği getirebildi. Zaten yüz on milyondan fazla Türk'ün ortak yazısı olmayan Avrupa ile Asya'daki tek bir büyük dil ailesi teşkil ettiği hususu önerimize kanıt veriyor.

Latin harfleri insanîyetin üçte birinden fazlası tarafından kullanılan en yaygın alfabedir. Türk halklarının en kütlelisi olan Türkiye Türkçesinin yazısı bu

üzerine kurulmuş ve yüzyılımızın altmış dört sene içinde muvaffakiyetle vazifesini görmektedir.

Asrımızın yirminci yıllarından kırkinci yıllarına kadar süren Yanalif (Yeni alfabe) devriminde Sovyetler Birliği'nin bütün Türk dilleri (Gagauz, Çuvaş ve daha bazıları hariç) birlikte Latin yazısına geçiyordu.

Teorik olarak, tâ 1928'e kadar müslüman ülkelerinde mevcut olan Arap alfabesini de hakları iade edebilir. Ama 1928'den beri Türkiye'deki yazı reformu evvelki yüzyılların kültürel örflerine bir köprüyü Arap yazısı haricinde kurmuştu.

Ülkemizin Türk halkları 1937'den sonra Kril alfabesini şu amaçla kabul ettiler : Sosyal ve politik üstünlük elde etmek, daha yüksek kültürel düzeye ulaşmak, okuryazarlığı ve tahsil derecesini arttırmak, Rusçayı daha kolay tanıtmak ve iki dilliliği yaymaktır. Halbuki Rus yazısının çift sesli

e (ye), ë (yo), ю (yu), я (ya) gibileri hem de ъ, ь işaretleri Türk dillerinin telaffuzunda pek aktüel olmamıştır.

Kril alfabelerinin başka üstünlükleri Latin alfabelerinininki gibidir. Bu iki sistemin eksiklikleri de eşittir. Başlıcaları şunlardır: Harekelerin (diakritik işaretlerinin) çokluğu ve kimi harflerin hemen de zorunlu olan değişiklikleridir.

Mesela Başkurt alfabesindeki Ғ, Ҙ, Ҝ, Ҡ, Ң, Ҥ, Җ, Ҙ, Ҟ gibi.

Bugünkü Türkiye Türkçesindeki ç, ğ, ı, k, s, y işaretleri universal denilmez. Ama böyle bir universellik kendi kendine amaç olmuyor da. Çünkü Türk dillerinin fonematik sistemleri ve bunların grupları tamamen universal değildir.

İşte Çuvaş diline has ӑ, ӓ, ӕ, ӗ harfleri bitişik İdil-Ural Kıpçak dillerinde bile rast gelmiyor. Öte yandan Kazan Tatarca'sında Җ harfi yakın kardeşi olan Başkurt'çaya özgü değildir. Başkurt dilinde ise yegane Ҝ, Ҙ, Ӗ (sonuncusu Çuvaş'çadaki homografından ayrıca telaffuz edilir) işaretleri görülür.

Azerbaycan'da diğer Oğuz Türk dillerinde benzerlik olmayan к ve ч işaretleri var. Kuzey Kafkasya'daki Kumuk ve Nogay Türkçesinde об, уб, гб, гь, кб, һб, һь gibi çift harflilikler bulunuyor.

Başka Türk dillerinde de özel ve bireysel işaretler kullanılmaktadır.

Şöylece ünlüler için Kazakçada ӱ, Karakalpakçada ӱ́, Özbekçede ӱ́, ünsüzler için Yakutçada ӱ́, Hakasçada ӱ́ işaretleridir.

Yazı ayırmalarının çoğu Prof.Dr. Ahmet B.Ercilasun 'un 1990'da Ankara'da neşredilmiş Bugünkü Türk Alfabeleri Anahtar Kitapçığı'nda iyice gösterilmiştir.

Bütün bu alfabe çeşitliliği tevhit edilmeliyse de her Türk dilinin tabii özgünlüğünü korumak lazımdır.

Latin harflerine olanaklı dönme yolunda zannımca Sovetskaya Türkologiya (1970, N 1, s.125) dergisi tarafından kabul edilmiş Uluslararası Fonetik Alfabesine

(Mejdunarodny Fonetiçeskiy Alfavit) ve buna edilecek küçük düzeltmelerine yönelik yapmalı. Bununla beraber iyi olmamış işaretler mekanik olarak tekrar etmemelidir. Örneğin 1927-1940'taki Başkurt Latin yazısında ünlü ve ünsüzler için harfler oldukça uygunsa da kimi harfler (đ, e, ɛ ɛ gibi) kusursuz görülüyor.

Şimdiki gündemimizin başlıca problemleri bence şunlardır :

- 1) Bir yandan sesliler, öte yandan Γ, K gibi velâr $\underline{F}, \underline{X}$ gibi postvelâr ve başka sessizler hangi usulde yazmalı- fonetik mi fonematik mi?
- 2) Gelecek Latin alfabesi bütün Türk dillerine Esperanto yazısı rolünde tek bir genel alfabe mi olmalı yoksa Latin alfabesi esasında her Türk dili için ayrı bir yazı mı kurulmalı ?
- 3) Yabancı dillerden (özellikle Rusçadan) alınmalar transkripsiyon mu translite-rasyon mu edilmeli ?
- 4) Teknik ve psikoloji bakımından tek harflere çeşitli yazı unsurları mı katılmalı (d ve e gibi) veya çiftharflerle mi (gh, kh gibi) gösterilmesi yeğlenmeli ?

Tabii, sabık Sovyetler Birliği'nin Türk halklarının alfabelerini yeniden Latin harflerine dönmesinin muvaffakiyeti işbirliğine ve koordinasyona bağlıdır. Bunun için ilimizin içindeki ve dışındaki ilim adamlarının elbirliği gerekir.

Dikkatiniz için çok teşekkür ederim.

Nikolay EGEROV (Çeboksarı) :

Sevgili kardeşlerim. Türk Dünyasındaki akrabalarım, mesafeler uzak fakat kalbimize yakınsınız. Sizleri selamlıyorum. Bir Çuvaş'ı da buraya davet ettiğiniz için teşekkürlerimi arz ediyorum. Ben XX.yy'da Türkiye'ye gelen belki de ilk Çuvaş vekiliyim. Bunun son olmamasını, ilk başlangıç olmasını ümit ve temenni ediyorum. Ben buradan Türk meslektaşlarımı Çuvaşistan'a davet ediyorum. Bütün meslektaşlarımı orada görmeyi arzu ediyorum.

Çuvaşlar Orhun yazısını-daha sonra Arap harflerini-şimdi ise Kiril harflerini kullanmaktadırlar. Çuvaş dilinin(sözünün) yazıdaki ilk tesbiti Latin harflerinde olmuştur. 1706'da Gerhard Friedrich Miller ilk defa olarak 36 Çuvaş kelimesini Rusça tercümeleri ile vermişti. XVIII. yy'ın ikinci yarısından itibaren Çuvaşça Kiril harfleri ile yazılmaya başlandı. Ancak oldukça eksik ve hatalı idi. 1870'te İvan Yakovlev yeni Çuvaş alfabesini meydana getirdi. İşte bu alfabeyi biz halen kullana gelmekteyiz. Gene de bu alfabe Çuvaş fonetiğine uygun değildir, eksiklikleri vardır ve Çuvaşlar bu durumdan hoşnut değillerdir. Bizde de Latin harflerine geçme konusunda ortaya yeni görüşler atıldı. İki yıl önce Avane(Merhaba) adlı yeni gazete yayınlanmaya başlandı. Gazetenin adı Latin harfleri ile basılmaktadır.

Bu gazete de az olmakla birlikte Latin harfleri ile basılan makalelere yer verilmektedir. Biz Çuvaş dilinin Latin harfleri ile yazılmasını gerçekleştirecek bir hareketi kutluyoruz (destekliyoruz). Fakat bunun gerçekleşmesi bir hayli zorlukların, problemlerin çözülmesine bağlıdır. Bu problemleri teorik, pratik ve ekonomik zorluklar olarak sıralamamız mümkündür. Ben burada teorik ve ekonomik problemlerden bahs edemem. Ancak Çuvaş dilini Latin harfleri ile yazmanın ilmi teorik problemlerini belirtebilirim. Çuvaş dili diğer Türk dillerinden 2500 yıldan beri izole edilmiş durumdadır. Dolayısıyla da Latin harflerini uygulamaya koymada bir hayli problemler çıkabilir. Ancak yine de Latin harflerine geçmek için gerekli uğraşı vereceğiz. Size böyle mühim bir konuyu gündeme getirdiğiniz için teşekkürlerimi arz ederim.

Mustafa ARİFOV (Moskova) :

Sayın Dünya Türkleri, Türk halklarının vekilleri. Ortaya konulan meseleler her Türk halkı için pek büyük ve zor meselelerdir. Bunu hepimiz bilmekteyiz. Bizim birşeyler yaparak Türk halklarının umumî (genel) bir dilini yaratmamız gerekmektedir. Bu umumî dili yaratmada ilk mesele alfabe konusudur. Biz şayet şimdi umumî bir alfabeye geçsek yazdıklarımızı hepimiz anlayabileceğiz. Bu yeni alfabenin bütün halklar tarafından anlaşılması gerekmektedir. Dolayısıyla da bizim önümüzde gelecekte bütün Türk halklarının dillerini inceleyerek, birleşik, orta bir alfabe yaratmamız gerekir.

" Kırım Tatar Vatandaşlar Cemiyeti " ve onun vekilleri 30 yıldan beri bu mesele ile meşgul oluyorlar.

Ali ÇEÇENOV (Nalçık) :

Karaçay-Malkar dilinin tarihinde 4 alfabe kullanılmıştır. Bunun ilki Arap alfabesi olmuştur ve bu harfle yazılan ilk eser 1615 tarihini taşımaktadır. İkincisi ise 1924'te kullanılan Karaçay-Malkar alfabesi ve sonuncusu ise 1937'den beri kullanılmakta olan Rus alfabesidir. Bir ay önce Nalçık'te bir komisyon kuruldu. Bu komisyon yeni bir alfabe geliştirmek istemektedir ancak maalesef alfabe projesinin bir nüshası elimde mevcut değil. Kısacası ayrı-ayrı komisyonların birbirinden ayrı ve habersiz çalışmaması için Sempozyumumuzun bir Milletlerarası alfabe komisyonu kurması gerekir diye düşünüyorum. Bence bizim Sempozyumun en büyük faydası bu olacaktır. Neden dersiniz her dil kendince herhangi bir alfabeye geçer ve her birimiz aynı sesler için dahi değişik harfleri kabul ederiz. Bu da aynı seslerin dahi Türkmence de başka, Karaçayca da bir başka türlü olmasına yol açacaktır. Dolayısıyla unifikasyon yani ortak bir alfabe konusunda anlaşmamız gerekmektedir. Karaçay-Malkar alimlerinin hepsi de Latin alfabesine geçmeyi arzulamaktalar, bana bir ay önce bildirdiklerine göre, Sempozyumda alınan kararları uygulamayı düşünmekteler.

Mirfatih ZEKİEV (Kazan) :

Bugün birbirimize nasihat ederek Latin'e geçelim mi geçmeyelim mi diye konuşmak ve bunu ispatlamaya çalışmak artık gereksizdir. Geçen yılda (1990) Ekim ayında Nalçik'te Sovyet Türkologlarının bir konferansı yapılmış ve orada alfabe konusu da dile getirilmişti: Orada bütün Türk halkları yavaş yavaş Latin alfabesine geçmelidirler diye belirtildi. Demek ki, bu mesele artık aşikar ve halledilmiştir. Neden geçilmesi gerektiği hususu ise arkadaşlar tarafından belirtildiği için ben burada tekrarlamaya gerek duymuyorum. Bana göre, bu Sempozyumun toplanmasından faydalanarak bize bir temel alfabe, unifikasyon bir alfabe hazırlamak ve bunu bütün Türk halklarına takdim etmek gerekir. Bu unifikasyonun temelinde belki gerçekten bize bir perspektifi göz önünde tutarak Türkiye'de kullanılan Türk alfabesini almak ve belli bir derecede İngiliz dilini de gözönünde tutarak uygulamak gerekir. Bu perspektifi düşünürken bize, işte bu unifikasyon prensipten hareket etmek daha doğru olur diye düşünmekteyim. Yani bütün Türk halklarına unifikasyon temele dayanan bir alfabe takdim etmeli. Bunu burada halletmeli ve her bir Türk gurupların Kıpçak gurubu, Oğuz gurubu , başka guruplar belki kendilerine has olan, kendi fonetiklerine yakın olan bazı ilâveleri kendilerine bırakılmalıdır. İşte bu ilk prensip unifikasyon prensibine dayanmalıdır. Bizim Kril'i kabul ederken işte bu unifikasyon prensibi yıkılmış, halklar birbirlerini konuşma dilinde anlıyorlarsa da, yazıda anlamamaya başlamışlardır.

Dolayısıyla da ben unifikasyon prensibinin uygulanmasını teklif ederim.

Ancak bu konuda dikkat edilmesi gereken bir husus da şudur, Sovyetler Birliği'ndeki Türk halklar yakın geçmişlerinde 11 yıl Latin harflerini kullandılar. Bu 11 yıl içinde az da olsa bir tradisyon hasıl olmuş ve onu kullanan insanlar henüz sağdırlar, onlar belli bir oranda bu 11 yıllık alfabeğe geri dönmeyi talep etmektedirler. Ancak bu eski Latine geri dönmek doğru olmazdı. Geleceği düşünürsek, nasıl olursa olsun unifikasyon yolunda yürümemiz gerekecektir. Fakat yine de tradisyonu akılda tutmamazlık edemeyiz. Üçüncü prensip ise fonetik prensiptir. Biz artık neredeyse her bir dialekt (şive) için, her bir dil için transkripsiyon alfabesi hazırlama derecesine ulaştık. Alfabe, halklar arasında birbiri ile ortak fikre varılarak belirlenen bir takım işaretlerdir. Dolayısıyla da tradisyonel fonetik prensibi uygularsak, işler hayli zorlaşacaktır. Buna rağmen bu unifikasyon prensibine göre hazırlanacak temel alfabeğe her bir bölge, yani Kıpçak, Oğuz ve başka guruplar az da olsa kendi özelliklerini eklemek için fonetik prensibi kullanabilirler. Böylece sonunda bize bir norm oluşturma imkânı hasıl olacaktır. Burada bir hayli proje bulunuyor. Bunları birleştirerek temel projeyi hazırlar ve Sempozyuma bunu takdim edebilirsek, o zaman Türk halkların bunun ne kadarını

kabul ettiklerini 1992 yılının Haziran'ında Kazan'da düzenlenecek uluslararası Türkoloji konferansında ayrı bir seksiyonda incelememiz ve bu konuyu tekrar gündeme getirmemiz mümkün olacaktır.

Almas ŞAYHULOV (Ufa) :

İdil-Ural'da yaşayan Türki halklardan Tatar-Başkurtların dillerinde kendilerine has yani özel sesler mevcuttur. Bu sesler mesela interdental (g) (s)'dir. Bunlar (Kril) alfabede gösterilmemektedir. Bu sesler bilhassa Başkurt dilinde mevcuttur. Ayrıca çok olmamakla birlikte Tatar şivelerinde de bulunmaktadır. Başkurt dilinde (k), (g) ve (s) sesleri için ayrı harfler mevcuttur ancak maalesef bunlar Tatar alfabesinde yoktur. Bunun nedenleri siyasî ve başkadır. Peki yeni alfabede bu sesler ne olacak, ne düşünüyorsunuz? Arkadaşların fikrine ben katılıyorum. Ancak komisyon alfabe projesini hazırlarken bu farklılıkları, telaffuz farklılıklarını göz önünde bulundurmalıdır. Yani ister Başkurt, ister Tatar kim olursa olsun kendi telaffuzunu talep edecektir ve bizim komisyonumuz da bu gerçeği gözönünde tutmak zorundadır. Gaspıralı'nın geçen asır sonu ve bu asır başında neşrettiği Tercüman gazetesini Kırgız da, Kırım Tatarı da, Başkurt da, Nogay da, Karakalpak da okuyabiliyordu. XX.yy başında bilgisayarların mevcut olmadığı dönemde gazete yayımlayarak bunu bütün Türklere okutmak mümkünken, 1991 yılında bu soruyu ne kadar uzatacağız ? Her dört gurup kendi fikirlerini belirlesin, kendi telaffuzlarını nasıl göstereceklerini tesbit etsin. İşte o zaman genel bir alfabe ortaya çıkacaktır. Türkiye Türkçe'sinin alfabesinde de bazı değişiklikler olacaktır. Çünkü sırf Türkiye Türkçesi alfabesi Sizin anladığınız mânâdaki "Dış Türkler" fikrini vermeyecektir.

Razil VELİEV (Kazan) :

Burada milletdaşlarımız ve başka kardeşlerimiz Latin alfabesinin gerekliliği onu kabul etmenin gerekliliği hakkında pek doğru, lütuumlu sözleri söylediler, ben bunların hepsine de katılıyorum. Bizim için, biz aydınlar için bu mesele açık ve belirgin. Fakat bizim halkımız sırf aydınlardan ibaret değil. Bizim halkımız pek büyük, bizim halkımız çok çeşitli. Biz burada ortak bir görüşe gelebiliriz. Fakat bizim için en büyük problem ülkemize dönünce başlayacaktır. Kendi Cumhuriyetlerimize dönünce, mesela ben Tatarıstan'a dönünce kendi halkıma bu fikri nasıl anlatacağım, nasıl onları kendi peşimden sürükleyeceğim. Bu büyük bir problem olacaktır. Bunun dışında bizim hükümetimiz, yüksek Sovyetimiz, millî meclisimiz var. Onlar bizim fikrimizi kabul ederler mi, onlar bizim için gerekli olacak kararları alırlar mı ? İşte en büyük problem bu olacaktır. Bunları acaba neden söylüyorum diyebilirsiniz.

Bizim ailemizde babam 1908 doğumlu, o okulda Arap harflerini öğrenmiş, annem 1919'da doğmuş o da mektepte Latin alfabesini okumuş. Ben kendim ise

1947'de doğdum ve Kril harfleriyle tahsil gördüm. İşte bir tek bizim ailede bile Uç alfabe mevcut ve biz ömrümüz boyu şu Uç çeşit alfabeyi destekleyip durduk. Babam en iyi alfabe Arap alfabesi, annem en iyi alfabe Latin alfabesi, ben de okulda iken en rahat, kolay alfabe Kril alfabesi dördük. Bizim Tatar toplumu da işte bizim ufak ailemiz gibi. Malum ben büyüdükçe gerçekleri tanıdıkça ahenmin fikrine gittim. Babam vefat etti. Ben annemle Latin alfabesi taraftarıyız. Cemiyetimiz de yavaş yavaş bir tek alfabeye, Latine geçme fikrine varmalıdır. Bunun için de biz ülkemize dönünce bu fikri ulaştırmalıyız. Benden önce konuşan ilim adamlarına göre, Latin'in hangi şekline geçmemiz konusu da mühim...

1917 ihtilaline kadar Arap harfleri ile 15 bin değişik adlı kitap yayınlamış. Ondân sonra 11 yıllık Latin alfabesi döneminde 7 bin Tatar kitabı neşredilmiş, Kril harflerinin kabulünden bugüne kadarki dönemde ise 11-12 bin Tatarca eser çıkmıştır. Bunları mukayese ettiğimizde aslında sayıca birbirlerinden fazla farklılıkları yoktur. Demek ki, biz Latin alfabesine dönersek fazla birşey kaybetmeyeceğiz...

Gelecek yıl (1992) ilk Tatar basma kitabının yayınlanmasınının 270 yılı dolacak... Bu Türki halklar için pek büyük bir bayramdır. Biz burada herhangi bir alfabenin temelini atarak dönmeliyiz. Ayrıca Sempozyuma katılanlar adına Türki halklara bir müracaat, bildiri hazırlamamız da gerekmektedir.

TARTIŞMALAR:

Rafael MUHAMMETDİNOV. (Kazan) :

Sovyetler Birliği adlı imparatorluk dağıldı. Şimdi Rusya adlı yeni bir imparatorluk var ve henüz ayağa kalkmadı. Bunun tekrar canlanmasına kadar çok az vaktimiz var. Şu fırsattan faydalanarak bize derhal, kısa vakit içinde bir unifikasyonlu (ortak) alfabe kurmak lazımdır. Eğer biz şimdi yetişemezsek sonra Yeltsin imparatorluğu sağlamlasacak, kuvvetlenecek ve bilhassa Rusya içindeki muhtar cumhuriyetler çok ağır durumda kalacaklardır. Bunun için çok acele etmemiz gerekmektedir. Bu işin bir yönü... Türk alfabesi lokomotif gibi değişik Türk boylarını peşinden çekmelidir.

Mustafa ARİFOV (Moskova) :

Her halktan birer kişi seçerek komisyon kurulmalı ve iki gün sonra ortak karar almalıyız.

Vagif ASLANOV (Bakü) :

Azerbaycan'da 7-8 ay önce parlamentoya verilen layiha kabul edilmelidir. Yeltsin'in ne yapacağı meçhuldür. İstiklâlimiz kağıt üzerindedir. Komisyonlar kurmak yerine karar kabul etmeliyiz. Başka yolümüz yoktur. Geçen yıl Martta projeyi parlamentoya teklif ettik. Yarın geç olur.

Osman SERTKAYA (İstanbul) :

Azeriler'de Türk alfabesindeki 29 harfe ek 3 harf bulunmaktadır.

Alovset ABDULLAEV (Bakü) :

Komisyon kurmaya karşıyım. Seni kim seçmiştir derler, tenkit ederler.

Bakü konferansına 131 kişi katılmıştı. Bu her halkın öz iğidir. Bakü konferansında bütün halkların istedikleri sesi veren harflerin toplamı 39 oldu. Kril'i kabul ettikten sonra hepsinin toplamı 74 oldu. Biz (Azerbaycanlılar) alfabe projesini Türk alfabesine üç harf ekleyerek hazırladık. "H"yı başta kuyrukla verdik, ö ve ğ sesini sakladık. Biz yeni proje ile gidemeyiz. Başkaları da Türk alfabesine bazı eklerle kendi alfabe projesini hazırlasın.

Alaeddin ALİEV (Bakü) :

Tartışmayı bırakalım, karar kabul edilsin. "H" yı kuyruklu yaptık. Diğer Türk Cumhuriyetleri Türk alfabesine kendi harflerini ilave etsinler, ancak esası bozmasınlar. Bizim 1939 yılına kadar kullandığımız alfabe esasında olsun.

Holcigit SANAKULOV (Taşkent) :

Ben Azerbaycan'lı kardeşimin belirttiği fikre karşıyım. Neden dersiniz biz cumhuriyetlerimizden yetki alarak gelen şahıslar değiliz. Burada görüşülen konu tamamen başka. Yeni Türkî alfabesini Türkî halklara kabul ettirmek konusu görüşülüyor. Biz bugün fırsattan yararlanarak, alfabe meselesini kabul etmeli ve Türkî halklar arasında daha çok propaganda yapmalıyız. Neden dersiniz Özbekistan'da durum olağanüstü zordur. Arap harflerine geçme eğilimi çok kuvvetlidir. Bunda İslâmın, dinin etkisi olmaktadır. Dolayısıyla biz bu Sempozyumdan yararlanarak, Türkî alfabesine geçmenin yollarını aramamız gerekmektedir. Yani bunun yollarını aramamız gerekmektedir. Biz bu alfabenin kaç harften müteşekkîl olması gerektiğini veya hangi seslerin alınması gibi hususların çözümünü dilcilere bırakalım. Onlar bunun üzerinde çalışsınlar, bu gibi konular bir günde halledilemez...

Ahmet Bican ERCİLASUN (Ankara) :

Azerbaycan'lılar için bir karar almamız çok mühim. Bu kararı alalım. Azerbaycan'da ilk adımın atılması çok mühim. Benim fikrim diğer Türk boyları lehçeleri, şiveleri için de çok teferruata gitmemek. O zaman bizimki dialektoloji alfabesi olur... Buna hiç lüzum yok... Başkurtça'da dış arası, bizim peltek "s" dediğimiz "z" var, Türkmençe'de de var. Ancak Türkmençe'de başka s-z yok. Onun için Türkmenler bizdeki "s-z" ile gösteriyorlar. Bunun için ayrı şeye gerek yok. Çünkü teferruat olur. Pelteklik, dış arası sesler Türk dilinin fonetikasının mikrobudur. Çünkü o "s" ler sonunda yok oluyor... O kadar varyantları göstermek de lazım değil, mümkün olduğu kadar sade, basit bir alfabe kabul etmeli.

Erden HACİBEKOV (Alma Ata): MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Alfabe değiştirmek ilmi mesele değil...Kazak dilinde 2-3 özel harf var. Bu teknik ve organizasyon problemidir. Ortak bir fikre geçmek lazım. Türkiye Türkçe'sinde sesler başka Türk dillerinde de varsa aynı harfle gösterilsin. Temel olmalı, Sempozyum destek kararı almalı. Bu karar ileri gelenlere yollanmalı.

Osman SERTKAYA (İstanbul) :

Hiçbirimizin politik yetki ve mesuliyeti yok. Burası tamamen ilmi bir toplantıdır. Biz sadece Sizin fikirlerinizi öğrenmek istiyoruz. 4 ana madde için Bizim burada alacağımız kararın hiçbir politik ağırlığı olmayacak. Alacağımız kararların ilmi ağırlığı olmalı. İleride de negatif olmaması için SSCB'nin iç işleri karışamayız...

Velinur MAHPIROV (Alma Ata) :

Çin'de yaşayan 10 milyon kardeşimiz düşünülmemiş. Çin'de Uygurlar, Kazaklar Arap harfleri kullanıyorlar. 15 yıl önce Latin harflerine geçtilerse de, 5-6 yılda Çinliler Türkiye'de çıkan kitap ve gazeteleri okumaya başlayınca tekrar Arap harflerine geçtiler...

Diğer Türkler de Latin'e geçerse onlar da Latin'e geçebilirler. "Unifikasyon alfabe" gerekli.

Zeynep KORKMAZ (Ankara) :

Fazla teferruata gitmemek lazım. Birleştirici; birlik yaratıcı alfabe yaratılmalıdır. Alfabe kolaylaştırıcıdır, fonetik değerler esasları üzerinde durmalıyım. Önemli olan politik sıkıntıya sebep olmadan, Latin'e doğru kanallandırmaktır. Türkiye'de 1923'te İzmir'de İktisat Kongresinde Latin harfleri teklif edilmişti ancak itirazlar çoktu, belki bir hazırlık süresinden sonra ancak 1928 yılında kabul edilebildi.

Ahmet TEMİR (Ankara) :

Arkadaşlar ülkelerimize döndükten sonra meseleyi halletmek bizim işimiz kurultayın bir kararının elimizde olması şarttır demektedirler.

Mustafa ARİFOV (Moskova) :

Mutlaka bir netice karar ile dönmemiz gerekir.

Osman SERTKAYA (İstanbul) :

Dille ilgili kısımları konuşalım.

Sapar KURENOV (Aşhabat) :

Değerli arkadaşlar !

Benim görüşüme göre Sempozyumumuz pek büyük, pek sorumluluklu mühim pratik bir meseleye eğilmiştir... Ancak bu Sempozyum ortak bir karar kabul edemez. Böyle bir kararı her bir Türk halkı, kendi vatanında, kendi yurdunda, kendi parlamentosunda alabilir. Biz ancak tavsiyede bulunabiliriz. Her bir Türk halkın kendine has fonetik hususiyetleri, dil özellikleri vardır. Her bir Türk dilinin birkaç diyalekti, birkaç şivesi vardır ve bunların fonetik özellikleri belirtilmelidir. Türkmençe çok diyalektli, çok şiveli millî bir dildir... Latin harflerine Türkmen halkı karşı değildir.... Ancak ortak bir Türk dili olamaz, çünkü 40'a yakın Türk dili vardır ve her birinin kendi iç hususiyetleri vardır.

Cebbar GÖKLENOV (Aşhabat):

Türkiye Türkçesinin alfabesi belki Türk dillerin %80 ihtiyacını karşılar ama özel sesler için ilâve harfler lazımdır. Türkmençe'de (ñ) (ä) var. Aynı ses aynı harfle anlatılsın, mesela (ŋ) (ŋ) (ng) olmayıp tek bir harf kabul edilsin.

Kadıralı KONKOBAEV (ULI) (Bişkek) :

2 yıl önce (ov) (eva)'ları çıkardık. Sözlük gurubunda çalıştım... 2 gün sonra dönüyorum... Kırgızistan'da Latin'e geçilmesi hiç problem değil. Cumhurbaşkanımız bunun zamana bağlı olduğunu söylüyor. Azeriler resmî olarak Latin'e geçince Kırgızlar da geçecekler.

Şimdiki problem ekonomik durumdur. Matbaaları, daktiloları ve alfabeyi değiştirmekle birlikte imla problemi ortaya çıkacak.

TC Kültür Bakanlığı tarafından Cengiz Aytmatov'un "Kıyamet " romanı Kırgız Türkçesinde Latin harfleriyle basılacak ve UNESCO'ya sunulacaktır.

9 Türk dilinin mukayeseli sözlüğü yakın günlerde elimize geçecektir. Burada da biz Latin harflerini kullandık.

Taşbolat SADIKOV(Bişkek):

Çilebi'de atom istasyonu yanında Algöl'de Şuka adlı balık var. Uzunluğu 3 metre. Ekolojinin bozulması bu nevi çarpıklıklar meydana getiriyor.

Türk Dünyasının ekolojisini korumak lazım. "Erkin Kırgızistan" adlı bir siyasi parti var. Alfabe için 5 proje hazırlandı. Ortaklaşa tek bir fikre geldik. Bir yıldır parlamentoda bekliyor. Kazakistan'daki kardeşlerimizle de görüştük. Onlar da Latin'e geçmek istiyorlarmış. 18 Ağustos darbesinden sonra imkanlarımız arttı. "Erkin Kırgızistan" partisi Latin harflerine geçme meselesini kendi eline aldı. Anadolu Latin harflerini, bütün Türkler için temel olarak kabul etmek gerekir.

Aynı sesler için aynı harfler olmalı, Orfografi meselesinde iki mühim konu var. Meclise takdim ettiğimiz orfografide Kazak ve Kırgız dillerinin orfografileri bir oldu. İkinci mesele yabancı dillerden alınan kelimelerin yazılması konusudur. Mustafa Kemal'in yaptığı gibi yabancı kelimelerden kurtarmak lazımdır.

Ahmet Bican ERCİLASUN (Ankara) :

Zaman değişti, biz burada toplanabiliyoruz. Hür kararımızı halkımıza ve idarecilerimize götürebiliriz. Politik düşünceleri bir tarafa bırakalım, biz Sempozyum adına karar alabiliriz. Komisyon kurmanın gereği yok. Uygurlardaki de 1000 yıllık alfabe değildir, Uygur, Kazak ve Kırgız'ın da ayrı ayrı fonetik alfabeleridir.

Stepan KUROĞLU (Kışinev) :

Sempozyumdan bir karar çıkmalıdır. Moldovya parlamantosunda yararlı olacak. Gagauzlar parlamantosuna da olursa onlar için iyi adım olacak. Romen grafkası olursa, yazımız Romenleşir. Gagauzların %15'i Ruslaştı, %7'si de Romenleşiyor. Muhtariyetimiz olursa Latin harflerine geçeriz. Matbaa, daktilo gerekli, ekonomik yönden devlet yardımı gerekecektir. Bir komisyon kurulsun ve bir fikre gelsinler...

Feridun CELİLOV (Bakı) :

Her Cumhuriyette durum aynı değil. Azerbaycan'da durum çok ileri, diğerlerinde sıfır durumdadır. Burada alınacak kararlar Türk Devletinin fikri değil, burada toplananların işidir. İki problemimiz var. Latin'e geçmek büyük masraf gerektirmez. Azerbaycan'da Latin harfleri ile reklamlar vardır. Bahtiyar Vahapzade parlamantoda geciktirdi. Azerilerin kabul ettiklerini Tatar, Türkmen v.b. kabul etmemeleri ihtimali yüzünden buradaki sempozyumun neticelerini beklemeye karar verildi.

Köbey HUSAINOV (Alma Ata) :

Bizde 4 çeşit görüş vardır. 1) Yazarlar, tarihçiler (60'ını geçenler)

Arap alfabesi tekrar canlandırılmalıdır demektedir. Sebep olarak 60 yaşına gelenler kendi tarihini bilmemektedir. 2) İhtilâlden önce kaç tane gazete, dergi ve kitap (Arapça eser) var diye baktığımızda, Kazak medeniyetinin esas eserlerini Kril harfleriyle çıktığı anlaşılmaktadır. D olayısıyla aydınların bir kısmı da Kril harfleri kalsın şeklinde bir görüş ileri sürüyorlar. 3) Bir ay önce "Ana Tili" gazetesinde Kaydrov AbduAli (dilciler, lengüistler) Latin'in gerekliliğini ilmi, siyasi ve ekonomik yönden inceleyen bir makalesi yayınlandı. Kazakistan'da durumun (Latin hususunda) ne olduğunu söylemek zor. Gelecekteki minasebetlerimizin nasıl olacağını bilemeyiz. Latin hakkındaki görüşmeler daha yeni başladı. Kazak Kril alfabesinde 42 harf var. Rus çocukları 2-3, Kazak çocukları 4-5 ayda öğreniyor. 4) Prof.Dr.Cumusbekov 17 harfli Orhun-Yenisey alfabesine geçme taraftarı.

II. GURUP OTURUMU (19 KASIM 1991)

Hasan FREN (Oturum Başkanı-Ankara):

Değerli arkadaşlar II. gurubun oturumunu açıyorum.

Alovset ABDULLAEV (Bakü) :

Azerbaycan'da millî uyanış sonucu olarak halk geçmiş zamanlarda yitirdiklerini yeniden kurma çabalarını gösteriyor. Birkaç şehir, köy, sokak adları eskisine değiştirilmiş, 1920'nci yılın 28 Nisan'ına kadar süren Azerbaycan Cumhuriyeti yeniden kurulmuş, istiklâl marşı ve bayrağı kabul edilmiş, 1937 ve başka senelerde Represyon zamanı, adına gölge salınmış ailelerin temiz adı kendisine iade edilmiş, şimdi hapisanelerde kalan hatsız yurttaşlar konusunda genel af ilan edilmiş, emlakları kendilerine iade edilmiştir.

1940 senesinde Azerbaycan halkının elinden zor kullanılarak alınmış alfabesinin "berpâ" edilmesi yolunda da bir seneyi aşkın zamandır bir tartışma sürdürülmektedir. 1990'ıncı yılın ilkbaharında Cumhurbaşkanının güvendiği kişi Yüksek Şura'nın Reyaset Heyetinin üyesi Fazil MURADALIYEV Azerbaycan Elyazısı Enstitüsü'nde aksakallar ve dilcilerle buluşup akıl danıştı, alfabe konusunda kendilerinin düşüncelerini öğrendi. Anlaşıldığı üzere kendisi bile Latin alfabesine dönmenin tarafını tutuyordu.

O kadar da önemi olmayan küçük itirazlara rağmen, herkes Latin alfabesine dayanan grafiğimize dönmenin tarafını tuttuklarını belittiler. Bunu takip gazetelerde resmî olarak alfabe komisyonunun kurulduğu bildiriliyordu. Adı geçen komisyona yazarlar, dilciler, birkaç bakan dahil oldu. Alfabe komisyonu birkaç kez toplandı, meseleyi görüştü, kabul edilecek alfabenin müsveddesini hazırladı. Latin alfabesine dönmenin yolları ve zamanı kesin belirtildi, sonuçta da karara vardırılması üzere Cumhuriyetin Yüksek Şurasına sunuldu. Buraya kadar işler iyi gidiyordu. Şimdi birkaç aydan beri Azerbaycan halkı Yüksek Şuranın kararını beklemektedir.

Aslına bakılırsa, halk beklemiyor. Bakü'nün sokaklarında mağaza, kahvehane ve diğer yerlerin önünde levhalar artık Latin alfabesiyle yazılmıştır. Birçok hallerde makaleler, ilânlar, gazete adları Kril'in yanısıra hem de Latin alfabesiyle yayımlanıyor.

1992'nci yılın 1 Ocak'tan itibaren Cumhurbaşkanı yanında birkaç dilde "Yurd" adlı bir dergi yayımlanacaktır. Onun Azerbaycanca'sının 1. numarası Latin alfabesinde hazırlanıyor.

Alfabe harekâtı devam etmektedir. Son bir yılda hayli makale yayımlanmıştır. Bunların %99'u Latin grafiğine "evet" demekteler, bir an önce gerçekleşmesini istiyorlar. Zaman zaman Arap alfabesini isteyenler de oluyor. Onlar azınlıkta kalmaktalar. Bu harekâta Güney Azerbaycan da katılmakta. Onlar Fars Şovenizminin etkisi altında Arap alfabesine geçme tarafını tutmak dilerlerdi. Onlardan Feryad Musevi imzasıyla Güneyde Kril harfleriyle yayımlanmış "Alfabe Meselesi" adlı

kitabın yazarı daha çok canfeşanlık ediyor. Benim makalemde ve yazar Abbas Abdulla makalesinde o kitabın layıkınca cevabı verilmiş bulunuyor.

Son bir yılda benim alfabe konusunda radyo ve televizyonda, alfabe komisyonunun toplantılarında birkaç defa konuşmalarım olmuştur. Gazete ve dergi sayfa- larında makalelerim yayımlanmıştır. Bunlardan "Azerbaycan Alfabesi Tarihinden" ("Azerbaycan Türkleri", 1990, No.2.İstanbul), "Alfabe Tartışması" ("Aypara" gazetesi, 14 Mayıs 1991), "Biz de bir şeyler anlıyoruz, ama..." ("Azerbaycan" gazetesi, 28 Mayıs 1991) makalelerimi örnek olarak verebilirim. İki makalemse şu anda basılmaktadır.

Bunlardan başka, Kişinyof şehrinde "Ana Sözü" adlı Gagauz dili için hazırlanan Latin alfabesi projesi konusunda fikrimi yayımlamışım. ("Ana Söz" gazetesi, 19 Mayıs 1990)

Çalışıyoruz ki, "berpə" ettiğimiz alfabe becerimiz dahilinde Türk alfabesine yakın olsun. Sunduğumuz proje de böyledir.

Lakin aynı zamanda bu alfabe Azerbaycan dilinin fonemlerini kapsamalıdır. Buna göre de Krildeki Г harfinin karşılığını, x ve Ə harflerini kabul etmek zorundayız. Tabii bizim alfabeler arasında ki fark yalnız bu kadar olacaktır.

Neden Arap alfabesine dönemeyiz? Bilgi edinme işinde Arap alfabesi çok çetindir. Latin alfabesinde bulunan projemizdeki büyük harf, küçük harflerin hepsini dikkate alacak olursak, 47 işaret (harf) vardır. Günümüz Arap alfabesinde ise 120 işaret var. Hele fetha, kesre, ötre, teşdit, tenvin ve damma işaretlerini saymıyorum.

Bizim Arap alfabesinde de kitaplarımız, elyazularımız, gazetelerimiz var. Bu kültür abidelerimizden yoksun olmamamız için Orta okul ve Yüksek okullarımızda Arap alfabesini öğretmeyi zaruret sayıyoruz. Şimdi çoğu Azerbaycan aydınları da bu fikirdedirler.

Güney Azerbaycan halkına gelince ise bu konuda fikrimiz şunlardır: Orada okur yazar olanlar nüfusun %15'ini aşmamaktadır ama İngiliz ve Fransız dillerini bilenler çoktur. Buna göre de onlar Latin alfabesini çabuk öğreneceklerdir.

Türk dilleriyle uğraşan dünya bilginleri Jan Deny, K. Volney, B. Dorn, V. Radlof, V. Bartold, N. Aşmarin, B. Çobanzade ve diğerlerince Arap alfabesi Türk dillerini doğru yansıtmıyor. Milliyetçe Kırım Tatarlarından B. Çobanzade diyor ki, Harap olmuş fotocihaz insanın resmini nasıl yansıtıyorsa, Arap alfabesi de bizim dilimizi öyle yansıtıyor. 1926 yılında Bakü'de Birinci Türkoloji Kurultayında konuşan Karaçay'lı Ömer Aliyev Arap alfabesinin noksanlarına değinirken diyordu ki, Gazanfer sözcüğünde 5 ünsüz var. Bu ünsüzlerin arasında sırayla ünlüleri dikkate alırsak sözcüğü 60 şekilde okumak mümkündür.

Azerbaycan halkının bilgin ve yazarları Fuzulî, M.F. Ahundzade, M. Şahtahtlı, N. Nerimanov, A. Hakverdiyev, Abdullabey Efendizade, S. Ağamalioğlu, C. Mehmed-Kulizade, Ömer Paik Nemanzade ve diğerleri Arap alfabesinin noksanlarını

bildirmişlerdir. Bunların çoğu Arap alfabesini değiştirmek fikrini tutmuşlardır. Biz burada Arap alfabesinin noksanlarını saymak fikrinde değiliz. Bunu çok kimseler biliyorlar. Yalnız şunu kaydedelim ki, Arap alfabesi sillabik (yani heceye dayanan) alfabadır. Bizim dilimiz için fonetik alfabe gereklidir.

Biz Latin alfabesine yeni geçmiştik. Hangi zaruret yüzünden Kril alfabesine geçtik? Türk halkları Arap alfabesiyle yazılanları okuyabiliyordu. Bizde Arap alfabesiyle yayımlanan "Molla Nasrettin" dergisini aşağı yukarı bütün Şark Dünyası okuyordu. Latin grafiğine geçildikçe bu olay Bakü'den yönetiliyordu. Tüm tasarılar Merkezi Alfabe Komitesine sunuluyordu. Komite, bütün Türk halklarının aynı sesler için aynı işaretleri (harfler) kabul etmesine çalışıyordu. Yeni alfabe komitesine 18 proje sunulmuştur. Bu müsvetteler genel şekle sokulmuştu (Unifikasyon yapılmıştı). Ona göre de bütün Türk halklarının kabul ettikleri harflerin hepsini dikkate alınca toplam olarak 39 türlü işaret (harf) bulunmaktadır. ama Kril alfabesi kabul edildikten sonra bu harflerin genel sayısı 74 idi. Çünkü bu alfabe kabul edilince unifikasyon işleriyle uğraşacak hiç bir merkez yoktu. Bu iş bir bakıma kendi haline bırakılmıştı. Aslına bakılırsa bu doğru bir fikir değildir. Bu iş merkezde daha da bozuluyordu. Danışma amacıyla merkeze başvuranların herbirine değişik tavsiyeler veriliyordu. Buna göre de, Türk Dillerinin kendi özel sesleri için çeşitli harfler kabul edilmişti. Bu yüzden de Türk Halklarında K, Ч, Ө, Ҥ, Ҧ (sağır nun) harflerinin her birinin birkaç şekli meydana geldi. Mesela, Ç^o sesini bildirmek için Ж, Ч, ДЖ sesini bildirmek için ö, Ө, Ө^o, Ө^b, Ө^g gibi işaretler kullanıyorlardı. Demek oluyor ki, bir halk öbür halkın yazısını okuyamıyordu. Görünüyor ki, Stalin'le Mikoyan gibi idarecilere sadece bu gerekmiş. Bu öyle değilse, o zaman neden Gürcülerin ve Ermenilerin alfabesi değişmedi. Biz aslına bakılırsa onların alfabesinin değiştirilmesini istemezdik. Konu idarecilerin Türk Halklarına münasebetinden kaynaklanıyor.

Hasan EREN (Ankara) :

Bizde de imla problemi var ama standart İstanbul ağızına uyduruyoruz. Diğer topluluklarda da esas olan kültür dilini göz önünde tutmak gerekecektir. Kazaklar da çok geniş bir bölgeye yayılmışlar, dolayısıyla ana dilin hiç bir değişikliğe uğramadan her yerde aynı şekilde konuşulması düşünülemez. Dolayısıyla esas ağız göz önünde tutulmalıdır.

Alaeddin ALİEV (Bakü) :

9 aya yakın Türkiye'de bulunuyorum. Bizde de 4 akım var. 1) Orhun-Yenisey alfabesine dönelim. 2) Arap alfabesine dönelim. 3) Kril alfabesini destekleyenler. 4) (Bunlar 1990-95) Latin alfabesini destekleyenler. 1928-1940'ta kullanılan alfabeye dönmek istiyoruz. Türkçe'de 29 harfe üç harf ilavesiyle... Halk, öğretmenler, öğrenciler buna hazırlar. Üç problemimiz var. Alfabe, halkın adı ve soyadı

meselesidir. Biz Azerbaycan lehçesi diyemeyiz, yalnız anlaşılır. Azerbaycan Türkçesi diyebiliriz. Türkçe'de "imlâ kılavuzu" na uyulmuyor, biz de uyamayız. Her bilim adamı kendisine göre terim kullanıyor. Gelecekte de imlâ meselelerinin hal edilmesini ümit ediyoruz.

Hasan EREN (Ankara) :

Terimler kanunu Azerbaycan'da da aynıdır, zannedersem. Hızlı değişmeler yeni terim, tabirler çıkarıyor. Sözlüklerimizde öğrenci-talebe, muallim-öğretmen yazılması gibi (TDK 8. baskı)... Gaye kusursuz olması ancak yaşayan varlık olan dil değişecektir. Dil devrimi bize yeni kelimeler kazandırmıştır. Terimler bizim konumuz dışındadır.

Vagif ASLANOV (Bakü) :

Toplantımıza siyasi renk vermiyelim. Avrupalılar birleşirse bu iyidir. Türkler birleşirse bunlara pan-Türkist derler. Azerbaycan (1828) 163 yıldan beri hukuklarından mahrumdur. Azerbaycanlılar ikiye bölünmüştür. 1938'den sonra milliyet hanesine Azerbaycan'lı yazılmıştır ki bu yanlıştır. Türkiye'de bize Azeri denilmektedir ki bu da İran'lı bir kavmi hatırlatıyor. Dolayısıyla Azerbaycan Türkü, Azerbaycan Türkçesi denilmelidir. Dünyada mükemmel alfabe yoktur. Hareket etmek devridir. 19 Ocak 1990 akşamı saat altıda Azerbaycanlıları vurduklar. Kendi aramızda anlaşamazsak yarın geç olacaktır. Biz alfabeyi burada mutlaka kabul etmeliyiz. Geç de olsa bu alfabe aşağıdan halkın tazyiki ile parlamentomuz tarafından kabul edilecektir. Bundan 3-4 ay önce İran'da idim, orada Cevat Heyet'le görüştüm ve "Varlık" dergisinin kullandığı alfabenin hiçbir işe yaramadığını halkı savatsızlığa (cahilliğe) sürüklüyor, dedim ve o da bu fikrime katıldı. Marmara Üniversitesi İran Azerbaycan'ından da Veli Ferzeli, Hamit Nitkim, Ahmet Nutku; Londra'dan ise Ferzane'yi veya başka bir-iki dilciyi davet etselerdi iyi olurdu. Mevcut olmayan Sovyetler Birliği'nde neyin nasıl olacağını kimse bilmiyor. Sabah öyle bir totaliter rejim yerleşir ki, bizim bütün imkânlarımızı elimizden alabilir. O yüzden acele hareket etmemiz gereklidir.

Hasan EREN (Ankara)::

Dışındürücü hususlar var. Prof. Sanayloviç 1926'da Bakü'de bütün Türkler için ortak bir yazı sistemi kurulması teklifini savunmuştu. Atatürk'ün 1928'de davet ettiği Sovyet Türkologları arasında Sanayloviç birinci sırada yer almıştı. Fakat ikinci gelişinden sonra Sanayloviç Rusya'ya döndü ve kendisinden bir daha hiçbir haber alınamadı. Yalnız bundan birkaç yıl önce Ağni'nin yazmış olduğu bir yazıdan Sanayloviç'in Sibiryadaki ormanlarda odun keserken öldüğü haberini aldık. Yine Kırım'lı Bekir Sıtkı Çobanzade o da bu alfabe ile yakından ilgilenmişti.

1926 kongresine katılmıştı. Onun da akıbetini biliyoruz. Bakü Üniversitesinde Dekan iken ortadan kaybolmuştu. Yani Sayın Aslanov'un anlattıkları gerçekten üzerinde durulmaya değer hususlardır. Marmara Üniversitesi de bu konuya siyasî yönden değil, kültürel yönden eğilmemizi, başbaşa verip görüşlerimizi ortaya koymamızı düşünmüştür. Cevat Heyet ve Ahmet Nutku Beyden de bahsedildi. Bundan 2 ay önce TDK Kongresinde Cevat Heyet Bey Arap alfabesi demişti de başka birşey dememişti. Onun da İran'daki şartlar sebebiyle başka türlü düşünmesi mümkün değildir.

Feridun CELİLOV (Bakü) :

Bütün Asya-Avrupa'ya yayılmış, zaman zaman imparatorluklar kurmuş Türk halkları dünya medeniyet tarihine kıymetli eserler bahşetmiştir . Zamanla Balkanlardan Altaylara, İstanbul'dan Kaçkar'a kadar birbirleriyle sık ilişkiler kuran Türk halkları genel Türk medeniyetinin gelişmesinde birlikte hareket ettiler. Aynı destanları yarattılar. Ortak edebî dillerin ortaya çıkmasıyla edebî eserler her tarafa yayıldı. Bu asrın 20'li yıllarında devam eden bu durumu Azerbaycan'da basılan dergilerin Kazan'da, Delhi'de, Taşkent'te ve Ankara'da okunması ortaya koymaktadır.

Türk halklarının medenî, iktisadî, ilmf ilgileri yazı birliği alâkası ile mümkün oluyordu. Arap alfabesi bu halklar arasında medeniyet köprüsü idi. Fakat Arap alfabesi Türk dillerinin ses kuruluşunu tam olarak karşılayamıyordu. Buna göre de, 1928 yılından sonra bütün Türk halkları dillerindeki danışık sesleri tam aksettiren Latin alfabesine geçtiler. Bu yeni alfabe önceki köprünün devamı idi. Çeşitli ağızlarda konuşan Türkler Latin alfabesinde birbirlerinin yazısını kolayca anlayabiliyorlardı. Sovyet İmparatorluğu Türk halkları arasındaki ilmf, medenî ilgiyi kırmak için hilekâr bir siyasete el attı. Stalin'in emriyle Sovyetler'de yaşayan Türk halklarının alfabesi Rus alfabesi ile aynı oldu. Hem de bu işi öyle yaptılar ki alfabeler birbirinden çok farklı oldu Böylelikle, bin yıllarında kurulmuş köprü 1939-1940'lı yıllarda Rus alfabesi ile yıkıldı. Bir süre sonra birbirinin yazısını okuyamayan Türk halkları arasında yabancılaşma başladı. Günümüze kadar devam eden bu siyasetin neticesidir ki, artık Türk halkları birbirinin siyasî durumundan, ilmf, iktisadî medenî hayatından habersizdir. Böylece imparatorluk kendi amaçlarına nail olmuştur. Azerbaycan Elyazmaları Enstitüsü içinde tanınmış aydınlardan, uzmanlardan, alimlerden ibaret Alfabe Komisyonu kuruldu... Komisyonun başvurusunu ve içtimaf oyunu nazara alan Azerbaycan Cumhuriyetinin Yüksek Sovyeti 11 Eylül 1990 tarihli kararı ile Yüksek Sovyet'in bünyesinde "Yeni Azerbaycan Alfabe Tertip Komisyonu" nu kurdu. Mizakere-lerin başlamasından altı ay sonra bu Devlet Alfabe Komisyonunun kurulması millî demokrat aydınların bir başarısı idi.

Dilde ses sisteminin gelişmesini daha iyi görmek için Büyük Türk (Protürk) devri ile çağdaş Azerbaycan dilinin vokallerini mukayese etmek yeterlidir.

Saitler :

Büyük Türk Devri : a e i o u

Azerbaycan Türkçesi : a e i o u.â ı ö ü

Samitler :

Büyük Türk Devri

Azerbaycan Türkçesi

1) Dudak	b p m	b p v f m
2) Dilönü-Dişarkası	d t s n	d t z s n
3) Dilönü	c ş ı	ç c ž š ı
4) Dişortası	j r	k k j r
5) Dilarkası	g q ñ	g q ğ x ñ h

gibi sesler dilde

Görüldüğü gibi э,ы,е,у,в,ф,ж,ч,к sonra meydana gelen seslerdir. Diğer Türk Dillerinde kullanılan -ф,ц,ж gibi sesler Rus ve Avrupa dillerinden geçen seslerin içinde, bu dillere dahil olmuştur.

Genellikle, sonra meydana getirilen veya başka dilden gelme seslerin dilde kullanılışı zayıf olur. Buna göre de böyle az kullanılan seslerin harfleri çok kullanılan harflerden ilave işaret, çizgiler ile ayrılabilir. c č z ž vs. gibi.

Bütün bu söylenenleri ve ayrı ayrı Türk dillerinin ses sistemi ile beraber, mevcut alfabeleri de nazara alarak, ortak alfabe layihasında verilen sesleri böyle guruplaştırmak mümkündür.

Saitler :

Geniş

Dar

Dilarkası

a o

ı u

Dilönü

я ö e

i ü

Samitler

1) Dudak	b p v f m w
2) Dilönü-Dilarkası	d t z s n
3) Dilönü	ç c ž š l
4) Dilortası	k k j - r
5) Dilarkası	g q ğ x ñ
6) Boğaz	- - - h -

Ortak Türk alfabesi için seçilen bu 35 harf çoğunlukla Türk dillerinin ses sistemini kapsar ve tamamen Tatar Dilinin ses sistemine uygun gelir. Bunu daha iyi anlamak için şimdiki Rus harfli Tatar alfabesini ortak alfabedeki harflerle mukayese edelim.

а - а	ф - f
б - b	х - x
в - v	ц - -
в - w	ч - c
г - g	ш - ş
г - ğ	щ - -
г - k _r	ъ - -
д - d	ь - -
е - e	э - -
ж - ž	ю - -
э - z	я - -
и - i	ы - i
й - j	э - ä
к - k	е - ö
к - q	у - ü
л - l	ж - ç
м - m	н - n
н - n	h - h
о - o	
п - p	
р - r	
с - s	
т - t	
у - u	

Mukayeseden görüldüğü gibi, Tatar dilindeki seslerden yedisi Rus alfabesindeki üç (в, г, к) harfle verilir. Fakat ortak alfabede her sesin ayrıca işareti-harfi vardır. Harflerin üzerine ilave yapılmaz. Diğer taraftan ortak alfabe köklenen yeni Tatar alfabesi 7 ilave Rus harfinden (ц, ш, ъ, ъ, э, ю, я), yeni Tatar dilinde hiçbir sesi bildirmeyen fazla işaretlerden kurtulur. Böylelikle Tatarlar kendi ses kuruluşlarına uygun alfabe elde etmiş olur.

Ortak Türk alfabesi Rus harfleri ile boğulan diğer Türk dilleri için de böyle yararlı rol oynuyor. Latin alfabesi Türk dillerinin ses kuruluşunu daha iyi aksettirdiği için fonetik gelişmeye imkan sağlar.

Bazı Türk dillerinde olan spesifik sesler Türk dillerinde fazla yayılmadığı için onları ortak alfabede vermeye gerek yoktur. Şöyle ki, Başkurt ve Türkmen dillerindeki dışarı c ve ɟ sesleri veya Altay dilindeki yumuşak (ɟ) sesi (ɟj), Gagauz dilindeki ɟ (ts) eki gibi sesler ayrı ayrı dillerin ferdi hususiyetleri olduğundan yalnız bu dillerin alfabesinde yararlanılabilir.

Elbette bütün bu söylenenler ortak alfabe için tertip ettiğimiz layihaya aittir. Herbir harfin işareti ayrıca müzakere edilecek ve çoğunluk tarafından kabul edilene kadar muhtelif fikirler, teklifler ortaya çıkacaktır. Ümit ederiz ki, ortak alfabe fikri kabul olunacak. Sonraki meseleler ise problemin teknik tarafıdır. Bunların halli uzmanlara düşer.

Hasan EREN (Ankara):

... Biz alfabelerde, lehçeleri ve ağızları değil de, bir kültür dilinin ses varlıklarını, ses kadrosunu yansıtmak durumundayız... Hiçbir alfabe mükemmel değildir. İngiliz, Fransız alfabelerini düşünelim;hiçbiri dildeki bütün sesleri vermemektedir. Türkmençe'nin uzun vokalleri var, bu da bir problemdir. Türkmençe de uzunlukların gösterilmesi zorunlu olacaktır.

Yavuz AKPINAR (İzmir) :

Azerbaycan'da Arap harfine geçmeyi arzulayanlarda İran'ın tesiri olduğunu açık bir şekilde söylemek gerekir. İran Devleti bunu millî bir politika olarak görüyor... Aynı zamanda Özbekler ve Türkmenler üzerinde de İran'ın inkâr edilemeyecek tesirleri var. Bu iş uzadıkça, kardeşlerimizin de belirttiği gibi, İran'ın tesirinin artacağını göz önünde tutmamız gerekir... Cevat Heyet İran'da 23 milyon Türk var diyor. Türkiye'de 15 milyon diye yazılıyor. Bu hatayı düzeltmemiz lazım. 1920'ye kadar lehçe ve şiveler arasında farklılığı kaldıran "tarihi imla" (Arap) kullanılıyordu ve şayet Arap harflerine dönülecekse bu "tarihi imla" kullanılmalıdır. Eski yazının fonetikleşmiş şekline değil. Ancak kendisi "Varlık" dergisinde 1979'dan beri fonetik imlâ kullanıyor. Abbas Ali Cevadî 1990, 1991'de alfabe ile ilgili

2 makale çıkıyor. Feryad Musevi (Asgar Ferdî) Arap harflerini destekleyen Tebriz'de Kiril alfabesi ile bir kitap yazmış. Bu eser Sovyet Azerbaycan'ına elden dağıtılıyor. Türkiye aleyhine de bazı görüşlere yer veriliyor. Atatürk Stalin'e benzetiliyor. Alovset Abdullaev, Abdullah Abbas, Elisa Şükürü bu kitabı tenkit eden makaleler kaleme aldılar. Bakü'de Elişah imzasıyla "Mübareze" adlı bir gazetede Nisan 1991'de Arap harflerini destekleyen bir makale yayınlandı. Azerbaycan'dan Arap harfleri taraftarı halkın içinden gelmiyor... Güney Azerbaycan'da İngilizce, Almanca, Fransızca okudukları için Latin harflerine aşinalar... Azerbaycan'da Latin harflerini kabul etmek yerine Latin alfabesine tekrar dönüyoruz ("berpa" kelimesi ile ifade ediliyor) denilmektedir... Yani 1928-40'larda kullanılan alfabeyle geri dönüyoruz denilmektedir. Ancak Latin alfabesi taraftarlarını Türkiye casusları olarak görme eğilimi güçlü olduğu için geri dönme (berpa) tabirinin kullanılmasına özen gösteriliyor.

Alovset ABDULLAEV (Bakü) :

Türkiye bu alfabeyle bizden sonra katıldı. Biz, 1921-22'lerde hatta Demokratik Azerbaycan Cumhuriyeti zamanında (1918-1920) 1919'da Abdulla Bey Efendizade'nin projesi ile onu parlamento kabul etmişti. "Son Türk Alfabesi" adını taşıyor ve 1919'da Bakü'de basıldı. Bize Türkiye demedi biz Türkiye'den önce Latin'i kabul ettik... Ticarî, iktisadî alakaları geliştirmek için ortak alfabe gerekli olacaktır.

Beşim ÇARİYAROV (Aşhabat) :

Arap harflerinin (alfabesinin) taraftarları Türkmenistan'da yok. Bizde iki fikir var. Bir kısmı "Biz Rus grafikasını öğrendik, o kalsın" diyor. Latin alfabesinin taraftarları gün ve gün artmaktadır. Bu konuda biz kendi aramızda bir fikre geldik. Ancak bu konuda kanunî bir hazırlık yok. Sempozyumdan sonra bu konuyu parlamentoya getirmeyi düşünüyoruz. Sempozyumun kararlarının bize de yardım edeceğini ümit ediyoruz.

Sapar KURENOV (Aşhabat) :

Sempozyum bu işi çabuklaştırır diye ümit ediyorum. Dünyada hiçbir dilin grafikası canlı dilini tam olarak göstermez... Her dilin öz hususiyetleri göz önünde tutulmalıdır. Türkmençe'de 9 sesli (çekimli) ve 9 uzun sesli fonem var... Bunları biz alfabemizde göstermezsek metinlerde yazılanlar okunduğu zaman; o, Türkmen dili olmayacaktır... Bu gibi özellikler Gagauz, Şor ve Yakut dillerinde de vardır. Bunları göstermemiz gerekir.

Vagif ASLANOV (Bakü):

Transkripsiyonda hususiyetler göstermek mümkün, ancak alfabede harfler birbirine benzesin. Yanına çizgi veya nokta koymak mahzur yaratmaz, konulabilir.

Ahmet Bican ERCİLASUN (Ankara) :

Türkmencede tek "s" ve "z" (dışarısı) var. Dolayısıyla aynı kullanılabılır. Ancak uzunluk mühimdir, mânâ farklılıkları yaratır, çünkü fonemdir. Eklerde daha da vahim durum ortaya çıkıyor. Çizgi koymak bir çözüm olabilir.

Ahmet TEMİR (Ankara) :

Uzun harfleri çift yazmakla halledilebilir, yanına çigi, nokta yapmak harf yapmaz. Finliler de böyle yapıyor, Kırgızca'da da böyle.

Sapar KURENOV (Aşhabat) :

"s" ve "z" kullanılır, ancak uzunluklar gösterilmelidir.

Zeynep KORKMAZ (Ankara) :

Uzun sesler semantik bir farklılık yarattığı için mutlaka gösterilmelidir. Sayın Sertkaya şapka teklif etti. Türkçe'de biz bunun bir hayli sıkıntısını gördük...

Hasan EREN (Ankara) :

Bu problemler ileride halledilebilir.

Cebbar GÖKLENOV (Aşhabat) :

1926 Kurultayı ne kadar önemli ise, bu Sempozyumun da o kadar önem taşıyacağına inanıyorum. 1940'ta Krile geçmekle hata yapıldı. Noksanlıkları söylendi. Türkmen alfabesindeki 8 harf gereksizdi. Son 4-5 yılda Kril alfabesini kâmileştirmek üzere bazı fikirler söylendi. Akademikler Saparov. Azimov.... yazdılar... Mümkün olduğu kadar yakın harfler olsun. Yaşlılarımız Nevaî, Gencevleri rahatça okuyorduk, şimdi ise onları çevirmek gerek diyorlar... Ancak özel sesleri nazarı itibara almak lâzım. Mesela, ŋ, ä (açık), h(x), dudak sesi (w) var, ayrıca uzunluklar, bunların mutlaka gösterilmesi lazım. Şimdiye kadar Kril'de kullanılmıyordu, Dolayısıyla da nerede uzun, nerede kısa söyleneceği bilinmiyordu. Bazen anlaşma problemleri ortaya çıkıyordu. Türkmen olmayanların ise doğru konuşmaları imkânsız hale geliyordu. Nasıl halledilmesi meselesi ileride çözümlenebilir. Latin alfabesine geçerken Türkiye'deki Latin'e geçmek şart. Çünkü bizim maddi imkânımız yok. Türkiye'den yararlanabiliriz. Tepedeki işaretler zor, yazmada kolay olması için Kazak, Türkmen dilleri için projeler henüz yok. Ancak kısa zamanda parlamentoya sunmayı arzuluyoruz. Belki de sözlükte kullandığımız şekilleri kullanabiliriz. Azerbaycan ve Türkmenistan arasında Latin harfleri projesi konusunda hayli farklılık var. Azerbaycanlılar geçen yılın Aralığında projelerini parlamentoya sunmuşlardı, bizde ise henüz gündeme gelmeye başladı. İki yıldır Türkmenistan'da Kril alfabesini nasıl geliştirelim tartışması yapıldı. Henüz bu konuda kesin bir sonuç yok. Çoğunluk Kril'de kalmak istiyor.

Ancak Türkmenistan'da diğer Cumhuriyetlerden farklı olarak Arap harflerini isteyenler yok. Eski Latin'e geçmek ise hatalı olacaktır. Yeni Latin'de fonetik, lengüistik özelliklere dikkat etmeliyiz ve bu konuda acele etmemeliyiz... Parlamen- toda bu konuda konuşmalar var... " Türkmenistan Bütün Dünya Yardımlaşma Derneği" kuruldu. Onun bir komisyonu dil, edebiyat ve kültür konuları ile meşgul oluyor. Orada da alfabe konusu gündeme gelmiştir. Bundan ayrı dil kanunu kabul edildi. Bu problemleri görüşmek üzere 1993'te " Türkmenistan Lengüistik Kurultayı"nın toplanmasına karar verildi... Başta alfabe ve imlâ konularını ihtiva eden bir bülten çıkarılması yararlı olacaktır. Bundan ayrı olarak Bakü'de çıkan "Sovyet Türkoloji" dergisini de genişleterek bu konular işlenebilir. Latin harflerinin propagandası için yeni düşünce, Türkiye gibi gazeteleri Sovyetler Birliği'ndeki kütüphanelere yollamak mümkündür. Türkmen Türkçesi ve Azeri Türkçesi konuları da var. Bu konuya bir çözüm getirmek lazım. Biz Türkiye'ye ilk defa geliyoruz. Görüşmemizi sıklaştıralım.

Stephan KUROĞLU (Kişinev):

Moldovya'da 150 bin, Ukrayna'da, Odesa'da 50 bin Gagauz var. Gagauz aftono- miyasında oranları % 83'tür. 16 köyde Gagauz var, Azak'ta 3 köy var. Dillerini okullarda öğrenemiyorlar. 10-15 yıldan sonra dil kaybolacak. Kuzey Osetya'da Kabardin-Balkar'da 6 Gagauz köyü var. Özbekistan ve Kazakistan'da Gagauzlar Bulgar diye kaydedilmiş. Dağınık yaşıyorlar, dillerini biliyorlar. Ana dillerini unutmasınlar diye temenni ediyorum. Romanya'da da 5 köyde var. Bulgaristan'dakiler de benliklerini kaybetmişler. Durumları çok kötüdür. Yunanistan'daki 6 köyde bulunan Gagauzlar da Yunanlılaşmıştır. Yugoslavya'da 3 köy var. Onların durumu da aynıdır. Bu dağınık Gagauzların birbirleriyle anlaşmaları imkânı yoktur. 1895'te Kazan'da Arkeoloji Dergisinde Gagauz hikayeleri basıldı. Mihail Şakir (1991'de 130.yılı kutlandı)'in Gagauz edebiyatına katkısı çok. " Ana Sözü Gazetesi " çıkmaya başladı (Kril harfleri ile). Siz "aartık " diye yazıyorsunuz. Biz "ağırılık" yazıp "aarlık" diye okuyoruz. Latin'e geçmek için daktilo ve matbaa gibi gereçler gerekecek.

III. GURUP (19 KASIM 1991)

Osman Fikri SERTKAYA (Oturum Başkanı-İstanbul):

Bu oturumda Özbek ve Uygur Türklerinin alfabe konusu ele alınacaktır. 1917'den sonra Türk boyları Latin alfabesine geçmeye başladı. 1917'de Yakutlar öncülük yaptı. 1922 ile 1926 arasındaki çalışmalar neticesinde 1926'da Bakü'de I.Sovyet Türkleri Kongresi toplandı. Bundan sonra Azerbaycan Latin alfabesini kabul etti. Bundan 2 yıl sonra Türkiye Cumhuriyeti de Latin harflerine geçti.

1929'da Taşkent'te toplanan Kongreden sonra Özbekler de Latin alfabesine geçti. Kril harflerinin kabulünden sonra Türkî halklar birbirini anlayamaz hale geldi. Şimdi Türk Dünyası kendi alfabesini arıyor. Eski Latin alfabesinin eksiklikleri giderilerek anlaşmayı kolaylaştıracak fazla zor ve ayrıntılı olmayan bir alfabe sistemi kurulmaya çalışılıyor. Alfabeye vereceğimiz ismi belirlemeliyiz. Harflerin sırası nasıl olacak? Bunlar konuşulmadı. Türkler kadar değişik alfabe kullanan millet yoktur. Devlet isimlerini de çok dikkatli koyalım. Kırgız Türk Cumhuriyeti gibi. Özbekler de çok değişik alfabe kullandılar. Özbek tabiri 16. asırdan beri var. Bugün halâ şehirden uzak bozkırda, dağda yaşayan Özbekler kendilerine Türk diyorlar. Özbekler, bugün ikinci nüfus yoğunluğuna sahip Türk boyudur. Alfabe konusunda üç görüşleri var. 1) Kril alfabesini isteyenler. Bunlar zayıf kalmaktadır. 2) Arap alfabesini isteyenler. Bunlar da politik açıdan Suudi Arabistan ve İran etkisi ile oldukça geniş bir taraftar çevresi bulmaktadırlar. Oldukça faal olan bu gurubun görüşleri doğrultusunda Özbekistan'da 20 kısır kadar Arap Harfli kitap da yayımlandılar. 3) Latin alfabesini isteyenler. ise daha çok aydınlar ve gençler.

Holcigit SANAGULOV (Taşkent) :

Bizde alfabe konusu oldukça karışıktır. Arap alfabesi tarihimizde bin yıllık bir dönemi kapsamaktadır... Ancak bu harfler Özbeklerin ve genel olarak Türkî halklara Arapça (dili) öğretememiştir. Bin yıl kullanılan Arap harfleri bize Arap dilini öğretemediyse de, 50 yıldır kullanılan Kril alfabesi biz Türkleri Ruslaştırdı. Biz Rus dilinde konuşan topluluklara dönuştük... Türkî halkların birbiriyle anlaşması basit-adi dilde mümkündür. Kril harflerinin kabul edilmesinden sonra biz diğer Türkîleri yazıda anlayamaz duruma düştük... Ben başkalarından çekinmeden Türk Birliği için mücadele etmemizin gerekli olduğunu düşünüyorum. 70 yılda bizi Mankurt (soyunu inkâr eden) duruma getirdikleri için onları pan-Rusizmle suçlamıyoruz.

1923'te eski Arap harfleri ıslah edildi. 1929'da ise 9 sesli harfi olan Latin harfleri kabul edildi. 1935'te ise 5 sesli harfi olan Latin alfabesi uygulamaya konuldu. 1940'ta ise zorla Kril esasına dayanan alfabe kabul ettirildi. Bu uygulama Türkiye'nin Latin alfabesini kabul etmesinin etkisi ile oldu. Bizde de alfabe konusunda 4 eğilim mevcuttur: 1) Arap alfabesini arzulayanlar İslâm dini erbabları, mollalar, bir kısım şair ve yazarlar, bir kısım devlet yöneticileri ve Cumhuriyette yaşayan Tacikler istiyorlar. Bu fikri destekleyenler Arap alfabesine geçerse kütüphanelerimizde mevcut 20 bin nüsha el yazma eserleri okuyabileceğiz. Şayet millî tarihimizi, mirasımızı öğreneceksem Arap harflerini öğrenmem gerekecektir. Ancak bunun için 22 milyon insana bunu öğretmek şart değildir diye düşünüyorum.

İkinci olarak şayet Arap harflerine geçerse Türkiye Dünyasından izole edilmiş olacağız... 2) Latin harflerine geçmek isteyenler aydınlardır. Bunu arzulayanlar diğer Türkiye halklarıyla birlikte kısa zamanda gelişebiliriz diye düşünüyorlar. 3) Rus Kiril taraftarlarının ekserisini hükümet taraftarları teşkil etmektedir. Onların görüşünce ekonomik sıkıntıların hüküm sürdüğü bu günlerde masraf çıkaracak değişiklikler yapmak gereksizdir. İkinci olarak son 50 yılda verilen eserlerden mahrum kalınacak denilen görüş ileri sürülmektedir. 4) Kiril ve Latin harflerinden müteşekkil yeni bir alfabe taraftarları ise bir kısım resmî şahıslardır.

Arap alfabesi propagandası çok tesirli bir şekilde yürütülmektedir. Özbekistan halkının % 80'i kırsal kesimde yaşamaktadır ve din adamlarının onlar arasında yürüttüğü propaganda değerli kanun olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla kendileri anlamasalar da, kırsal kesimin çoğunluğu Arap alfabesine geçmemiz lazımdır fikrini ileri sürmektedirler. Bu ciddi bir tehlikedir. Arap alfabesine geçerse 100-150 yıl geriye gitmiş olacağız. Bizde İslâm fundamentalizmi, İslâm fanatizmi tehlikeleri mevcuttur. Ben kendim bir molla ailesinden geliyorum, itikadım, inancım var. Ancak İslâm fundamentalizmine karşıyım. Şahsen bu akımın bizi iyi bir yere götürmeyeceğine inanıyorum. Dolayısıyla ilk vazifemiz Türkiye halkları arasında bu Latin alfabesinin bizler için nasıl yararlı olduğunu, onun sağlayacağı imkânların ne kadar geniş olduğunu propagandalamaktır. Bunun teknolojisi konusunu buradaki bilim adamları halledeceklerdir diye ümit ediyorum. Dilciler. ., tarihçiler kendi fikirlerini yazılı olarak bildirsinler, bunları yetkili şahıslara ulaştır-sınlar ki, halkın da bu konuda bilgisi olsun. Alfabe konusunda işbirliğini gerçekleştirelim.

Sempozyumda herkes kendi probleminden bahsetti. Ancak birleştirici hususlar ele alınmadı... Sizden birlik hususunda hareket etmenizi rica ediyoruz.

Osman Fikri SERTKAYA (İstanbul) :

... Pan-Türkizm suçlaması yapanlara verilecek cevap çok açıktır. Pan-Türkizmin esası toprak bütünlüğüdür. Ne Türkiye'nin ne de Türkiye dışındaki ülkelerin herhangi bir toprak bütünlüğü isteği bugüne kadar ne duyulmuştur, ne görülmüştür ne de yazılmıştır. Böyle bir iddia bizim tarafımızdan hiçbir zaman söylenmiyor. Yani Türkler tarafından söylenmiyor. Elifba birliği pan-Türkizm sayılamaz...

Berdiyev YUSUPOV(Taşkent) :

Maalesef Özbekistan'dan büyük dilciler katılamamış. Sovyetler Birliği'nde her saniye politik durum değişmektedir. Arkadaşlar konuyu politikaya bağlamayalım diyorlar, ancak alfabe konusunu incelememiz için Sovyetler Birliği'ndeki her bir Türk Cumhuriyetindeki politik durumu iyi bilmemiz lazım... Alfabe değiştirmek çok zordur. Latin harflerine geçişte biz Azerbaycan kadar şanslı değiliz. Bizlerin

ilerlemesini durdurmak için 30-40 yıl önce nasıl davrandıysa şimdi de öyle davranıyorlar. 1982'de imlâ kuralları hakkında bir proje sunuldu. Orada da alfabe ile ilgili bazı hususları halletmek konusunda fikirlerimizi belirttik. Ancak rejim buna imkân vermedi. Latin alfabesine geçmek çok zor. Bu konuda değişik fikirler var. Arap harfleri taraftarları da öyle, bunların üzerinde Tacikistan'daki İslâm partisinin etkisi çok büyük. Fergana vilayetindeki Özbek ve Tacikler İslâm partisi üyesi ve onun güçlü tesirindeler. Bu konuda bir referandum gerek. Bu konuyla sadece şair ve yazarlar uğraşüyor, dilciler ise bekliyor. Azerbaycan ve Tataristan'daki gelişmeleri dikkatle takip ediyoruz. Bu bizi çok etkileyecek. Bizim alfabemiz Türkî halklar arasında en zayıf alfabe sayılıyor. Rus alfabesindeki gibi aynı işaretlerle karşılanan 6 tane sesli harf var, ama ağızda 8-9 tane sesli var. Bir harf ile iki fonem ifade edilmektedir (O,ö y). U ve' Ü fonemleri de tek harflidir. Bu da ağzın özelliğini tam olarak ifade etmekten uzak kalıyor. Gençler yanlış telaffuz ediyorlar. Başka Türkî dillerinde olmayan, sadece Özbeklere mahsus bir yuvarlak "a" sesi var, bunu karşılayacak bir işaret bulamıyoruz. Bu da yanlış anlamalara yol açabiliyor. Mesela, 'ana (işte) ana (anne); ata (isim, ad ver) âta(baba); sal=azıcık, sâl=vur; kam=az kâm =maksat. Bunları değişik harflerle belirtmemiz gerekecektir. Mesela üstüne bir işaret konularak halledilebilir. İşaretleri azaltan ve kolaylaştıran tek bir alfabe tesisi çok önemli. Konsanantlarda da bazı problemler var. J, c, n sesi gibi. Bu nevi toplantılar düzenlersek Latin alfabesinin propagandasına çok etkili olurdu.

IV. GURUP OTURUMU (20 KASIM 1991)

Ahmet Bican ERCİLASUN (Oturum Başkanı-Ankara):

IV. gurup oturumunu açıyorum.

Çetin CUMAGULOV (Bişkek):

Ülkemize dönünce buradaki gelişmeler hakkındaki bilgileri gerekli yerlere aktaracağız ve gazetelere de yazacağız... İki gündür birçok şey söylendi. Burada bir karar alınmasından sonra Kırgızistan'a gideceğiz. Latin alfabesine geçiş zor bir mesele. Kırgızlar tarihte yerini almış bir Türk boyu. Talas öreninde Orhun harfleriyle yazılmış ürünler var, daha sonra 1911-13 yıllarında çeşitli yerlerde (Kazan-Ufa) Arapça harflerle Kırgızca eserler yayımlandı. Arap harfleriyle Kırgızca ilk gazete 7 Kasım 1924'te çıktı. Şimdi Kril alfabesi kabul edilirken unutulmuş olan harfleri ekleme konusu parlamentoda görüşülmeyi beklemektedir. Taşbolat Sadıkov bu projeyi hazırlayanlardan biridir. 1926'da Latin harflerine 1941'de ise Kril'e geçildi. O zamandan beri Kril alfabesini kullanıyoruz. 23 Ekim 1988'de Kırgızlar, Kırgızistan'da Kırgızca'yı resmî dil kabul ettiler. Durum böyle olunca kendi dilimize uygun alfabe aradık. Bu konuda Türkmenistan'a da bilgi verdik. Şimdi bağımsız bir cumhuriyetiz. Yakın zamanda Başbakan Hasanov

Kültür bakanı Nazarmotov, rektör Hasanov ve öğrenciler Türkiye'ye geldi. Gelecekte Latin alfabesine geçmek için uğraşacağız.

Erden KACİBEKOV (Alma Ata) :

İki uç gündür güzel şeyler söyleniyor. Bu bizim için bir bayram. Önceleri bu meseleleri böylesine açıkça ele almak mümkün değildi. Alfabe meselesi Türk Dünyası için çok önemli. Sovyetler Birliğinde bugün Kril esaslı 30 çeşit alfabe var. Oradaki Türkleri Kıpçak, Karluk ve Oğuz olmak üzere üç ana guruba ayırabiliriz. Kazak, Karakalpak, Karaçay-Malkar, Nogay dilleri birbirine çok yakın. Komuşmada hiçbir güçlük yok ama yazıda birbirimizi anlayamıyoruz. Türkistan'da dil çalışmaları Stalin zamanında durdu. Bizi 30 boya böldü ve amacına ulaştı. Ekonomik, ilmi, politik, kültür sahasında birlik gerek. Avrupa bile birleşti. Biz bu konuda çok geç kaldık. Alfabe meselesi en kısa zamanda halledilmeli. Bizim aydınlarımız makalelerini Türk dillerinde yazdı. Türk dilde 30'lu yıllara kadar eser verildi. Aramızda sık sık temas lazım. Bir zamanlar Arap alfabesi bizim için en uygun alfabe oldu ama şimdi Latin alfabesinden başka çare yok. Bunu çok çabuk halletmemiz gerek. Kazakistan, Tataristan, Özbekistan 1992-1995 arasında Latin alfabesine geçmeyi başaracak ama çok daha ilerde Orhun alfabesine geçmek şart. Bunun için şimdiden çalışmalara başlamak lazım. Kazakistan'da bugün Kril alfabesini ve Arap Alfabesini isteyenler de var. Bizim ileri gelenlerimiz bu konuyu Nazarbaev'e iletiler kendisi de bunu onayladı. Eğer alfabe değiştirilecekse bu Latin alfabesi olur dedi. Gagauzların ve Ahiskaların durumu çok kötü. Kendi cumhuriyetleri yok. Nogaylar üç devlete dağılmış durumdalar. Artık iş yapmanın, çalışmanın zamanı geldi. Türkistan Birliği tek devlet olmayı değil, birçok devletin siyasi ve ekonomik platformda işbirliği dolayısıyla birlik oluşturmalarını gerektirir. Türkiye'ye gelmek hayal iken gerçek oldu. Bütün sahalarda derinlemesine işbirliği ve çalışmak gerek. Diğer Cumhuriyetlerin temsilcileri gelsin. Alma Ata'da böyle bir toplantı gerçekleştirilelim.

Kenesbay MUSAEV (Moskova) :

Eski Sovyetler Birliğinde şimdi 21 Türk halkın yazma dilleri mevcuttur... 1917 yılı Ekim Bolşevik İhtilâline kadar Rusya'daki Türk halklar temelde iki çeşit alfabe kullanmışlardır. Aralarında müslüman dininin geniş şekilde yayıldığı büyük Türk halklarının Arap alfabesine dayanan yazıları mevcuttu. Mesela; Özbek, Kazak, Azeri, Türkmen, Tatar, Kırım Tatarı v.b.

Rusya'nın hakimiyetindeki, Hıristiyanlığa geçirilen bazı halklar Rus alfabesine dayanan yazıdan yararlandılar: Çuvaş, Saha (Yakut).

Bazı halklar ise başka alfabelerden yararlandılar, mesela; Yahudi inancındaki Karaimler ve yine Yahudiler, Latin-Rus harflerini kendi yazılarında kullandılar. Son 70 yıl Türk halkların çok değişik alfabeler kullandıkları dönem oldu. Biz burada esas 3 değişikliği belirtmeliyiz:

İlk olarak eski Arap harfleri 1918-1924 yıllarında bazı değişikliklere uğradı. İkinci değişiklik 1920'li yılların sonları 1930'lu yılların başında yapıldı. 1) Eski (Arap,Rus) yazılarının hepsi Latin harflerine geçirildi 2) Eskiden yazıları olmayanlara Latin alfabesi esasında yeni alfabeler teşkil edildi.

Bu değişiklik Türk halkların dillerine uygun şekilde yapıldı. Eskiden yazısı olmayan, kitabın ne olduğunu bilmeyen bir hayli halk millî yazı diline hasıl oldu. Yazının ancak teknik bir mesele, kolayca halledilemeyecek bir konu olduğunu tarih de göstermektedir. Şayet Sovyet ülkesinde işte bu 20.yıllardaki dil siyaseti daimi olsaydı, şimdi Türk halklar olsun, başka halklar olsun, hayli gelişmiş, ileri ülkelerin insanları safına ulaşmış olurlardı.

Üçüncü değişiklik 1936 yılında başladı. Bu bütün Türk halkların Rus alfabesine geçmeye mecbur olduğu dönemdir. Kısacası Sovyet hakimiyeti döneminde eskiden yazısı olan halkların alfabeleri iki defa değişikliğe uğradı.

Arapça'dan Latince'ye, ondan Kril alfabesine geçmek bir hayli insan için bahtsızlık oldu. Onlar iki defa cahil kaldılar. Bu tek halk bütün Türk dillerine pek çok ziyan getirdi. Milyonlarca insan önceden okur-yazar iken yaşlarının ilerlemiş olması dolayısıyla yeni alfabeyi öğrenemediler, yeni bilimleri öğrenme imkânından mahrum kaldılar. İnsanlığın önünde eskiden beri bir maksat var, okuması rahat öğrenmesi kolay, kullanılmasında yatkınlık olan yazı-alfabe hazırlamaktır. Ancak bugüne kadar bunu çözen kimse yoktu. Şimdi Türk halkların önünde yazı (alfabe) meselesini çözmek için iki yol var. İlki bugünkü Kril harflerinde tadilat yaparak ortak bir çizgiye getirmektir. İkincisi Latin alfabesine geri dönmektir (Bazıları Arap harflerine geçmek gerek demektedirler. Benim fikrimce Arap harflerine geçmenin gereği yoktur. Ancak mekteplerde, yüksek okullarda dileyenlere öğretmek yeterlidir). Bu Latin alfabesine geçmek değil, eski yazıya geri dönmektir.

Türk halkların şimdiki yazı sistemlerinde bir hayli eksiklik vardır... Şimdi çalışma zamanıdır.

O yetişsizlikler halkların Kril alfabesine geçiş devrindeki tarihsel sebeplere bağlıdır. İlk olarak, 1936-1939 yıllarında acele acele hazırlanan alfabeler Rus harflerini koymaktan ileri gitmiyordu... İkinci olarak Kril yazısına geçerken hepsini ortak bir çizgiye getirmediler (Latince'ye geçerken ise tersine oldu).

Şimdiki Türk alfabeler Rus harflerini tamamen almak (Azerbaycan ve Özbek dilinin dışındakiler) onlara ana dili için gerekli bazı Türk harflerin ilâvesiyle

meydana getirilmiştir...

1) Millî sesler tek bir Rus harfi ile gösterilir. Mesela; Tatar, Türkmen Nogay, Altay harflerinde (k) harfi (k) ile (q) için kullanılmaktadır; Karaçay-Malkar alfabesinde (o) harfi (o) ile (ə) mânâsında kullanılmaktadır; Özbek alfabesinde (o) harfi dudaktan (a) için kullanılmaktadır.

2) Bazen bir sesi belirtmek için iki harf kullanılmaktadır. Mesela; Karaçay, Malkar, Kırım Tatar alfabelerinde (q)'yı vermek için (къ), Nogay, Kumuk alfabelerinde (o)'yı vermek için (оъ) kullanılmaktadır v.s. Bir sesi iki harfle belirtme bir tekstin miktarını da gereksiz şekilde arttırmaktadır. (Hakas Alimlerinin hesaplarına göre (ң) sesini (нъ) iki harfle belirtme neticesinde tekstler %10 artmıştır, Bk.Voprosı Terminologii, Moskova 1961, sayfa.118)

3) Rus harfinin altına, üstüne, yanına çizgi, kıvrık gibi işaretlerle diyalektik seslerin ilavesi yapılmıştır :

4) Harflerin üstlerine bazı işaretlerin ilave edilmesi : ъ, ь, ы, ь v.b.

5) Harfleri çevirmek : ѳ

6) Başka dillerdeki alfabelerden yararlanma : j, h

7) Yeni harfler geliştirmek : Ѵ (Latin), Y, Ү

Bunlardan en yaygın olanı 3,5,6. guruplarda olduğunu kaydetmeliyiz...

Fonemalar	Harfler	Fonemalar	Harfler
ö	Ӗ, Ө,	g	Ғ, Ғ, Ғ, Г, Гь
Y	Ү, Ӯ, Үь	q	к, қ, к, .
a	ӑ, а	c	җ, җ, җж
y	ы, ӓ	ң	Ң, Ң, Ң, ҢҢ.
i	и, ӗ	h	h, х

Türkî alfabelerde 10 fonemi yazmak için 26 yeni harf ve yedi ekli harf mevcuttur, toplam olarak 33 işaret kullanılmaktadır. Şayet bu harfleri Türkî halkların vekilleri anlaşarak bir ize koysalar, ancak on harf olur. Bir halk ikinci bir halkın yazısını okuyabilirdi. Türkî halkların alfabelerinin bir şekilde olmaması teknik yönden de (yazı makineleri, matbaa, bilgisayar v.b.) bir hayli masrafa yol açmıştır. Alfabelerde Türkî dillere yabancı bir hayli harfler vardır. Onlar tek Rus dili için gerekli olan harflerdir :

Türkî halkların dillerinde bunlar hiçbir zaman Rus dilindeki gibi söylenmemektedir...

Bütün Türkî diller için hazırlanan ortak Latin alfabesinde 39 harf mevcuttu (26 Latin harfi ile 13 ekli harf). Bu alfabe Türkî halkların ihtiyacını tam karşılamaktaydı. Şimdiki Kiril alfabesinde esaslanan Türkî alfabelerinde bunlar iki misli fazladır. 73 harf bulunmaktadır. (33 Rus harfi + 40 ilâve millî harf).

Otuz yıl önce alfabe konusunu da kapsayan Türk halklarının meseleleri ile ilgili bir kitap yazdım(1965). Rusya'da 66 değişik alfabe var. Bunların 20'si Türkler'e ait. Değişik batı ülkelerinde ve Türkiye'de acı gerçekleri yansıtan makalelerim yayımlandı. 1972 ve 1980 yıllarında Sovyetler Birliği'ndeki alfabe meselelerini de ele aldım. Kril harfleri bizim Türk halklarının dilleri için çok zor. Bilhassa el yazısında problemler olmuştur. Mesela ;

шшшшш < şişmiş
шшшшш < teliu
шшшшш < cılıw

Biz Latin harflerine geçmiyoruz. Zaten 1926'da kullandık. Bu yüzden geri dönüyoruz. 1926-1930 yılları arasında fonetiğe dayanan Türk alfabesi yapıldı. O alfabe bugünkü Türk halklarının aydınlarını ve halkını bir araya topluyordu. Latin alfabesinde "i" ve "j" dışında hiçbir harfte altta ve üstte işaret yok. Zaten ideal alfabe de yok. Latin alfabesine geçiş ilk olarak siyasi mesele. Latin harflerini kabul etsek batılı, Arap harflerini kabul etsek İslâm birliği yolunda diyecekler. Eğer biz burada bir alfabe kabul etsek geri döndüğümüzde Sizin elinizde yetki var mı diyecekler: Babam Arap alfabesi, ben Latin alfabesi ile okudum. Burada alınan kararlar bir zorlama nedeni olmamalı. En önemli mesele birliktir.

K - K
Г - Г

Bunlar birer fonemdirler ve mânâ değişikliğine sebep olurlar.

Bunları mutlaka muhafaza etmek ve ayrı işaretlerle göstermek gerekir. 1930'lardaki Latin alfabesine geçmek gerekir. X Latin'e 13 tane ilâve ile hallolunabilir. Latin'e geçmek kolay iş değil. Ülkenin psikolojisi konusu mühimdir. Kril'e geçerken Ruslaşma olmuştu. Şimdi Latin'e geçerse Avrupalaşacak mıyız? Çuvaş'ta hiçbir zaman Latin harfleri olmadı. Onların Latin'e geçmesi zor olacak. Konunun ekonomik yönü de var. Azınlıklar için bir alfabe kitabı yayımlamak 200-300 Rublelik masraf gerektiriyor. Bu kitaplar ise 80-100 Rubleye satılıyor. Dolayısıyla ekonomik problemler var.

Bu işin etnik yönü de var. Burada bir karar alsak da ülkelerimize dönünce "biz senin fikrine katılmıyoruz, bizim kendi görüşümüz var" demeleri kuvvetle muhtemeldir. Bu konunun psikolojik, pedagojik, fizyolojik yönleri düşünülmelidir. 1926'da kabul edilen alfabede ise bu konular düşünülmüştü ve iyi bir alfabe ortaya çıkmıştı.

Taşbolat SADIKOV (Bişkek):

80'li yılların başlarında, o zorlu yıllarda bizden 3000 Kırgız'a kucak açtığınız için Size teşekkür ederiz. Babamız Kaşgarlı Mahmud'un bize miras bıraktığı Türk dilinde konuşmak için buradayız.

Alfabemiz Türkiye Latin'ine dayanıyor, ancak 3 harf ilâvesi var. Alfabe değişikliği siyasî, ekonomik ve medenî bir meseledir. Türkiye hükümetinin yardımı gerek. Her işin ekonomik temeli olmalıdır. Ders kitaplarımı, dergi ve gazeteleri çıkarmak için yardım edilmelidir. Şayet Tacikler, Özbekler Arap harflerine geçerse bütün Arap ülkeleri onlara yardım edecektir. Türk dillerinde sinharmonizm (ses uyumu) var ve demokratik bir sistemdir.

Köbey HUSAİNOV (Alma Ata):

Burada Kıpçak, Karluk ve Oğuz gurubundan konuşmacılar var ancak Altay gurubundan vekiller yok. Bu kardeşlerimizi unutmamalıyım. XVII-XVIII. yy'da Mançular Kazakları bastı, daha sonra Ruslar işgal etti. Tek bir hanımız Ablay bunlara karşı durmuştur. Arap harflerini kötüleyenler aslında siyasetçiler değil, lengüistler kendileri olmuştur. Latin'den Kril'e geçerken de aynı kötülemeyi yapanlar dilciler olmuştur. Şimdiki kültür ve medeniyete ise Ruslar ve Rus harfleri vasıtasıyla geldiğimizi unutmamamız lâzımdır. Verdiği zararları da inkâr edemeyiz...

Kıpçak gurubunun (mesela; Kazak, Kırgız) Oğuz gurubunu (mesela; Azeri, Anadolu) veya tersi olduğunda birbirlerini anlamaları mümkün değildir. Latin alfabesine geçmek için yurtlarda, okullarda Almanca, Fransızca, İngilizce yerine birbirimizin dillerini öğretmek ilk adım olabilir. Biz medenî, ekonomik ve siyasî yönden güçlü değiliz. Bugüne kadar biz birbirimizde mevcut olan ilim adamlarının sanatkarların ne gibi başarıları olduğunu bilmiyoruz... İlmî yönden unifikasyon için başta terminolojide unifikasyon gerekmektedir. Tatar'da, Özbek'de v.s muhafaza edilmiş bir terminoloji yerine yabancılardan alıyoruz. Latin alfabesine geçmek için her ülkenin, her halkın şartlarını gayet iyi öğrenmemiz lâzım ve bunun için bir komisyon kurmalıyız.

Amantay TORGAEV (Alma Ata):

Latin harflerini çok methettik. Başka alfabe olsa onu da methederdik. 40-50 yıl çok eser Rus harfleri ile verildi. Kazaklar için tâ 1901'de bile Rus alfabesi yaratılmıştı. Bunun siyasetle ilgisi vardır.

Kazakistan'da Latin'den fazla Arap harflerini propaganda işi güçlüdür. Bu konuda televizyonda, dergi ve gazetelerde çok şeyler yazılmaktadır. Hatta bazı okullarda Arap alfabesi eğitimi yapılmaktadır. Latin alfabesi ile tek bir makale çıktı (Akademik Kaydarov). Bu işin propagandasının yapılması gerekir. Mekteplerde değişik Türk dilleri okutmak yerine (çok ders olur idi) eski Orhun dilini okutsak daha yerinde olurdu.

LATİN ALFABESİ PROJELERİ

İlişikte Latin harfleri esasına dayanan bazı projeler verilmektedir.

Bu konuda başka projelerin olması da muhtemeldir, ancak biz Sempozyum esnasında tartışmaya sunulan veya elimize ulaşanları sunmakla yetinmek durumundayız. Projeler hazırlayanların soyadları dikkate alınarak sıralanmıştır.

- 1) Telgat BARİYEV'in projesi
- 2) Feridun CELİLOV'un projesi
- 3) Efrasiyab GEMALMAZ'ın projesi
- 4) Afat GURBANOV'un projesi
- 5) Ebduali KAYDAROV'un projesi
- 6) Rafael MUHAMMETDİNOV'un projesi
- 7) Ahmet TEMİR'in projesi

ЛАТИН ГРАФИКАСЫ НИГЕЗЕНДӘ
 КАМИЛЛӘШТЕРЕЛГӘН ТАТАР АЛФАВИТЫ (ЯНАЛИФ II)
 LATİN GRAFIKASY NIĞEZENDÄ
 KAMI LLÄSTERELGÄN TATAR ALFABETÜ (JANALIF II)

NN	Xäref	Fonema awaz	Xäref atamasy	Misallar
1	A a	a	a(a)	azan(азан)
2	Ä ä	ә	ä(ә)	äbi(әби)
3	B b	б	be(бэ)	babaJ(бабая)
4	C c	ч	ce(чэ)	cäJ(чәя)
5	Č č	ж	če(чэ)	čäJ(чәя)
6	D d	д	de(дэ)	dala(дала)
7	E e	э	e(э)	eš(эш)
8	F f	ф	ef(эф)	farsy(фарсы)
9	Ğ ğ	г	ge(гэ)	göl(гөл)
10	Ğ ğ	г	ğe(гэ)	ğazawat(газават)
11	H h	h	haš(haš)	häjkäl(һәйкәл)
12	I i	и	i(и)	iman(инан)
13	J j	я	jo(яот)	jola(яола)
14	K k	к	ka(ка)	kül(күл)
15	L l	л	el(эль)	lacyn(лачин)
16	M m	м	em(эм)	mäcet(мәчет)
17	N n	н	en(эн)	namaz(намаз)
18	ŋ ŋ	ң	eŋ(эң)	aŋ(аң)
19	O o	о	o(о)	ofuq(офук)
20	Ö ö	ө	ö(ө)	ömet(өмет)
21	P p	п	pe(пэ)	pusaq(пичак)
22	Q q	к	qu(ку)	quğuz(қуғуҙ)
23	R r	р	er(эр)	riwaJat(риваять)
24	S s	с	es(эс)	saban(сабан)
25	Š š	ш	eš(эш)	šikär(шикәр)
26	T t	т	te(тэ)	tatar(татар)
27	U u	у	u(у)	uJğut(уйғут)
28	Ü ü	ү	ü(ү)	üzbäk(үзбәк)
29	V v	в	ve(вэ)	vokzal(вокзал)
30	W w	ум	duble wu (дубль ум)	awyl(авыл)
31	X x	х	ix(ихс)	xaluyq(xалук)
32	Y y	н	yğuyq (нғрнқ)	yndut(индыр)
33	Z z	э	zet(зэт)	zaman(заман)
34	Ž ž	ж	žet(жэт)	žurnal(журнал)

Telgat BARIYEV

ORTAK TÜRK ALFABASI	Azərbaycan	Altaı	Bağırt	Ğağuz	Ğazax	Ğarğılpağ	Ğırğız	Ğaraim	Ğaracaj-balğar	Ğirim-tatar	Qumuq	Ğogaı	Ozbäk	Jağut	Tatar	Tuva	Türk	Türkmen	Uğur	Xaqas	Cuvağ	Şax
a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a
b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b	b
c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c
ç	ç	ç	ç	ç	ç	ç	ç	ç	ç	ç	ç	ç	ç	ç	ç	ç	ç	ç	ç	ç	ç	ç
d	d	d	d	d	d	d	d	d	d	d	d	d	d	d	d	d	d	d	d	d	d	d
e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e
ə	ə	ə	ə	ə	ə	ə	ə	ə	ə	ə	ə	ə	ə	ə	ə	ə	ə	ə	ə	ə	ə	ə
f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f
g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g
ğ	ğ	ğ	ğ	ğ	ğ	ğ	ğ	ğ	ğ	ğ	ğ	ğ	ğ	ğ	ğ	ğ	ğ	ğ	ğ	ğ	ğ	ğ
h	h	h	h	h	h	h	h	h	h	h	h	h	h	h	h	h	h	h	h	h	h	h
x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
ı	ı	ı	ı	ı	ı	ı	ı	ı	ı	ı	ı	ı	ı	ı	ı	ı	ı	ı	ı	ı	ı	ı
i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i
j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j	j
k	k	k	k	k	k	k	k	k	k	k	k	k	k	k	k	k	k	k	k	k	k	k
q	q	q	q	q	q	q	q	q	q	q	q	q	q	q	q	q	q	q	q	q	q	q
l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l
m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m	m
n	n	n	n	n	n	n	n	n	n	n	n	n	n	n	n	n	n	n	n	n	n	n
ñ	ñ	ñ	ñ	ñ	ñ	ñ	ñ	ñ	ñ	ñ	ñ	ñ	ñ	ñ	ñ	ñ	ñ	ñ	ñ	ñ	ñ	ñ
o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o
ö	ö	ö	ö	ö	ö	ö	ö	ö	ö	ö	ö	ö	ö	ö	ö	ö	ö	ö	ö	ö	ö	ö
p	p	p	p	p	p	p	p	p	p	p	p	p	p	p	p	p	p	p	p	p	p	p
r	r	r	r	r	r	r	r	r	r	r	r	r	r	r	r	r	r	r	r	r	r	r
s	s	s	s	s	s	s	s	s	s	s	s	s	s	s	s	s	s	s	s	s	s	s
ş	ş	ş	ş	ş	ş	ş	ş	ş	ş	ş	ş	ş	ş	ş	ş	ş	ş	ş	ş	ş	ş	ş
u	u	u	u	u	u	u	u	u	u	u	u	u	u	u	u	u	u	u	u	u	u	u
ü	ü	ü	ü	ü	ü	ü	ü	ü	ü	ü	ü	ü	ü	ü	ü	ü	ü	ü	ü	ü	ü	ü
v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v	v
w	-	-	w	-	w	w	-	w	w	-	w	w	-	-	w	-	-	-	-	-	-	-
t	t	t	t	t	t	t	t	t	t	t	t	t	t	t	t	t	t	t	t	t	t	t
z	z	z	z	z	z	z	z	z	z	z	z	z	z	z	z	z	z	z	z	z	z	z
ñ	ñ	ñ	ñ	ñ	ñ	ñ	ñ	ñ	ñ	ñ	ñ	ñ	ñ	ñ	ñ	ñ	ñ	ñ	ñ	ñ	ñ	ñ

Лажнә

АЗӘРБАЈЧАН ӘЛИФБАСЫ

(латын графикасы эсасында)

Һәрфин сырасы	Һәрфләр	Һәрфләрнин адлары		Һәрфин сырасы	Һәрфләр	Һәрфләрнин адлары	
		1	2			1	2
1	Aa	a	а	18	Kk	ке	ке
2	Bb	be	бе	19	Qq	qa	ка
3	Cc	ce	че	20	Ll	el	ел
4	Çç	çe	че	21	Mm	em	ем
5	D'd	de	де	22	Nn	en	ен
6	Ee	e	е	23	Oo	o	о
7	Ää	ä	ә	24	Öö	ö	ө
8	Ff	fe	фе	25	Pp	pe	пе
9	Gg	ge	ге	26	Rr	er	ер
10	Ğğ	ğe	ге	27	Ss	se	се
11	Xx	Xe	хе	28	Şş	şe	ше
12	Hh	he	хе	29	Tt	te	те
13	İi	i	и	30	Uu	u	у
14	İi	i	и	31	Üü	ü	ү
15	Yy	ye	је	32	Vv	ve	ве
16	Jj	je	же	33	Zz	ze	зе
17	Kk	ke	ке				

АФАТ ГУРБАНОВ

Әлифба комиссиясинең елдә, Азәрбајҗан ССР елмәтәр
Академиясинең үзү, эмәндәр өлм кәдәли, профессор

Aa	Ff	Kk	Pp	Üü
Ää	Gg	Ll	Qq	Vv
Bb	Ğğ	Mm	Rr	Ww
Cc	Hh	Nn	Ss	Xx
Çç	İi	Ññ	Şş	Yy
Dd	Jj	Oo	Tt	Zz
Ee	Yy	Öö	Uu	

Ebduali KAYDAROV, " Latin Elipbinin Bolaşığı Zor ", Ana Tili,
Koy Yılı (1991), sayı 43(84), s.6.

Aa(a), Ää(ä), Bb(b), Cc(c), Çç(ç), Dd(d), Ee(e), Ff(f), Gg(g),
Ğğ(ğ), Hh(h), İi(i), Jj(j), Yy(y), Kk(k), Ll(l), Mm(m), Nn(n),
Ññ(ñ), Oo(o), Öö(ö), Pp(p), Qq(q), Rr(r), Ss(s), Şş(ş), Tt(t),
Uu(u), Üü(ü), Vv(v), Ww(w), Xx(x), Yy(y), Zz(z).

Ebduali KAYDAROV, " Latin Elipbinin Bolaşığı Zor ", Ana Tili,
Koy Yılı (1991), sayı 45(86), s.6.

A	Ha	a	ana	К	Кк	к	qarmak
B	Bb	Б	bäbi	Л	Лл	л	mal
Ж	Cc	С	cinayat	М	Мм	м	mon
Ч	Çç	Ç	açkiş	Н	Нн	н	nur
Д	Dd	Д	dulqın	Һ	Һһ	һ	añ sinin
E ^z	Ee	Э	televizor pepsi-kola	О	Оо	о	olı
Ə	Əə	Ə	albatta	Ө	Өө	ө	söyläm
Ф	Ff	Ф	fayda	Р	Рр	р	pışırü
Г	Gg	Г	gömbä	Р	Рр	р	barmaq
Ğ	Ğğ	Ğ	buğaz	С	Сс	с	sin
X	Hh	Х	tarıh	Ш	Шш	ш	şisä
Һ	Һһ	Һ	qawa	Т	Тт	т	tuy
Ы	Iı	Ы	ırım	У	Уу	у	buş
E ^z	İi	İ	birdämlik	Ü	Üü	ü	dürt
И	İi	İ	il kibit	V ^z	Vv	v	vagon
Й	Yy	Й	ay	B ^z	Ww	w	awwal
Ж	Jj	Ж	jurnal	З	Zz	z	lazzät
К	Kk	К	kilin				

ӘЛФБДАҖАҢ ТЫШ
ХӘРЕФ ТЭЗМӘЛӘРЕ:

Щ = Şş Я = Ya
Ё = Yo
Ю = Yu

Саф татар
сүзләрендә:

Ә } = İ
Е^z } = İ
sikirış } İ } Эш
İş

Сүз башындагы

„E = yı,
Брак = ырак
Ел = yıl (ел = yıl)

Рус һәм чит телләрдән
алынган сүзләрдә:

Ә } = E
Е^z } = E
пепси кола =
= pepsi kola

кремль = kremil
цемент = sement
электрон = elektron
элемент = element

Текст үрнәге:

Төрөкчә:
Milli uyanış Tatarıstında
da yeniden kurmanın
birinci yıllarından
başlandı. İx başta
milli költürü, ana dilini
yeniden doğurmak işi
ürkek ürkek başlandı.

Шул ук текст татарча:

Milli uyanış Tatarıstında da üzgärtip qorunıñ
birinşi yıllarınnan başlandı. İñ başta
milli kulturanı, ana tilin yañadan torğızu işi
kurka kurka başlandı.

Татар теле = Tatar dili
Проектның авторы: [Мухамметдинов]
Мухамметдинов [св] Рафаэль Фәраһ уулы.

Xezirgi Türk-Latin Elifbası	İski Tatar-Latin Elifbası	Yanga Tatar-Latin Elifbası 8çin		
		Proyekt I	Proyekt II	Proyekt III
A a	A a	A a	A a	A a
B b	B b	B b	B b	B b
C c	Ç ç	C c	C c	C c
Ç ç	C c	Ç ç	Ç ç	Ç ç
D d	D d	D d	D d	D d
E e	Ə ə	Ä ä	E e	E e
	E e	E e		
F f	F f	F f	F f	F f
G g	G g	G g	G g	G g (g, ƣ)
Ğ ğ	Ƣ ƣ	Ğ ğ	Ğ ğ	
H h	H h	H h	H h	H h (h, x)
I ı	İ İ	I ı	I ı	I ı
İ i	İ i	İ i	İ i (i, e)	İ i (i, e)
J j	Ʒ Ʒ	J j	J j	J j
K k	K k	K k	K k	K k (k, q)
L l	L l	L l	L l	L l
M m	M m	M m	M m	M m
N n	N n	N n	N n	N n
	Ŋ ŋ	Ŋ ŋ	Ŋ ŋ	Ŋ ŋ
O o	O o	O o	O o	O o
Ö ö	Ө ө	Ö ö	Ö ö	Ö ö
P p	P p	P p	P p	P p
(Q q)	Q q	Q q	Q q	
R r	R r	R r	R r	R r
S s	S s	S s	S s	S s
Ş ş	Ş ş	Ş ş	Ş ş	Ş ş
T t	T t	T t	T t	T t
U u	U u	U u	U u	U u (=o, u)
Ü ü	Y y	Ü ü	Ü ü	Ü ü (=ə, y)
V v	V v	V v	V v	V v
(W w)				
(X x)	X x	X x	X x	
Y y	J j	Y y	Y y	Y y
Z z	Z z	Z z	Z z	Z z

KARAR TOPLANTISI

Nadir DEVLET (Sempozyum Sekreteri-İstanbul) :

Genel eğilim hemen hemen her Türk topluluğunun Kril harflerinin yetersiz kabul ettiğiidir...

Azerbaycan'ın dışında hiçbir Türk bölgesinde konu siyasi platforma getirilmiş değil.

Bizim burada herhangi bir fikri empoze etmeye niyetimiz de yetkimiz de yok.

Rafael MUHAMMETDİNOV (Kazan):

Nisan 1991'de Kazan'da Türk halklarının I.Asamblesi toplandı. Bu Kurultaya 40 örgüt katıldı. Alınan çeşitli kararlar arasında Latin harflerine geçme kararı da bulunmaktadır. Karar metni şöyledir:

... Kongre üyeleri sanıyorlar ki, 1939 yılında Türk alfabeleri Latin'den birleştirilmemiş Kril alfabelerine, kendi arzularına karşı, terör ve korkutma atmosferinde Stalin'in emriyle geçilmişti. Bu geçirilmenin esas maksadı Türk halklarını birbirinden ayırmak, uzaklaştırmak idi. Kongre delegeleri Türk Cumhuriyetlerindeki kamuoyunu ve Türk Dünyasının yarısının yani Türkiye'nin Latin alfabesini kullandığını gözönünde tutarak SSCB'deki Türk Cumhuriyetlerinde bir modele uygulanmış ve birleştirilmiş Latin alfabelerini kabul etmeyi teklif ediyorlar. Bununla birlikte yeni alfabeleri hazırlayan uzmanlara bu faaliyetlerinde şimdiki Türk alfasini dikkate almayı tavsiye ediyorlar. Kongre delegeleri bütün Türk toplulukları adına yeni alfabeleri hazırlama görevini Türk Cumhuriyetlerindeki resmî, ilmi merkezlerle vermesini talep ediyorlar. Bu işin sonuçlarının Haziran 1992'de Kazan'da düzenlenecek Uluslararası Türkoloji Kongresinde değerlendirilmesini ve alfabeleri resmî olarak tasdik etmelerini talep ediyorlar. Resmî, ilmi makamlar bu işi üstlenmezlerse biz Kongre üyeleri toplumsal örgütlerin bu faaliyetleri yürütmelerini teklif ediyoruz.

Sovyetler Birliği'nde 24 Türk halkı var. Ancak bunların hepsinin uzmanlarını kısa bir sürede ortak bir fikre getirmek çok zor olacaktır. Dolayısıyla en büyük dört Türk halkını Azerbaycanlı, Tatar, Özbek ve Kazakları acele bir ortak fikre getirmek çok mühim bir faaliyet olurdu. Çünkü onlar toplam nüfusun %85-90'ını teşkil etmektedirler. Şayet bu dört Cumhuriyet Latin harflerine geçerse, diğerleri onların peşinden gitmeye mecbur olacaklardır:

Ahmet TEMİR (Ankara):

Kazan Tatarcası-Türkiye Türkçesi-Latin alfabesi (Bk. Projeler)

Birbirine yakın iki ses için tek bir harf kullanılırsa, ilgili şivedekiler onu kendine

göre okurlar ve bu suretle harf tasarrufu da yapılmış olur. Birçok söyleniş incelikleri de her şivenin kendi içinde kapalı kalır. Bu da alfabelerde birliği sağlar.

Ahmet Bican ERCİLASUN (Ankara):

Temir'in tekliflerinin genelde aynen kabul edilmesini teklif ediyorum.

Feridun CELİLOV (Bakü):

Alfabe ince meseledir. Türklerle bir halk olsak dahi söyleme farklılıklarımız var ve biz bunları muhafaza etmek isteriz. Türk alfabesinin aynısını kabul edemeyiz.

Sapar KURENOV (Aşhabat):

Ne kadar konuşsak da, yüzyıl da konuşsak gene bir neticeye varamayız. Biz Türk halklarının Latin harflerine geçmeleri hususundaki tavsiyesine karşı değiliz. Ancak her dilin iç hususyetlerini gözönünde tutmak gerekir. Her ülke kendisi buna göre karar verecektir. İkinci nokta olarak da unifikasyon meselesini ele alalım.

Alovset ABDULLAEV (Bakü):

1926 Bakü Kongresine 131 temsilci katıldı. Ancak Kazaklarla Tatarlar aleyhine oldular... Burada da rekomendatsiya, tavsiye olmalıdır... Türk alfabesine bazı sesler(harfler) eklenmelidir.

Ahmet Bican ERCİLASUN (Ankara):

İki görüş var. Sırf Latin alfabesine geçilmesi hususunda tavsiye kararı alınsın. Alfabe teklifi yapılsın. Delegeler hürdürler ve tavsiye kararı almalıdırlar. Tarihte anlaşılmadık, bu Türklerin özelliği olsa gerek. Alfabe teklifi destek verir.

Rafael MUHAMMEDİNOV (Kazan):

Dil yol ise alfabe bu yolun arabasıdır. Yeni kurulacak alfabeler arasında Türk alfabesi bizim esas arabamız olmalıdır. Müstakil halklar: hiçbir şeyden korkmadan hareket etmelidirler. Türk alfabesinde kuyruk prensibi var. x yerine h , q yerine k , n yerine n ... Kuyruklu harflerden niye kaçınıyoruz.

Alaeddin ALİEV (Bakü) :

Tartışmalara son verelim. Ahmet Temir-Ahmet Bican Ercilasun'un tekliflerini oyalayalım. 29 Türk alfabesi ve A.Temir'in teklif ettiği 5 harf eklensin.

İnci ENGİNÜN (İstanbul) :

Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü ve Tek-Esin Türk Kültürünü Araştırma ve Geliştirme Vakfı'nın 18-20 Kasım 1991 tarihlerinde İstanbul'da düzenlediği "Çağdaş Türk Alfabeleri" adlı Sempozyuma Azeri, Karaçay-Malkar, Başkurt, Kırgız, Özbek, Gagauz, Çuvaş, Uygur ve Kırım Tatar Türklerinden katılan ilim adamları Türkiye'den katılan meslektaşlarıyla Sovyetler Birliği'nde son yıllardaki gelişmelerin ortaya çıkardığı alfabe konusunu tartışmışlardır. Sempozyumla mevcut durum tesbit edilmiş, tarihi gelişme ortaya konarak tarihin ışığında muhtemel gelişmeler üzerinde durulmuştur.

Buna göre ortaya çıkan tablo şudur :

- 1) Türkler değişik alfabeler kullanmaya mecbur edilmiş ve son 50 yıldan beridir, birbirlerininkinden farklı ses değerleri taşıyan alfabeler kullandıkları için, ortak bir alfabeyle sahip değillerdir.
 - 2) Türk Cumhuriyetlerinde Türkiye Cumhuriyetinden daha önce kabul edilmiş ve bir süre uygulanmış olan Latin harflerine yeniden dönme temayülü kuvvetlidir.
 - 3) Bazı guruplar, eski tarihi bağlar ve çevre devletlerin baskısı ve propagandasıyla Arap harflerinin kabulünü istemektedirler. Arap harfleriyle Arapça olan Kur'an-ı Kerim'in anlaşılması mümkün değildir. Batıyla münasebetlerinde Araplar, Fransızca ve İngilizceyi kullanmaktadırlar.
 - 4) Rusya ile olan bağlar dolayısıyla Kiril harflerinin devamını isteyenler de mevcuttur.
 - 5) Çok az olmakla birlikte bazı ufak guruplar da Göktürk (Orhun-Yenisey) alfabesine dönüşmesini istemektedirler.
 - 6) Bütün Türk Dünyası aradaki mevcut farklılıklara rağmen, ortak bir dilin ve soym dalları olduğunun şuurundadırlar. Aradan geçen yılları telafi ederek birbirlerini daha iyi tanımak ve konuşarak anlaştıkları gibi yazılarını da okuyabilmek arzusundadırlar.
- Bütün Türk Cumhuriyetlerinin belirttikleri ortak nokta halkları arasında Latin harflerini benimseme temayülünün güçlü olduğudur. Bütün Türk halkları için Türkiye Cumhuriyeti bir örnek teşkil etmektedir. Türkiye Cumhuriyetinde 1928'den beri kullanılan ve yerleşen Latin harfleri yeni Türk alfabesini oluşturmuştur. Bu konuda geniş bir birikim vardır. Eskiden kalan eserlerden yararlanma konusu uzmanlara bırakılacaktır. Onların içinden bugün için yarın için gerekli olanların yeniden yayımlanması gerekir. Bu yayım Latin harfleriyle yapılabilir. Batının sunduğu büyük teknik imkânları kullanabilen güçlü bir kadro Türkiye'de mevcuttur. Teknik imkânlar bakımından(daktilo, bilgisayar, matbaa gibi)henüz çok zayıf olan Rusya'daki Türkler'e bu bilgi Türkiye'den sunulabilir.

Latin harflerinin kabulünde, her Türk lehçesinin özelliğini teşkil eden bazı seslerin ifadeleri konusu önemle dile getirilmiştir. Ancak aynı ses değerini ifade eden harfin kabulünden sonra, o harf üzerinde her lehçe ile ilgili bir işaretin konulması mümkün olabilir. Bu teknik konuların derinlemesine ele alınması ve bir diğer toplantıda mesela, Kazan'daki Haziran 1992 toplantısında kesinleştirilmesi mümkündür. Ancak mümkün olduğunca az harf kullanılması uygundur. Bu konuda Türkiye Cumhuriyetinde kullanılmakta olan alfabenin temel alınması yerindedir. Türk halklarının her biri kendi özgürlüğüne, bağımsızlığına sahip olarak ortak bir alfabede buluşurlarsa, Türkiye'nin 63 yıldan beri sahip olduğu birikimden de faydalanabilirler. Mevcut alfabeden hareket etmek ve ortak alfabeye ulaşmak hedef olmalıdır. Aksi halde bugünkü dağınıklık Latin harflerinin kabulüyle de devam eder.

Seçmek, karar vermek sorumluluk demektir. Asırların ötesinden ortak atamız Bilge Kagan'ın sesini duymayan Türk olmamalı: "oraya gitme öleceksin". Yaşadığımız ve öleceğimiz yolu biz seçeriz.

Burada bir alfabe hazırlayıp da bunları kullanın diyemeyiz. Bu bir ilmi toplantıdır. Durumu tartışır, sonuca ulaşırız. İcra gücü başka organlarıdır. Ama ilim insanoğlunu doğruya götürür.

Tekniğin, makinanın gücünü de unutamayız. Bir meslektaşımız makina mı Türk dili için yapıldı Türk dili mi makina için yapıldı dedi. Bize uygun makina yapılamaz mı? Elbette yapılır ama bu çok uzun sürer ve pahalıya mal olur. İnsanın tecrübesinden niye faydalanmalayım. Gelişme yolunda, kaybedilmiş yılların kazanılması gerekir. İşbirliği yapmak istiyorsak, ortak alfabe olarak Latin harflerini benimseyelim; daha fazla zaman kaybetmek istemiyorsak T.C.'de kullanılan alfabede birleşelim, her lehçe de kendi özel harflerini eklesin. Böylece bütün Türk Dünyası birbiriyle daha kolay anlaşma imkânını bulacaktır.

Azerbaycan'ı ilk defa biz tanıdık. Neden bazı devletler size yardımcı şartlara bağlıyorlar? Ortak kültür, ortak dil ve tarih bizi beraber olmaya çağırıyor. Bizim ne Sempozyum olarak ne de ilim adamları olarak zorlayıcı siyasi gücümüz yoktur. Sadece davet ediyoruz. Sovyetler Birliği'nin bugünkü durumunu yıllar önce Prof.Bennigsen göstermişti. Neden? Çünkü ilimdi.

Dilerim yakın bir tarihte, ortak alfabenin getirdiği kolaylıkla, Manas destanını da, Cengiz Aytmatof'un ve diğer değerli Türk yazarlarının eserlerini asıllarından okuyabiliriz. Ortak alfabe, ortak kültürü de doğuracak, Türk boylarının daha kolay anlaşmasını aradaki dayanışmayı sağlayacaktır. Eserlerimizin ortak alfabe ile daha kolay anlaşılacak şekilde yakın tarihlerde basılması umduyla hepinize saygılar sunarım.

Orhan OĞUZ (İstanbul):

Çok muhterem konuklarımız! Sizleri Türkiye'de ve Marmara Üniversitesi çatısı altında toplamaktan, beraber olmaktan duyduğumuz memnuniyet, mutluluk sonsuzdur. Dünyadaki Türk boyları için fevkalade önemli bir meseleyi tamamen ilmi seviyede bir tartışmaya tabi tuttunuz. İnanıyorum ki, bu toplantı mutlaka meyvelerini mutlaka verecektir. Bundan 750 yıl önce Yunus Emre'nin dediği gibi " Gelin tanış olalım , işi kolay kılalım, sevelim, sevilelim. Bu dünya kimseye kalmaz". Geldiniz,tanış olduk, görüştük, kolay kıldık, öyle zannediyorum ki, mutlaka iyi neticeyi beraberce alacağız. Ondan sonra da sadece sözle değil yazıyla da anlaşmamız, görüşmemiz, sözleşmemiz kolay olacak. Varsa kusurlarımız için özür dilerim. Hepinizi yeniden Türkiye'de görmekten sevinç duyacağımızı belirtmek isterim. Hepinize, tüm Türk boylarına sevgiler ve saygılar sunarım.

Nadir DEVLET (Sempozyum Sekreteri-İstanbul):

Değerli meslektaşlar! Hepinize Sempozyuma katıldığınız için teşekkür ederim. Aldığımız tavsiye kararlarının hayırlı olmasını, bu konudaki çalışmalarınızın başarıyla geçmesini temenni eder, iyi yolculuklar dilerim. 18-20 Kasım 1991 tarihlerinde Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü tarafından düzenlenen "Çağdaş Türk Alfabeleri " Sempozyumunu kapatıyorum.

ÇAĞDAŞ TÜRK ALFABELERİ SEMPOZYUMU
SONUÇ BİLDİRİSİ(18-20 KASIM 1991)

Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü tarafından 18-20 Kasım 1991 tarihleri arasında İstanbul'da toplanan "Çağdaş Türk Alfabeleri" Sempozyumu adlı ilmi toplantı çalışmalarını fevkalade yüksek bir seviyede tamamlamıştır.

Yapılan görüşmeler sonucunda şu hususlar tesbit edilmiştir :

- 1) Sempozyumda muhtelif Türk bölgelerinden gelen bilim adamlarının hemen bütünü Türk boylarında Latin harflerine dönme düşüncesinin ortaya çıktığını belirtmişlerdir. Sempozyumumuzun iştirakçileri bu düşünceleri oy birliği ile tasvip ve kabul etmiştir.
- 2) Sempozyum Azerbaycan Parlamentosunda görüşülen Latin asıllı Azerbaycan Türk alfabesinin biran önce Azerbaycan Parlamentosundan çıkmasını temenni etmişlerdir.
- 3) Sempozyuma katılan bilim adamları Latin alfabesindeki aynı harflerin aynı sesleri gösterme prensibinde anlaşmaya varmışlardır.
- 4) Sempozyumda diğer Türk boyları arasında Latin asıllı alfabenin kabulünün Türk boylarının birbirini anlamasında ve kültür birliğinin pekiştirilmesinde en önemli unsur olduğu görüşüne oybirliği ile varmışlardır.
- 5) Sempozyum Türk boyları için Latin asıllı aşağıda gösterilen alfabenin esas alınmasını tavsiye etmektedir.

a	b	c	ç	d	e	ä
f	g	ğ	h	x	ı	ı
j	k	q	l	m	n	ñ
o	ö	p	r	s	ş	t
u	ü	v	w	y	z	

- 6) Bu Sempozyumda alınan ilmi kararların yetkili organlara duyurulması tavsiye edilmiştir.

Prof. Dr. İsmail Engin
Doç. Dr. Nadir Devlet
Prof. Dr. Ahmet Temir
Prof. Dr. Ahmet B. Escilasun
Doç. Dr. Stepan Kuruglu

[Handwritten signatures]

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz

Doç. Dr. Osman F. Sertkoçyaz

Bilgin Muhammed'in Kafasından Alınan
SSCB'deki Türk halkları Anıtlarının Çizimi

Prof. Dr. Z. I. Abdullayev

Doç. Dr. Alaeddin Mehmedoğlu Aliyev

Tataristan millet vekili Rezil Valeev - P.K.

Dr. Dr. Aslanov Vagif

Doç. Taşpolot Sadıkov

Doç. dok. Jusufov Berdiyev

Dr. Yavuz Akpınar

Dr. Samaxulov Holgiri

Арипов Усманга Арсланов

Prof. Dr. Arçjari Başim

Dr. doc. Musayev Kenesbay

Prof. Dr. Mirfatih Bekizov

Prof. Dr. Kurenov Sapar (Aşgabat)

Prof. Dr. Husainov Kobej İbrahimuly

Prof. Dr. Talmas Garipov (Başkırdistan, Ufa)

Doç. Dr. Çarbar Mehmet Beklenov

Doç. Dr. Çjorov Nikolay (Çuvaşistan, Çeloksarı)

Doç. Torgaev Amantay (Kazakistan, Alma-Ata)

Dr. Cumagulov Çetin (Kırgızistan)

F. Aji Ferit Aji

Prof. Feridun Ağasıoğlu Celilov

Doç. Dr. Almas Çalimcan - Uğlı Seyhul - (Ufa)

Dr. Muhammedhan Şukhmedhanov

Prof. Dr. Halim Dursun Yıldız

"Mirat" Abdullah Allüklismita

"ÇAĞDAŞ TÜRK ALFABELERİ " SEMPOZYUMU
İLE İLGİLİ BASINDAN SEÇMELER

Sempozyumumuza gerek Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) ve gerekse Türk basınının değerli mensuplarının oldukça ilgi gösterdikleri TRT'nin bu konuda verdiği haber ve sohbet programlarından, değişik Türk gazetelerinin de haber ve yorumlarından anlaşılmaktadır. Biz aşağıda gözümüze işlenenlerin birkaçının adlarını ve bir-iki yorumu nakletmekle yetineceğiz. Türk Dünyasının yeterince tanınmaması dolayısıyla gerek haberlerde, gerekse yorumlarda bazı teknik hatalara yanlış anlaşmalara mahal vermemesi için işaret etmeyi uygun bulduk. Bunlardan ilki Sempozyumumuza katılan değişik Türk ilim adamları içinde "Taciklerin" de olduğu şeklinde idi. Sempozyumumuza Tacikistan'dan hiç kimse katılmamış olup, Tacikler Türk halklarına mensup değildirler ve Farsça'nın değişik bir lehçesini konuşurlar. İkinci husus da Sempozyumumuzun "Aynı dili konuşmak üzere karar aldığı" şeklindeki haberler idi ki, bu da doğru değildi. Sempozyumumuz Latin esasına dayanan ortak bir alfabe kullanılması hususunda ancak tavsiye kararı almıştı. Değişik Türk dil, lehçe ve şivelerini ortak bir edebî dile dönüştürmek oldukça hayalperest ve ilmi temeli olmayan bir götüştür. Bu açıklamaları Türk Dünyasını daha iyi öğrenmeye teşvik gayesi ile yaptığımızı da belirtmek istiyoruz.

Türk basınında:

- Bekir Türkmenoğlu, "Türk Dünyası, tarihi bir gün yaşadı. Dilde, işde, fikirde birlik ülküsü artık gerçekleşiyor", Tercüman (19 Kasım 1991).
- Hüseyin Akman, "Sovyet Türk Cumhuriyetlerinden 27 dilbilimci katılıyor. Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu başladı", Türkiye (19 Kasım 1991).
- "Bütün Türklere ortak alfabe...", Hürriyet (20 Kasım 1991).
- Bekir Türkmenoğlu, "Türk Cumhuriyetlerinden gelen bilim adamları kararlı... İlk hedef, ortak alfabe", Tercüman (20 Kasım 1991).
- Bekir Türkmenoğlu, "Türk Dünyasının kalbi İstanbul'da attı. Türkçe konuşup, Türkçe yazalım", Tercüman (21 Kasım 1991).
- Zekeriya Beyaz, "Alfabede birlik sağlanmalı", Ortadoğu (23 Kasım 1991).
- "Türkiye dışındaki Türk Cumhuriyetlerin aynı dili konuşup yazması kararlaştırıldı. Türklere yeni alfabe ", Milliyet (23 Kasım 1991).
- "Bütün Türklerin ortak alfabe kullanması kabul edildi", Birlişe Çağrı, I, sayı 9 (1 Aralık 1991), s.1.

İşin Alfabetesi

-70-

İki kutuplu dünyanın yıkılmasından sonra karşımıza çıkan belirsizlik ortamında birçok konuyu sil baştan yeniden düşünmek zordur. Birçok konuya İşin Alfabetesinden (Abece ya da Elifba'sından da diyebilirsiniz) başlıyoruz.

Bunlardan bir tanesi de Türkiye dışında yaşayan Türk kökenli halk ve devletlerle ilişkiler konusu. Eskiden, yani her şeyin siyah ve beyaz renklere ayrıldığı o iki kutuplu dünyada Türkiye dışındaki Türklerle ilişkilerden söz etmek için insanın Turancı suçlamayı göze alması gerekirdi. Belki de bu türden tepkilerin de korkusuyla Turancılardan başka kimse bu konulara değinmez ve suçlama kendisini doğrulamış olurdu.

Neyse ki birçok diğer tabu gibi bu tabu da son yıllarda yıkıldı. Şartlı refleks döneminde havsallaya sığmayacak birçok şey artık olabiliyor. Bu arada Türkiye'nin diğer ülkelerde yaşayan Türkçe konuşan halklarla ilişkisi daha da soğukkanlı bir biçimde ele alılabiliyor.

Konu sağın ırçı yaklaşımına dayanan duygusal tekelinden ve solun entelektüel teröründen koparak üzerinde alkolici tartışmaların yapılabileceği bir gündem maddesine dönüşüyor.

Kafkasya'da savaş rüzgârlarının estiği ve Türkçe konuşan halkların Sovyetler'de çok önemli kararlar aldığı bu dönemde böylesine yeni bir yaklaşıma şiddetle ihtiyaç var.

Birçok konuyu yeniden düşünmeye İşin Alfabetesinden başlıyoruz dedik. Alfabe konusu da bunlardan biri.

Bilmem dikatizini çekti mi geçen hafta İstanbul'da "Çeşide Türk Alfabeteleri" konulu bir toplantı yapıldı. (Eski alışkanlıklar sonu

nucu olaya daha çok "sağ"daki gazeteler ilgi gösterdi.) Bu toplantıya Sovyetler Birliği'nden 27 dilbilimci katıldı. Türkmen, Kazak, Tacik, Kırgız, Çuvaş, Tatar, Gököğüz, Azeri Türkçelerini temsil eden kişiler, Türkiye'den dilbilimcilerle birlikte alfabe konusunu tartıştılar.

Belli ki Türkçe konuşan tüm halkların aynı alfabeyle kulanmaları isteniyor. Bu konuda görüş birliği var. Bu alfabenin bizimkine benzer bir Latin kökenli alfabe olması konusunda da birleşiyor. Şimdi sıra ortak bir alfabe hazırlanmasına gelmiş.

Ancak rakipler de boş durmuyorlar. Araplar bu yeni alfabenin Arap alfabesi olması çabasında.

Suudiler, Özbekleri Arap alfabesine geçmeleri koşuluyla önemli maddeli yardım önermişler.

İran da özellikle Azerilerin Arap alfabesini seçmesi için kampanya yürütüyor.

Ruslar hepsinin Kiri harflerini kullanmaya devam etmesini ister, ama şu sıralar böyle şeylerle uğraşacak enerjisi yok.

Özde alfabeteler arasında sıkı bir çekişme yaşanıyor. Neredeyse taraflar Moskova'da bir alfabe fuarı açıp müzeleri kazanmaya çalışacaklar.

Böylesine bir yarışmada Türkiye'nin pasif kalması düşünülebilir mi?

İnsanların pazuları yerine beyinlerin önem kazandığı bir çağda yaşıyoruz. Yeni dönemin en önemli etki aracı kültür ve onu yayan iletişim araçlarıdır.

Alfabelere kültürel malların üzerinde yol alacakları caddeler gözyle bakabiliriz.

Bizimkine benzer bir alfabenin Türkçe konuşan halklar tarafından evrensel olarak kabul edilmesi, Türkiye'nin kültürel etki alanını genişletecektir. Bu sevinilmesi ve hazırlanması gereken bir durumdur. Bir projedir.

Ancak İşin şu yanı da var: Ortak alfabe kültürel birikimimizi ve yaradıcılığımızı sineye sokacaktır.

Ey bu ülkenin düşünürleri, bilim adamları, romançıları, sinemacıları, ressamı, araştırmacıları, gazetecileri, sanatçıları... New York'ta, Paris'te, Madrid'de, Kahire'yle, Tokyo'yle birlikte 21. yüzyılın en önemli kültür odaklarından biri olmaya var mıyız?

D

egünmeler

ENGİN ARDIÇ

-71-

İstiqlal maehaebbeti

İstanbul'da bir sempozyum başladı bitti, pek kimsenin haber ve eşiği olmadı maşallah: Marmara Üniversitesi'nin Türkiye Araştırmaları Enstitüsü tarafından düzenlenen Çağdaş Türk Alfabetleri Sempozyumu.

İktidar koalisyonunun "ekonomi gibi ciddi işlere bakan" asal ağırlıklı kanadının yanında, kendisine İstiklal Mübaitak kültür mültür gibi "önemsiz" (!) görevler tevdi edilmiş bürokrat kanadı, şimdilerde Yaşar Kemal, Aziz Nesin gibi has adamlarını Paris'lere marisilere kültür elçisi mültür elçisi atamaya uğraştığından, hiç ilgilenmedi.

Yirmi sekiz bilim adamının katıldığı söz konusu toplantıda, başta Azerbaycan olmak üzere, Türkmenistan, Tacikistan, Kazakistan, Kırgızistan gibi, çöküp dağılmakta olan Sovyet İmparatorluğuyla bağlarını hepken koparmaya çalışan irfili ufaklı Türk cumhuriyetlerinin, Gagavuz'lann, Çuvaş'lann kullanacakları ortak alfabeye seplendi.

Bu, Latin alfabesidir.

Daha doğrusu, tıpkı Türkiye Cumhuriyeti'nin 1928 yılında kararlaştırılmış ve yürürlüğe koymuş olduğu gibi, Latin alfabesinin Türkçe seslere az buçuk uydurulmuş şekli. Üstelik bizim gibi sopa zoruyla değil, gönül rızasıyla kabul ediliyor!

Obuz dört harfli, bizimkinden beş harfli farkı yeni bir alfabeye.

Uygulama henüz "rezen" başlamış değil ama, parlamentolar, bilim adamlarının kararlarını herhalde gözardı, kulak arkası etmeyecekler.

Önümüzdeki haziran ayında Kazan'da toplanacak Türkoloji Kongresi'nde de kararın onaylanması bekleniyor.

Karar, aslında 1926 yılında Bakü'de toplanan bir kongrede alınmıştı da, eski ve de paslı tüfeklerimizden o pek bayındırlık ünlü "pos-bıyık" engellemiş, İmparatorluk bünyesindeki Türklere zorla Kiril alfabesini dayatmıştı. Boyunduruk şimdiki çok şükür kurtuldu. Alınmış beş yıl sonra.

Karar, tarihi bir karardır.

Bağımsızlık yolunda dev bir adımdır.

Söz konusu "kuzenlerimiz", İran üzerinden saldırıya kalkan Şii çarışılığının sultasından büyük ölçüde koruyacaktır.

Ve bize daha da çok yaklaştıracaktır.

Kabul ettikleri alfabeye, bizimkinden çok farklı değildir. Onların yazdıklarını rahat okuyacağımız, onlar da bizim yazdıklarımızı, kısa bir alışma ve termin döneminden sonra şakar şakar okuyabileceklerdir.

Örneğin, "üzeri iki noktalı e" harfini kabul etmişler, "pektek e" sesini karşılıyor... "X" var mesela, bizim için beşenip de kullanmadığımız alfabesiz üç yıldır merak konusudur... İspanyol alfabesindeki gibi, üzeri enine dalgalı çizgili "n" harfi var, genizden "ng" sesini veriyor, hani "bubanğız" derken!... Türkiye'de de birçok bölgede bu şekilde kullanılır genizden n sesi, hani eski yazıda "noktalı kaf", yani "nel" harfiyle gösterilen... İstanbul'da rastlanmaz ama mis gibi Anadolu seslidir... "W" harfini de benimsemişler, bildiğiniz "w" sesini verecek... "Q" de var, bizim gurtlağımızda olmayan ama onların lehçelerinde mevcut "q" sesini...

(Bilgisayarımız bu harflerden bazılarını henüz "yüklü" olmadıkları için göstermiyor, siz anlıyorsunuz.)

Başkaca bir farklık yok. Bizim "ğ" aynen yer alıyor, "ı", "ö", "ü" falan filan aynen mevcut.

Elbette de böyle olacaktı. Latin alfabesi diye geneleşer, her ülkenin tipiklerini aynısını kabul ettiği bir alfabeye yok ki, her dilin, üzerinde kendince oynadığı bir temel söz konusu. Leh'gede diyelim, Polonya dilinde yani, çizgili k, çizgili l gibi harfler var, bambaşka sesleri imliyorlar: bizim "Valeza" diye okuduğumuz "Walesa" tını, erine verer çizgili l ile yazılır ve aslında "Wauwensa" şeklinde olur!

Biz nasıl Latin kökenlilerin "s" diye okuduğundan "ç" harfini kendi dilimizdeki ösel (ve doğrusu pek de Türk) bir ses yüklediyssek, nasıl "y" harfini Romancadan apattıysak, Orta Asya kuzenlerimiz de gerekli gördükleri değişiklikleri yapmışlar.

Ama temel aynı; ve sözcümlü, birçok seniyelik yadırgamadan sonra, "maehaebbet" kelimesini okumak hiç zorunluza gitmeyecek. Onlar da zorlanmadan muhabbet'i okuyabilecekler.

XXX

Bunun, gazetelerinin toplam satışı üç milyon, en kabadayı kitabının okur sayısı on bini geçemeyen ülemiz için ne müthiş bir "acıım" olacağını kestirebiliyor musunuz, okuma yazma bilmeyeni kalmaması, tekni sürücülerinin var var kitap hatmettikleri memlekete? Kestiremiyoruzuz. İki yıl önce de dile getirilmiş, akılmamıştır.

Okun. Zamanla göreceksiniz.

Kıvançla. Ve çok sevineceksiniz.

Eflendim? Bir şey mi dedin Filer?

Hayır adamlar bidden acilen kitap, öğrenmen, ders aracı gereci belâyolar da deliler gibi, şu yeni alfabeyle termin etmek üzere, "aldiyeti cihetyle" işini çözer diye düşünürüm.

Ortak alfabe

Dr. A. Baki DOKME

Birkaç gün önce İstanbul'da Marmara Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Enstitüsü tarafından "Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu" düzenlendi. 18-20 Kasım tarihleri arasında gerçekleşen "Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu"na çeşitli Türk boylarının ilim adamları katıldı. Sempozyum sonunda yayınlanan bildiriye "Bütün Türklerin dil birliğini sağlamak gayesiyle aynı dil konuşmaları ve ay-

nı yazı ile yazışmaları için ortak bir alfabe kullanımının kaçınılmaz olduğu" belirtildi. Türkiye dışındaki Türk Cumhuriyetlerinde benimsenilmesi kabul edilen ortak alfabe şu harflerden meydana geliyor:

a, b, c, ç, d, e, f, g, ğ, h, x, t, l, j, k, q, l, m, n, o, ö, p, r, s, ş, t, u, ü, v, w, y, z.

Ortak alfabe konusundaki çalışmaların halkalarından biri olan bu sempozyumu gerçekleştiren Marmara Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Enstitüsü mensuplarına da şükranlarımızı sunuyoruz.

TERCÜMAN, 27 Kasım 1991, s.12.

 MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

ISBN : 975-400-054-9